

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

O. Prof. İ. HAKKI UZUNÇARŞILIOĞLU

VEZİR

HAKKI MEHMED PAŞA

VI ıncı cilt Tūrkiyat Mecmuası'ndan ayrı basım

İstanbul

BÖRHANEDDİN MATBAASI

1939

HAKKI PAŞA

Türkiyat Mec. — VI

V e z i r
HAKKI MEHMED PAŞA
1747 — 1811

O. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılıoğlu

On sekizinci asır sonile on dokuzuncu asır iptidalarında yaşayan, sert ve amansız ve aynı zamanda iyi bir kalemi olan Koca Hakkı Paşa veya Deli Hakkı Paşa^[1] hakkında o devre aid muhtelif tarihlerde ve onlardan naklen hülâsa olarak Cevdet tarihinde malûmat vardır ve hepsi de merhumun resmi hayatına dairdir. Mehmed Hakkı Paşa'yı bize kalem sahibi olarak ilk defa tanıtan Ebüzziya Tevfik Bey merhumdur.

Merhum Ebüzziya, *Nümunei Edebiyat* isimli kıymetli eserinde, sözde ihtisara, manâda kuvvet, kat'iyet ve şiddete misal olarak Hakkı Paşa'nın *Siliuri* naibine yani *Siliuri* şer'i hakimine yazdığı bir mektubu misâl göstermişti, o da:

*Siliuri nâibi, şeriat hâini, ilâmını gördüm kahkahayla güldüm;
Meâli Hezeyan, hökmü hilâfı Kurandır; mührü müeyyedimi basarım,
Seni mahkeme kapısına asarım!*

diye meşhur (حجـ) secili olan mektubudur.

Ebüzziya Tevfik Bey'den sonra bu zat hakkında muhtelif vak'a nüvis tarihlerle hususî tarihlerdeki malûmatı toplamak suretile bizi daha ziyade tenvir eden kıymetli ve fazıl üstadımız Bay İbnül Emin Mahmud Kemal İnal gelir. Üstad, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*nda Hakkı Paşa'nın mufasssal surette resmi terceme halini yazmışlar ve Yanya mutasarrıfı Tepedelenli Ali Paşa'ya gönderdiği bir mektubu da neşretmişlerdir^[2]. Bundan sonra sık sık adı değiştirilen *Bursa Halkevi Mecmuası*nda Lise Edebiyat Muallimi Bay A. Elöve tarafından Hakkı Paşa'nın birinci defa *Rumeli valisi* iken Edirne Bostan-

[1] Hörmetskûrları tarafından Koca Hakkı Paşa ve aleyhdarları tarafından da şiddet ve pervâsızlığından dolayı Deli Hakkı Paşa denilmiştir.

[2] *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, sene. 16, sahife, 351.

cıbaşı Mustafa Ağa'ya gönderip aslı divanı yazı ile *Başvekkâlet arşivinde* 19427 numarada bulunan 22 zilkade 1211 tarihli bir buyrulduzu da intişar etmiştir [1].

Ben, bu makalemde bunları tekrar edecek değilim; bu arzumu *Nizamıcedid* ricaline dair hazırlamakta olduğum esere koymak üzere şimdilik geri bırakıyorum; burada yalnız *Başvekkâlet* ve *Topkapı sarayı arvişlerinde* Mehmed Hakkı Paşa'ya âit olan vesikalar yani telhis veya arzlar ile tahriratlardan istifade ederek Hakkı Paşa'nın tarihlerde görülmeyen diğer hizmetlerine ve karakterine dair malûmat vermek istedim.

Mehmed Hakkı Paşa, 1177 H. 1763 M. (Birinci Teşrin) senesinde *Girid'in Resmo* kasabasında vefat eden ve bir taraftan Sokullu Mehmed paşa Ahfadından olan Vezir Ahmed Kâmil Paşa'nın oğludur [2]. Babiâleden yetişmiş ve muhtelif büyük hizmetlerde bulunarak eyaletlu yani Zeamet ve Tımar nazırı iken 1210 Cemazielahir (1796 iptidası) da vezirlik ve istiklâl yani vasi selâhiyet ile Rumeli valisi tayin edilip senelerdenberi Rumeli'yi kasıp kavuran dağlı eşkıyası üzerine memur olmuştur. Buradan Halebe nakil ve sonra azl ve nefiyini müteakip *Ilanya, Ağrıboz* ve *Bosna*'ya tayin edilmiş ve daha memuriyeti başına gelmeden evvel 1215 zilkade sonunda (1801 Nisan) gemi aziye alan Dağlı eşkıyasile Vidinli Pazvandoğlu'nun tedibi tekrar kendisine havale edilerek ikinci defa tam istiklâl ile Rumeli valiliğine getirilmiştir.

1216 Zilkadesi iptidalarında (1802 Mart) Gürcü Osman Paşa ile münâferetinden ve kendisinin bazı hareketlerinden dolayı azl ve *Sakıza* nefedilip daha sonra bazı valiliklerde bulup 1226 Şaban 11 (1811 Eylül) veya az daha sonra *Ağrıboz* ve *Karlıeli* sancaklarında muhafız iken *Ağrıboz* adasında vefat etmiştir [3].

Mehmed Hakkı Paşa'nın geniş selâhiyetle iki defa *Rumeli valiliğine* tayin edildiği halde muvaffak olamaması sebeblerini veya neden muvaffak olmağa bırakılmadığını anlamak için o zamanki Rumeli vaziyetini ve İstanbuldaki devlet adamlarının merkezîyet zihniyetlerini şöyle bir kuş bakışile gözden geçirmek ve bu hususta hükûmetin siyasetini bilmek lâzımdır.

On sekizinci asır iptidalarından itibaren hükûmet merkezinin, eski

[1] *Bursa Halkevi Dergisi* (Türkün), sayı. 7, sene, 1936 Temmuz.

[2] Ana veya babası tarafından *Taşköprülü* olup hüyük babasının adının İsmail Ağa olduğunu bu ailenin tercemeihaliyi iyi bilen bir dastum söyleyerek kendisinden not da aldım ise de bu makaleyi yazarken zayi olup o nottan istifade edemediğimi esfle arz ederim.

[3] Son kısımları noksan olan mufassal ve resmî tercemeihali için *Tarih Encümeni Mecmuasına* müracaat buyrulsun (sene 16).

nüfuz ve otoritesini kaybetmesi ve gelişi güzel, vezirlikle vali olan paşaların liyakatsizlikleri ve harbler sebepile eyalet ve sancak merkezlerinde kuvvetlenmeğe başlayan Âyanlık ve Derebeylik, bilhassa (1182 H. 1768 M) Rus seferinden sonra iyice almış yürümüş ve yer yer sivrilen mütegalibe, hükûmetin emirlerine pek ehemmiyet vermez olmuştu: bu, Ayan veya derebeyi denilen nüfuzlu mütegalibe, vilâyetlerine tayin edilen valilere tehakküm ettikten başka onların bazıları vilâyet merkezine bile uğratmıyacak kadar şımarmışlar ve kendilerine malikâne ve iltizam suretile tahsis edilen arazi hasılâtını bunlar vasıtasile tahsile mecbur kalan valiler ise geçinmek ve tutunabilmek için bu mütegalibelere mûmâşat yolunu tutmuşlardı.

Osmanlı Devleti *Kaynarca Muâhadesindeki* (1188 H. 1774) zayıflığı telâfi için ordusunu tam mücehhez bir hale getirmeden evvel *Kırımın* istirdad niyetile vukua gelen (1201 H 1787 M.) seferi ve neticesi *Rumeli* ve *Anadoladaki* mütegalibelerin adedini ve nüfuzlarını arttırmış ve bundan başka eşkıya zümreleri meydana çıkarmıştı.

Ayan veya derebeylerin hükûmet merkezindeki devlet ricaline çatmaları ve onlar vasıtasile arzu ve emellerine nail olmaları, eyaletlerde devletin eli ve kolu mesabesinde olan vezirlerin bu suretle hükûm ve nüfuzlarının kırılarak merkezden her şeye müdahale edilir olması vilâyetlerdeki devlet otoritesini kırmış ve İstanbulda eli bulunan Ayanları şımartmıştı; buna binâen vilâyet ve sancakta her hangi bir vezirin serbestce iş görebilmesi pek zor ve âdeta imkânsızdı.

Muharebe dolayısıyla bir zamanlar ayanların hizmetlerinde bulunarak sonra başıboş bırakılıp köy ve kasabaları soymağa başlayan eşkıya, iptida Rumelinin *Kırcaali* dağlarında zuhur ederek şekavete başlamışlar ve daha sonra muhtelif zümrelerin iltihakile dal budak salarak Dağlı eşkıyası diye şöhret bulmuşlardı. Bu dağlı eşkıyası yirmi seneden fazla devleti meşgul etmiş ve muhtelif zamanlarda bunların üzerlerine tayin olunan vezirler yine muhtelif sebeplerle muvaffak olamamışlardı.

Dağlı eşkıyası kadar muzir olan ve zaten birbirleri arasındaki rekabet sebepile *Kırcaali*, *Deliorman* ve *Arnavudlardan* eşkıya istihdam eden ve icabında bu eşkıyayı el altından hükûmet aleyhine teşvik ile mütemadi surette hazinenin boşaltılmasına ve memleketin asayişsizlik içinde kalmasına sebep olan *Rumeli Ayanları* ise hükûmete karşı mütehakkim bir vaziyet alacak kadar küstah olmuşlardı; bunların içinde *Gömülcine Ayanı* Tokadıcıklı Süleyman Ağa, *Serez Ayanı* Siyavüs paşazade İsmail Bey, *Tırnova Voyvodası* ve *Ruscuk Ayanı* Triseniklioğlu İsmail Ağa, *Deliorman* ve *Silistre Ayanı* Yılıköğlu Süleyman Ağa başta geliyorlardı: daha sonra bunların nüfuzuna tabî ikinci derece ayanlar da vardı; Her büyük ayanın mıntakası ve hududu muayyendi; Biri diğerinin

hududuna taarruz etmezdi, hatta Dağlı eşkıyası takibinde eşkıyayı tedibe memur olan, ayan, eşkıyanın kaçıp iltica ettiği mıntakaya giremez, avdet ederdi.

Bu ayanlar içinde en azılısı daha sonra *Gömülcine ayanı* olan Tokadıcıklı Süleyman idi; bu adam, sert, serkeş ve çok cesur, cüret kâr ve son derecede vehhamdı, diğer büyük ayalar bile bundan çekinirlerdi. Dağlı eşkıyası tedibinde bunun muvafakatı alınmadan devletce iş görölemiyordu; hükûmet eşkıya tedibinde bunu harekete getirmek için minnet ediyor, memurlar gönderiyor, kendisini memnun edecek tarzda koltuklayarak emirler yazıyor ve âdeta yalvarıyordu; bu adam muhalif kaldıkça *Serezli İsmail Bey* ve diğer o havalideki (yani Balkanın cenup kısmile *Makedonyadaki*) ayanlar ve *Üsküb Nazırı* gibi nüfuzlu beyler bundan çekindiklerinden dolayı serbestce harekete geçemiyorlardı, ha deyince on beş yirmi bin kişilik kuvvet çıkaran Tokadıcıklı'nın muhalefetinden hükûmet de korkuyor ve daima kendisini okşıyor, tayin edilen vezir ve kumandanlara onunla görüşerek iş görmelerini tavsiye ediyordu.

Evvelce *Firecik Ayanı* iken Tokadıcıklı tarafından memleketinden çıkarılan ve bu hale karşı hükûmet tarafından ses çıkarılamayan Ali Molla ile İsa oğlunun mecburen şekavete başlamaları üzerine bunların tekrar kendi yerleri olan *Fire*'ye iskânları için Tokadıcıklının muvafakat etmemesi yüzünden Ali Molla takımı senelerce şekavet yaparak hükûmeti işgal eylemişler ve garibdir ki bunların tedibleri de Tokadıcıklı Süleyman'a havale edilmiştir.

Trisenikli oğlu ile Serezli İsmail bey o tarihlerde (on dokuzuncu asır başlarında) daha az nüfuzlu fakat daha mutedil ve idareli idiler; her ikisi de hem mevkilerini tahkim ediyor ve hem de şöyle böyle hükûmetin emirlerine itaat gösteriyorlardı.

Deliorman Ayanı Yılıköğlu Süleyman Ağa, kendisine rakib olan Trisenikli Zade ile tepişiyor ve bu yüzden *silistre*, *Ruscuk*, *Hezargrad* ve havalisi ve *Deliorman* tarafları alt üst oluyordu.

Osmanlı hükümdarları bu hallere karşı nüfuzunu kaybeden Bagdad halifeleri vaziyetinde kalarak birbirine muhalif olan ayanları barışdırmak ve birini ele alarak diğerini tehdid eylemek siyasetini takib cyleyorlardı. Hükûmetce dikkat edilen şeylerden biri de bu ayanların birbirleriyle ittifak etmelerine mani olmakdı: Merkezden birbiri ardından gönderilen tahriratlar ve memurlar vasıtasile ayanlar daima okşanıyor, nasihat ediliyordu: Fakat hükûmetin âciz vaziyetini bilen bu ağalar işe kendi bildiklerinden şaşmıyorlardı. Rumeli kazalarının mali tahsilatı bu ayanlar vasıtasile yapılıyor ve bunlarda her sene hükûmetce kendilerine gönderilen vergi delterlerine kendileri için de vergiler koyarak hükûmet içinde hükûmet ediyorlardı.

Vidinde isyan ile Mısırın Fransızlar tarafından işgali yüzünden üzerine sevk edilen kuvvetin avdeti lüzumuna mebni gailisini basdırmak üzere kendisine vezirlik verilen Pazvandoğlu Osman, o taraflarda nüfuzunu arttırmak için durmadan çalışıyordu; Pazvandoğlu hariceden ecnebilerden de teşvik görmekte olduğundan devletce vaziyeti pek tehlikeli görülüyordu: Avrupa gazetelerinde de bunun muhalefetine dair haberler görülüyor ve bu hal siyaset sahasında devletin aczine alâmet olarak ileri sürülüyordu.

Pazvandoğlunun arazisini genişleterek bütün Tuna sahillerini Lom, Berkofca, Rahova, Vıraça, Lofca, Plevne, Niğebolu, Ziştoy, Ruscuk, Hezargrad, Silistre, Tırnova, Servi ve sair yerleri yani Tuna ile Balkan dağları arasındaki sahayı ele geçirmek istemesine karşı hükûmet bunun üzerine asker ve kumandanlar gönderdiği gibi o taraflarda en kuvvetli nüfuzu olan Tırnova Voyvodası ve Ruscuk Ayanı Triseniklizade İsmali ağaya dayanarak Pazvand oğlunun genişlemesine mani olmak isteyordu; Filhakika, bilhassa kendi elindeki yerlerin de elden çıkmaması için hükûmetin emrine itaat gösteren Triseniklizade ile diğer ayanlar silistre valisine yardım etmek suretile Pazvand oğlunun yayılmasının önüne geçebilmişlerdi.

Bu, on sekizinci asır sonile ondokuzuncu asır iptidalarındaki Arnavutluk vaziyeti mevzuunun haricinde olduğundan dolayı izahat veremeyeceğim. Bu sahada yani İşkodra, Avlonya ve Yanya mutasarrıfları içinde en nüfuzusu Tepedelenli Ali paşa idi.

* *

1206 H. 1792 M. senesinde osmanlı ordusunun Rus ve Avusturya seferinden İstanbula avdeti esnasında Kırca, Hasköy ve havalisinde Rumeli ayanlarının başı boş bıraktıkları kuvvetlerden dağlı eşkiyası zuhur eylemesine binaen üzerlerine Mirimiran (Beylerbeği) dan Tahir paşa memur edilmiş ve maiyetine, civar kazaları ayanları verilmişti; fakat ayanlarla Tahir paşa geçinemediklerinden daha doğrusu ayanlar bu işin bastırılmasından sonra sıra kendi nüfuzlarının kırılmasına geleceğinden korkarak Tahir paşayı attırmışlar ve Sivaslı Damat Alâeddin paşayı istemişlerdi. Halbuki maiyetine külli yetli asker verilen Alâeddin paşa'nın ayanlarla müttetik hareket ile eşkiya üzerine varmaları lâzım gelirken malûm olan (طام) tamarı yüzünden para edinmek sevdasına düşüp zulme başlamasından dolayı yine, kendini isteyen ayanların teşebbüsile azledilmiş [1]

[1] Sadriazam Yusuf Ziya paşa'nın, Gümüllü Ayanı Tokatekli üleyman ağaya mektubu (Arşiv vesikaları, dahiliye kısmı, 832).

ve eşkiyanın tedibi 1206 senesinde kendisine vezirlik de verilmek suretile Hamamizâde Ahmed paşaya havale edilmişti.

Bu sırada *Belgrad* da çıkan birinci isyandan dolayı Ahmed paşa o tarafa gönderildiğinden onun yerine dağlı eşkiyası üzerine Zihneli Hasan paşa tayin edilmiş ve fakat muvaffak olamamıştı. Bundan sonra daha ziyade şımaran ve cüretleri artan dağlılara karşı sabık *Vidin Muhafızı* Ali paşa ve Rumeli ahvaline vukufu sebeble vezaretle Şinikzâde Mustafa paşa gönderilmişlersede ayanların eşkiyaya yardımlarına mebni bunlarda muvaffak olamamışlardı. Hükûmet, bu muvaffakiyetsizlikler sebeble bir aralık bunları af eylemiş ve fakat yine şekavette ısrar eylediklerinden bu defada üzerlerine *Silistre* valisi Hacı Abdi paşa gönderilmişti.

Dağlı eşkiyası sergerderlerinden olup Balkanın şimalinde bulunan Hacı Manav, *Plevne*'yi ele geçirip bundan başka *Lofca*'y da zabtelemek istemiş ise de muvaffak olamamıştı. Hacı Abdi paşa, eşkiyaya el eltından muavenet eden ayanların haklarından gelinmedikce bu şekave-
tin önüne geçilemeyeceğini anladığından Hacı Manav'ı عر af ile yanına almış ve sonra *Yenipazar*'da Hacı Manav adamlarını ansızın katlettirmiş ise de Hacı Manav cenuba *Gömülcine* taraflarına kaçmıştı; fakat Abdi paşa'nın himmetiyle balkanın şimal kısmında ber taraf edilen eşkiya bu defa da *Edirne* ve cenub kazalarında faaliyeteye geçmişlerdi; filhakkı bu taraflarda bundan sonra Cenkcioglu, Molla Ali, İsa Oğlu, Kara Feyzi, Deli Kadri, Bekirlili Mustafa, Kara Yusuf Sinap ve saire gibi belli başlı eşkiya reisleri ortalığı kesip biçmekte devam ettiler; bunlardan mağlub edilip kaçanlar *Vidine* Pazvantoglu'nun yanına gidip ondan himaye ve teşvik görüyorlardı.

Rumeli Ayanları ve Dağlı Eşkiyası ismi altında Hazinei Evrak vesikalarına göre ayrıca bir yazı hazırlamak istediğimden Hakkı paşa hakkındaki makale münasebetile dağlı eşkiyasına dair bir hülâsa olarak verdiğim bu izahatla iktifa ederek Hakkı paşa'ya dair olan vakaya geçiyorum.

İşte *Rumeli*'de vaziyet bu merkezde iken sadriazam kethüdalığı vesair mühim hizmetler de bulunub o sırada yeni ihdas edilen ve *Eyâletli nezareti* denilen Timar ve Zcemet nazırı bulunan Ahmed Kâmil paşazâde Hakkı bey, vezaret rütbesile ve tam istiklâl yani geniş salâhiyet ile *Rumeli Eyaleti Valiliğine* tayin edilmiş ve maiyetine muallim topçu ve arabecı bölükleri ve lüzumu kadar hambaracı askeri verilmişti. (Cemazilâhir 19, sene. 1210) [1796 senesi kânunusani ayı] [1].

[1] Hakkı paşa'nın *Rumeli valiliğine* tayini üzerine *Rumeli*'nin üç kolu üzerindeki kadı, Nâib, ayan, eşraf ve zabıtlere hitaben gönderilen fermanda Hakkı paşa'nın dairesini şanı vezarete lâyük şekilde tanzim ile hareket edeceğinden ve kendisinden sadır olan emir ve buyuruldulara tamamen itaat etmelerinden bahsedilmektedir (*Mühimme defterleri* No. 202).

Hakkı paşa, dairesini tanzim, tedarekâtını bitirdikten sonra (13 Şaban 1210) da hareket etmiş ve hükümdar Selim III, kendisinin alayını temaşa ettikten sonra Hakkı paşa'yı huzuruna celb ederek şifahen de talimat verip atıyye ve bir alâ hançer ile taltif eylemişti.

Mehmed Hakkı paşa hem dürüst yani doğru ve hem de dürüş yani sert tabiatlı idi; sözünü esirgemez ve hakikati saklamazdı; cesurdu; zamanı na göre eyi tahsil görmüştü; aceleci ve amansızdı. Kendisinin *Rumeli* valiliğine tayinini, Hakkı paşayı yakından bilen ve babası, babasının adamı olan Selim III mi hatırladı yoksa Hakkı paşa'nın dilinden ve müahezesinden kocunan ve korkan Selim III ricalimi ileri sürdüler; kat'i olarak bilinemiyor; Mütercim Asım, kendisini hükümdarın hatırladığını yazmaktadır. Hükümet merkezinde sözü ve kalemi nazif devlet adamlarından her söze kavuk sallamayub tenkit ve müahazede ileri gidenlerin bir daha İstanbul'a gelmemek üzere vezirlikle merkezden uzaklaştırılmaları adet olduğundan eşkiya üzerine (perverde devlet bir vezirin memuriyetine lüzümü kavi) gösterilmesi suretile Hakkı paşa'nın başına çorab örülmesi de ihtimal dahilindedir; mamafih elde başka vesika olmadığına göre şimdilik Asım efendi'nin mütaleasını kabul etmek zaruridir. Eğer hükümet sebat etmiş olsa Hakkı paşa'nın tayininde isabet olduğunu da hadısat göstermiştir; Hakkı paşa'nın valiliğe tayini *Edirne*de duyulur duyulmaz medrese ve hanlarda bulunan bir takım serseri adamlar şehri terk ederek kaçmışlardı.

Hakkı paşa'nın *Rumeli valiliği* ve şedid icraatı *Vidinde* baş kaldıran Pazvantoglu Osman'ı dağlı eşkiyasını ayanları ve *Tepe delenli* gibi kendi başına hareket eden paşaları, hulâsa Rumelinin bütün nüfuzlu adamlarını korkutmuştur; Hakkı paşa'nın gösterdiği lüzum üzerine iş ciddi tutmuştur; Rumeliye kuvvetli beğlerbeğiler tayin, Anadoludan asker sevk edilmiş ve ayanların ehvalini tetkik ve tahkik için İstanbul'dan hasekiler gönderilmiştir; yukarıda mukaddimede ismi geçen dağlı eşkiyası elebaşlarından Hacı Manav mecruhan ölmüş ve eşkiyaya yardım eden Hasköy ayanı Hacı Emin ağa katl olunmuştur.

Hakkı Paşa'nın *Edirne*ye vürûdu üzerine *yanya* mutesarrafı *Tepe delenli* Ali Paşa kendisini istikbal için oğlu Veli beyi göndermişti: Hakkı Paşa, mayetinde hizmet etmek üzere Veli beyi zahiren yanınınında alıkoymuş ve hakikatta ise rehin suretile tevkif etmişti: Hükümet Ali Paşayı ürkütmemek için Veli beye mirmiran yani Beylerbeyi rütbesi vermişti [1]

Mehmed Hakkı Paşa ilk iş olarak medrese, mahalle ve hanlarda teharriyat yaptırmış bundan sonra müderrislerin serserileri medreselerine kabul ettiklerini duyarsa derhal medrese kapısına asacağını ilân eylemiş-

[1] *Nuri Halil Bey Tarihi* (hususî kütüphanemizdeki nüsha, sahife, 247) ve *Cevdet Tarihi*, c. 6 s 217 (Matbaası Osmaniye tabı).

tir [1]. Bundan başka eşkiyaya zahir olan ayan ve mütegalibenin tedibine girişmiştir: Hakkı Paşa bu suretle dağlı eşkiyasının iç yüzünü anlamış ve hastalığı teşhis etmişti: *Dimetoka, Edirne, İştib Samako, ve Gömülcine* de eşkiyaya yardım eden ayan ve mütegalibenin bir haylısını tepeleyüp ayanları titretmeğe başladı: *Dimetoka* ayanı *Veysoğlu Halil*, *yeni zağra ayanı* diger *Halil*, *İştib ayanı* torkullu oğlu *Mehmed*, *Edirne Ayanı* *Eyüb Gömülcine Ayanı* *Mestan*, *Samako Ayanı* *Emin* ve *eski Zağradaki Yeniçeri* ustasının başlarını kesup İstanbula göndermiştir [2]. Bu sırada dağlı eşkiyası reislerinden *sinab* denilen bir meşhur adam da yirmi kadar avenesile idam edilmiş olduğundan eşkiyanın adam akıllı burunları kırılmışdı [3].

Hakkı Paşanın şedid icraatında muvaffak olması hükûmetin kendisine zahiyr olmasile, ayan ve mütegalibenin müracaat ve şikâyetlerine ve yalanlarına ehemmiyet vermemesile kaimdi. Halbuki ayanların her birinin İstanbulda bir kaç hamisi vardı: Gelen hediyeler ile anların devletin hay-siyetini ihlal eden bir çok hareketlerine göz yumuluyordu. Merkezden her işe müdahaleye alışmış olan İstanbuldaki devlet ricalı rakipleri olan Hakkı Paşanın böyle cesûrane ve pervasızca hareketlerine tahammül edemeyorlardı. *Selim III* ün yürütmek ve yapmak istediği nizamı cedidin muhtelif hizmetlerine getirup koyduğu ve kethüdalık ve sâire gibi en kuvvetli mevkilere tayin ettiği bu devlet adamlarına karşı sadrazamlar bile baş ekmeğe mecbur oluyorlardı: İşte bu adamlar, rakipleri Hakkı Paşayı yıkmak için fırsat bekleyicilerdi: Hakkı Paşa muvaffak olursa sadarete gelebilirdi. Hakkı Paşa, münevver, devlet vaziyetini iyi kavramış bir vezir olmakla beraber *Selim III* ün etrafında bulunan ve perde arkasında iş gören devlet ricalinin aleyhinde idi: Gönderdiği mektub ve tahriratlarında hükûmetin icraatını tenkid etmekden de asla çekinmeyordu: Şu halde hükûmet merkezinde Hakkı Paşanın icraatını kolaylaştırılacak dostları yokdu: Binaenaleyh muvaffak olabilmesi de şüpheli idi [4].

[1] *Arşiv vesikaları* sene 1210 Ramazan 14 (numara 394).

[2] *Nuri Halil Bey tarihi* (hususî kütüphanemizdeki nüsha, sahife. 163 ve dahiliye vesikaları numara 1037).

[3] *Nuri Halil Bey tarihi* (hususî kütüphanemizdeki nüsha, sahife. 251).

[4] (.. Çün Hakkı Paşanın bu resme şan ve şöhrat ve sarûmet *مرات* ve savleti ve nüfuz ve mekneti ve Rumeliyi bu misillu nizamı hüsnü hale idhali dembeden elsinici vardin ve sadirinden şayi ve ammei halk lisanında medh ü senası sair ve rayi *رای* olup mizacı hümayuna nazaran elbette müşarünileyhi makamı sadarete iradı vârsetei zünun olmagla vükelayi vakit ile beyinlerinde tezadı kâmil ve yekdigerin katli ve idamile müteselli olamiyacak mertebede bugz *بغض* ve kineleri karargiri sahai dil olup bu cihetle sadarete kadem nihâde olduğu gün ol takımın mermuunu büridei seyfi kahr eyleyeceği bi ihtimal olduğuna mebnî..) Hakkında delilik isnadile fırsat düştükçe zebandarazlığından ve nizamı cedide aleyhdar olduğundan bahsediyorlardı. Valide kethüdası Yusuf ağa, Hakkı Paşa aleyhinde valide Sultanı doldurup o vasıta ile Pedışahı da hazırlamak üzere bir ittihad hasıl olmuştu. (Asımdan naklen *Cevdet tarihi* c. 6 s. 246).

Rumelinden gelen haberler ve halk lisanında dönen rivayetler eşkıyanın sindiğini gösteriyordu; Hakkı Paşa Çekmecelerden itibaren Rumelinin bütün kaza halkını kefaletle birbirine bağlamış ve bir kazadan diğer kazaya elinde tezkere olmadıkça hiç kimsenin geçmemesi için tedbir almış ve tezkeresiz yakalananların kendisine gönderilmesini her tarafa ilân eylemişti. Hakkı Paşa'nın bu tedbiri ve ayanlar ve eşkıya hakkında gösterdiği ilk şiddet Rumelide bir sükûnet husule getirmişti. Birbirleriyle münafaret halinde bulunan ayanlar bu şiddet karşısında yekdigerile anlaşarak ve sureli haktan görünerek itaat ve inkiyadlarını arzylemişler ve istanbuldaki efendileri ve adamları vasıtalarile Hakkı Paşayı yıkmak için merkeze müracaat eylemişlerdi

Vaka'nüvis Nuri Halil Bey, Mehmed Hakkı Paşa'nın bu birinci valilikten azlını matlub veçhile eşkıyayı tedib edememesine atf ile şekavetin Balkan boyundaki köy ve kasabalara sirayet ederek sabık Servi voyvodası Macar Ali ile Gâvur İmam'ın *Tirnova, Servi, Lofca* ve *Plevne* kazalarile *Nigebolu* taraflarına sarkındılıklarını yazıp Hakkı Paşa'nın bundan dolayı *Haleb* valiliğine nakledildiğini ve Rumeli eyaletinin *Belgrad* muhafızı Mustafa Paşaya verildiğini beyan etmektedir^[1].

Nuri Halil Bey bu hususta bitaraflik etmiyerek vakayı Hakkı Paşa aleyhdarlarının arzuları gibi yazmıştır: Mütercim Asım Efendi, Hakkı Paşa'nın muvaffak olamamasında devlet ricalinin amil olduklarını ve Hakkı Paşa aleyhine ayanların ittifaklarını yazıyor. Bu hususta en esaslı vesika sadrazam Yusuf Ziya Paşanın, *Tokatlı Süleyman Ağa* ya yazdığı mektubdur: Yusuf Ziya Paşa, sadrazam olduktan sonra^[2] dağlı eşkıyasının tedibi hususunda *Gömülcine* ayanı Tokatlıya mektup yazmış ve bunda ayanların ittifakını açıkca beyan etmiştir ki Asım Efendi'nin mütalâasının aynıdır. Yusuf Ziya Paşa mektubunda:

(... Cümlelerin Devletialiyeden ve memur olan vüzeradan emniyeti lâzımei halden olduğundan rikâbı hûmayunda cemii جمع serâiri Devletialiyeye vakıf ve mizacı devleti ve maslahatı bilür birinin memur kılınması münasip görüldüğünden Hakkı Paşa Hazretlerine rütbei valâyı vezarat ihsanile bil istiklâl eşkıya maslahatına memur ve derisaadetten (درسادت) irsal ve müşarliye dahi eşkıyayı merkumenin kahr ve idamlarına ikdam ve gayret ve oldukça bir suret vermek üzere iken civar kazaları ayanları müşarüliyyeden em-

[1] Kütüphanemizdeki nüsha, sahife 282.

[2] Mehmed Hakkı Paşa'nın birinci valiliğinde sadrazam *Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa* idi: Yusuf Ziya Paşa, ona halef olmuştur. Yusuf Ziya Paşa'nın Tokatlı Süleyman'a gönderdiği bu mektup 1216 senesi sonunda yazılmıştır.

niyetleri meslub ve havfe (خوف) tabiolduklarından eşkiyayı merkume kahr ve idam olarak muharebede yüz yüz elli nefer kalmışken firar ve iki gün sonra yedi, sekiz yüz nefere balığ ve durdukça gün be gün ziyade olmaktan hali olmayıp ancak bu keyfiyet civar kazaları ayanlarının ademi emniyetlerinden neşet eylediği tahkik olduğundan müşarünileyhin dahi azl...) edildiğinden bahsediyor [1].

Gerek ayanların müracaat ve şikâyetleri ve gerek İstanbul'daki Hakkı paşa aleyhtarı ricâlin faaliyetleri semere vererek Hakkı paşa'nın değiştirilmesine lüzum görülmüş ve fakat iş gizli tutulmuştur. Hükûmet merkezindeki hâlî müzakere neticesinde Hakkı paşaya Anadolu'da bir valilik verilmesi tekrâr etmiştir; Hakkı paşa'nın yerine Rumeli valiliğine padişah tarafından Anadolu valisi Ali paşa'nın tayini emrolunmuş ise de erbabı şurâ denilen heyet bunu yerinde bulmayarak Rumeli valiliğinin Belgrad muhafızı Mustafa paşa'ya verilmesini ve eşkiyayı tedib için de Anadolu valisinin yani Ali paşa'nın Rumeliye geçmesini münasib gördüklerinden o suretle müsaade edilmiştir[2] Hakkı paşa'nın bu birinci defaki Rumeli valiliğinden Halep valiliğine nakli (1211 Zilhicce 1797 Mayıs) dadır.

Hakkı paşa tebdili emrini alır almaz yeni hizmetine gitmek üzere Rumeliden ayrılmış Gelibolu'dan geçerek (Söğüt) kasabası yakınına gelmiş ve kasabada kalmak istemiştir; Söğüt ahalisi Hakkı paşa gelmeden evvel Rumelide dağlı eşkiyası üzerine memur olan Anadolu valisi Ali paşa'nın zabt ve rabtı olmayan askerile kasabaya uğrayup epey zarar vermiş olduklarından dolayı Hakkı paşa kuvvetlerini de aynı suretle hareket eder zannile paşanın kasabaya girmemesini rica için kendisine bir heyet göndermişlerdir, Hakkı paşa bu müracaatı muhalefete hamlederek

[1] Arşiv dh vesikaları, numara 832.

[2] Dolab 1 sandık 12 (63 numaralı telhis الخبي denilen arz tezkeresinden hülâsa :

Sadrâzam. padişahın huzuruna girdiği zaman Rumeli Valisi Hakkı Paşaya dair görüşmüşler; Hakkı Paşa'nın (umuru memuresinde matluba muvafık icrai tedbire ademi muvaffakiyeti malûm ve aşikâr..) olduğundan dolayı azline lüzum görülüp padişah onun yerine Anadolu valisi Ali Paşayı tam istiklâl ile tayin eylemiş ve Hakkı Paşaya Anadolu'da bir valilik vermeği muvafık görmüş. Bu hususta gizlice devlet ricâli ile görüşülerek neticenin kendisine bildirilmesini irade etmiştir. Sadrâzam icab edenlerle görüşmüş ve Ali Paşa'nın, Pazvandoğlu ile aralarının iyi olmamasından dolayı onun tayininden Pazvandoğlunun kuşkulandığını ve yola gelmek üzere olan Pazvandoğlunun bu suretle tekrar muhalefete devam edeceğini düşünmüşler ve bu işe Rumeli'deki vezirlerden birinin tayini ileri sürülmüş ve Belgrad muhafızı Mustafa Paşa muvafık görülmüştür. Bu müzakerede padişahın arzusu ile, Meclisin mütalâasını telif etmek üzere Ali Paşa'nın da Rumeliye geçerek dağlı eşkiyasını tedibe memur kılınması münasip görülerek arzedilmiş ve bu tarza hükümdar da muvafakat etmiştir.

Söğüd e girmek istemiş ve deli başı Kara Ömeri bir miktar kuvvetle kasabaya göndererek beybude ve lüzumsuz bir tehevürle kasabanın bir kısmını yakdırmıştır (1211 Zilhicce 1797 Haziran) [1].

Bu vaka hükûmete aksedince kendisine gönderilen şiddetli bir fermanla deli başı Kara Ömerin derhal başını kesip göndermesi kat'iyetle emrolunmuştur; bu hüküm aynen şöyledir:

Halep Valisi Vezirim Elhaç Mehmed Hakkı Paşa lclâlühıye الحاکم Höküm.

Sen ki paşayı müşarün ileyhsin Halep Eyaletinin sana hini tevcihinde memuriyetini havi şeref eszâyi sudur olan emri şerefimde doğru yoldan sapmayup ve fukara ve zuafaya tarafından ve etbâın caniblerinden zulmü teaddiyi tecvız etmeyüb himaye ve siyaneti ehali ve riayaya müsareat eylemen etrafiyle tenbih ve tekit olunmuşken bu tenbihatı mülükânemi kat'a ısga elmiyerek rehirastan udul birle esnâyi rahde rast geldiğin haşerati başına celp ve cem ve uğruna gelen kaza ve kurayı rahnedar ve hatta Söğüt kazasına delil başın olan Kara Ömer nam şekavet pişe hücum edüp bu kadar büyütlük ve dekâkin ve hanı ihrak ve katli nüfus ve gasbı emval eylediği bu def'a Anadolu taraflarından ve Söğüt kazasından derialiyeye varit olan ilam mefhumundan ve feryatçıların takrirlerinden malumı padişahanem alup bu mekule hilafı rıza ve mugayiri şeriatı garra vediai cenâbı rebbil ızze olan fukara ve zuafaya İslâli zulm ve hasar eden bagii mezkûr Kara Ömerin ala eyyi halin senin marifetinle tertibi cezası babında hattı bûmayunı şevketmekrunum şeref yafteci sudur olup şakii merkurumun alelhal tertibi cezasile seri maktuunu deribarı saltanatıma irsale müsareat eylemem için emri hümayunım sadır olmağle vusuli emri şerifimde dakıkai vahide tevakkuf etmeyüp Ala eyyi vechi kân وحيه كان cezasını tertip ve seri maktuını derialiyeme tesbil eylemen fermanım olmağın tenbihen ve tekiden hassitan işbu emri şerifim ıstar, mektumen ve memhuren [isim yeri açık] ile irsal olunmuştur. İmdi şakii merkurumun alelhal وحيه كان tertibi cezası senden matlubı kat'ii daveranem idüğü ve bu bapta irâdı özür ve illet eylemek ihtimalin olur ise neticede vehameti nefesine raci olacağı malumün oldukça ber vechi meşruh vusuli emri şerifemde bir dakika tevakkuf etmeyüp ve hafi ve celi şakii merkurum tarafına serrişte vermiyerek ahz ve tertibi cezayı sezasına ıkdam ve seri maktuını deribarı şevketkararı mülükâneme tisyare ihtimamı tam eylesin; şöyleki bu babta iradı uzür ederek imrarı vakit etmek ve yahut hafi ve celi merkurumun tarafına serrişte verüp firar ettirmek ihtimalin olur ise birabbil kâbe رب الكعبة neticede vehameli nefesine ait ve

[1] Nuri Halil Bey Tarihi. Kütübhanemizdeki nüsha sahife. 294.

raci olacağı bi iştibab olmāğla ana göre aklını boşino devşirüp derhal infaz ve icrayı iradei padişahaneme mūsaraat ve bir gün ve bir dakika mukaddem şakii merkumun seri maktuını derialiyeme irsale dameni dermeyanı gayret ve hilafından gayetül gaye tehaşi ve mücanebet eylemen babında (fivasıtı M. [Muharrem] sene 1212) [1].

Hakkı paşa yanından kaçan Kara Ömer'in Konyaya doğru gittiğini duyarak bir koldan kethudası ve diğer koldan adamlarını takibe memur eylediğini hükûmete bildirmiş ve dört gün dört gice takip neticesinde Kara Ömer'in kıyafetini değiştirerek Kütahya taraflarına gittiğini ve yanındaki delillerin dağıldığını yazmıştır [2].

Hakkı paşa'nın bu müşkil vaziyetinden istifade etmek isteyen rakipleri hemen aleyhine hareket eyleyerek üzerinden vezirliğini aldırarak İstanköy adasına nefy ettirmeğe muvaffak olmuşlardır. Bu hususa dair Mehmet Hakkı paşaya gönderilen hükümde aynen şöyle denilmektedir.

Sabıka Halep valisi olup bu defa vezâreti ref'ile İstanköy ceziyesinde ikamete memur kılınan elhaç Mehmed Hakkı Paşa damet maaliyehü ye ve İstanköy naibine ve derkâhı muallam gediklilerinden paşayı müşarünileyhi saaeбі memuriyete iysal ederiailiyyemden mübaşir tayin olunan (isim yeri açık) zide mecdühü ye hüküm.

Senki paşayı müşarün ileyhsin bundan akdem sana Halep ayaleti tevcih olundukta esnayı rahda fukarayi himayet ve doğru yoldan azimet eylemen hususı ve hususatı saire memuriyetini havi şerçyaftei sudur olan emri şerifde tenbih olunmuş iken kat'a isga emeyüp yeminü, yesare inhiraf ile ehali memleket ve fukarayı raiyyete teaddiye iptidar eylediğinden başka süğüt kasabasını ihrak ve ahalisinden hayli nüfusu kalt ve emvali fukarayı gasp ve garat ettirüp sair kazalarda dahi envai teaddiyata iptidar eylediğine binaen ogradığın mahallerin ehali ve fukarası birbirini müteâkıb rikâbı hümayunuma arzi mahzar takdimile iştikâ etmeleri üzerine şerçyaftei sudur olan hattı hümayunı şevketmakrunum mucebince vezaretinin ref'ile İstanköy ceziyesinde ikametinin hususuna iradei padişahanem tealluk etmeğin hassatan işbu emrialışanım istar ve gedikluyı mumailiyle ile irsal olunmuştur. İmdi emri şerifim sana ne mahalde vasil olur ise derhal hareket ve gedikluyı mumailiyle marifetile İstanköy ceziyesine varup anda ikamet ve devamı ömrü devletim deavatına muvazabet ve hilafı rıza evzaa tesaddiden begayet tehaşi ve mücanebet eyleyesin ve senki gedikluyı muma-

[1] Bu Kara Ömer sonra bir takrip Rumeliye geçmiş bir müddet seraseri dolaşmış, haddi zatında işgüzar olduğundan Rumelide vali maiyetinde Serçeşme Hacı Hüseyin nin maiyetinde hizmet etmiş olduğundan anın delaletiile İstanbula yazılarak kusuru afv edilmiş ve 1212 cemaziyel evvelinde afv edilmiş olduğuna dair hüküm yazılmıştır.

[2] 1212 Seferiain sonunda Kütahya mütesellimi Nasuh zade Nasuh ağaya yazılan hüküm.

*ileyhin muktı zayı memuriyetin üzre paşayı mumailyhi bulunduğı mahal-
den kaldırıp doğru İstanköy ceziyesine iysal ve vusulini müşir ilam ah-
zile derialiyyme avdı te ve tekmili emri mübaşeretine sayı bi hemal بی مال
ve senki mevlanayı mumailyhsin paşayı mumailyh ol tarafa ledel vusul
لدى الوصول münasıp mahelde meks ve ikamet ettirüp bila emri şerif
mahalli ahare hareketine iraeli ruhsatdan mübaadet ve vusul ve ikametini
gedikluı mumailyh ile derialiyyme ilame mübadcret eylemen babında.
fi cöharı M. sene 1212 (1)*

Bu hadise üzerine Mehmed Hakkı paşa kıl üzerinde olan haya-
tını sonuna erdirmek için rakiplerinin faaliyetini pek o kadar müessir olma-
mış ve nefyile iktifa edilmiştir. [2] Hakkı paşayı İstanköy adasına gö-
türmeğe memur edilen mübaşir, esbak bostancı başı Bekir ağa da: Hakkı
Paşa İstanköyde ikameti hakkındaki fermanı alır almaz (derakab mahalli
menfasına âzim olacağını) söylemiş [3] ve aynı sene rebiül ahirinin yirminci
günü İstanköye varmıştır [4] 1213 Muharrem 3 tarihile (1798 Haziran)
Hakkı paşaya hazineden 750 kuruş maaş verilmiştir.

Hakkı paşa bir sene sekiz ay kadar İstanköy de oturdu ve (1213
Şevvel 4 yani 1799 Mart) da Hanya ve sonra Agriboz ve oraya vusulün-
den pek az sonra 1215 H. 1800 M. senesi içinde Bosna valiliğine tayin
edildi. Ve oraya hareket etti: Henüz vilâyet merkezi olan (Travnik) e
varmadan, daha yeni pazarda iken 1215 senesi Şevval ayı sonunda
yazılmış olan bir fermanla Hakkı paşanın derhal Rumeliye avdet
eylemesi ve eşkıya tedibine memur edildiği bildiriliyor ve işi gizli tutması
emrolunarak şöyle deniyordu.

.... Karihai sabihai şahanemden şerefyastei sudur olan hattı hüma-
yunı keramet makrunumla defî ve tenkili eşkıya ve tasfiye ve tathiri tu-
ruk ve Enha emri ehemmine memuriyetin hususına iradei şahanem teal-
luk etmekten naşı işbu emri şerifim sana her ne mahalde vasıl olursa
bu iradei şahanemi ferdi vahide işfa etmiyerek derhal uhdede olan bos-
na eyaletine zabtı raptı memleket ve enha ve himayet ve sıyaneti fu-
kara ve zuafaya muktedir. mücerrep ve mutemet birini yerine kaymakam
nasbû tayin birle sen heman iki üç ve nihayet beş gün zarfında mü-

[1] Mektum mühimme defteri No 3 sahife 30

[2] Cevdet paşa merhum (vükela dahi Hakkı paşayı gözden düşürmek için böyle
vesileler aramakta bulunduklarından hemen Hakkı paşanın vüzareci ref ile İstanköy cezi-
resine nefy olunmuştur) diyor C. 6 sahife 292

[3] Bu hususa dair Koonya Ereglisi kadısından ilûm gelmiştir., (Hakkı paşanın nefi
fermanının üzerindeki şerhden)

[4] Hakkı paşanın nefi بی fermanının mühimme defterindeki müsveddесinin üzerin-
deki şerhden (mektum mühimme No. 3 sahife 30) ve (Nuri Halil bey tarihi sahife 294

kemmel daire ve kapun halkile Rumeli tarafına avdet ve yeminü yesâre sapmayarak ve iki konagi bir ederek seyri seri ile doğru Köstendil ve Sofya taraflarına şitap ve sürat ve hala rikâbı hūmayunum kayınkaamı düstur vezirim elhaç Abdullah paşa iclaluhu tarafından gönderilen tahri-ratta beyyn olunduğu üzre Bosna dilaverlerinden Emin ve mutemed ne-ferat tedariki muktazi olmağla neferati mezkürenin vurdelerine bakma-yup veranızdan criştirilmesini iktiza edenlere tenbih ve tekit ederek bir-gün evvel ve bir dakika mukaddem havalii merkume vusule dameni der-meyanı gayret ve kangı gün avdet ve nevakta kadar vasil olacağını ge-reği gibi hesap birle mansıb emri şerifim olan tatar ile keyfiyeti deribari şevketkarârı mülükâneme tahrir ve inhaye müsareat eylemen fermanım olmağın memuriyetini havi emri şerifim ısdar ve ala cenahittacil (isim yiri açık ile irsal olunmuştur) [1].

Dağlı eşkıyasının kıyâmı basdırılmak şöyle dursun bilâkis çok alevlen-mişti Pazvant oğlu etraf kazalardan bir haylısını zapteylemiş ve eyice şimarmıştı. Rumeli ayanlarının kuvvet ve nüfuzları ise daha ziyade artmış-tı. Bu hal birinci defaki Rumeli vaziyetinde muvaffakiyet gösteren ve fakat ayanların el altından yaptıkları telkin ile azledilen Hakkı paşanın ikinci defa yine buraya tayinini icabettirmiştir.

Hakkı paşanın birinci defadaki ayrılışından sonra eşkıyayı tedibe Belgrad muhafızı Mustafa paşa Palaslı Mehmed paşa tayin ve Edirne Bostancı başısı ile Tokatçıklı Süleymanın beraberce bu işi hal eylemeleri devletce muvafık görülmüştü.

Ayanlar, Palaslı Mehmed paşayı istememişler ve hükümette Tokatçıklı ile Edirne Bostancı başısına bıraktığı eşkıya tedibi işinde bunlar dağlıları bozarak Sofyaya kadar takip eylemişler ve fakat eşkıya Pazvande oğlunun yanına kaçmışlar ve sonra tekrar meydana çıkmışlardı.

Bu sırada Mısır sefiri dolayisile orduya gitmek üzere İstanbula gelen Trabzon valisi Tayyar Mahmud paşanın Tokatçıklı ile aralarının eyi olmasına mebni Tayyar paşa eşkıya işine memur edilüp Rumiliye geçirilmiş bizzat Selim III kendisine Tokatçıklı Süleyman ile beraberce hareket etmesini tavsiye eylemişti. Tayyar paşa bir aralık eşkıyaya aman vererek anları iskân eylemek istemiş ve fakat bu işi Tokatçıklı beğenme-diğinden araları açılmıştı. Tokatçıklı bu gailenin hiç bir suretle bitmeyüp sıra kendisine gelmesini istemediğinden Tayyar paşanın fikrine muhalif kal-mış ve zaten el altından tahrik edilen eşkıyada itaatten yüz çevirmiş ol-duklarından Tayyar paşanın nüfuzu kırılıp vaziyeti müşkülleşmişti.

Bu tarihlerde Rumeli Valisi bulunan Gürcü Osman paşa Sofyada

[1] Mühimme defteri 215 sahife 2

bulunarak bir hayli Bulgaristan kasabalarını zabteden Pazvand oğlunun elindeki kasabaları istirdat ile uğraştığından ve başındaki asker ise dağlı eşkıyasından daha fena hareket ettiğinden Rumeli vaziyeti pek karışık bir şekil almıştı; işte Hakkı paşa bu vaziyet üzerine ikinci defa Rumeli valiliğine tayin edilmek istenmişti. Yine tam istiklâl ile Rumeli valisi olmuş, ve işin ehemmiyetine mebni iptida üç ve daha sonra iki sene zam ile beş sene müddetle azledilmiyeceği kendisine fermanın temin edilerek o suretle elealmıştı ilk valiliğinde verilmeyen salahiyet bu defa daha ziyade arttırılmış ve bütün Rumeli kıtasındaki asker emri altına verildiği gibi serasker unvanında tevcih edidilip hiç sormadan bütün askerin taltif ve te-dipleri kendisine bırakılmıştı.

Hakkı Paşanın bu seraskerlik fermanının başında:

Sen ki Rumeli eyaleti teccih olunan Elhaç Mahmed Hakkı paşasın : işbu emri şerifimde münderiç olduğu veçhile bil'istiklâl memur kılınıp tarafı hümayunumdan sana ruhsatı kâmile verilmekle göreyi seni, sende memulü şahanem olan gayret ve hüsnü hizmeti icraye ve uhdene ihale olunduğu veçhile ber vefkı matlup isfayi memuriyete sarfı makderet ve gayret eyleyesin. Hak teala tevfiğ ihşan eyleye amin.

İbaresini havi üç beş satırlık hattı hümayun yani padişahın el yazısı ile tavsiyesi vardı.

Hakkı Paşa Yenipazardan avdet ile Sofya ya giderken Rumeli valiliğine tayin edildiğini bildiren ferman ve hattı hümayunu Üsküp-den Köstendile hareketi esnasında almıştır. Hakkı Paşa tayin fermanı eline gelinceye kadar birinci fermanla tavsiye edildiği üzre memuriyetini gizli tutmuş [2] ve ancak ferman geldikten sonra ilân eylemiş ve bu hal henüz valilikten azlini bilmeyen Gürcü Osman Paşayı telaşe düşürmüştür.

Fermanla Hakkı Paşanın iktidar sahibi tecrübe edilmiş âkıl, reşit ve ağır başlı olduğu ve bila azil üç sene ohdesinde olmak şartile Rumelinin kendisine tevcih edildiği ve Rumeliye tayin işinin bizzat hükümdar tarafından hatırlandığı beyan edilyordu.

Hakkı Paşanın, Rumeli valiliğine tayinini duyan bosnanın ileri gelenleri hükümete müracaat ile Paşanın Bosnada kalmasını istirham etmişlerdi. Bosnalılar bu müracaatlarında Hakkı Paşanın babası Ahmed Kâmil Paşanın Bosna valiliği zamanında vilâyetlerinde şakavetin tamamen kaldırılarak rahat ettiklerinden bahseylemişler ve oğlunda aynı suretle hareket edeceğinden dolayı ibkasını dilemişlerdi.

(1) Bu ferman sureti aşağıda vesikalar arasında aynen yazılıdır. Dolap 1 sandık 15 ve rak no. 13

(2) Mühimme defteri no. 210 sahife 2

Fakat Rumeli gailisinin aldığı şekil Hakkı Paşanın Rumelide kalmasını icap ettirmişti [1].

Hakkı Paşadan açılan *Bosna* valiliğine bir müddet sonra Bekir Paşa tayin olunup andan sonrada kendisine *Selânik* sancağı verilmiş olan sabık Rumeli valisi Gürcü Osman Paşa getirilmek istemiş isede *Bosna* halkı böyle zalim bir adamı kabul etmiyeceklerini ve gelirse geçitleri kapatarak *Bosnaya* sokmayacaklarını bildirdiklerinden yeni bir gailenin çıkmasından korkan hükümet, Bekir Paşayı *Bosna* valiliğinde bırakmıştı[2]

Hakkı Paşanın bu defaki salahiyeti her işe burnunu sokan ve zaten hükümet merkezinden lüzümsüz müdahale ve istizanlarla Rumeli vaziyetini berbad ve müzmin bir hale getiren Selim III in etrafındaki devlet adamları, rakipleri olan Hakkı Paşanın bu fevkalade salahiyetle işi eline almasını hazmedemiyorlardı.

Hakkı Paşanın geri dönerek Rumeliye gelmesi ve gelişinin sebebi bilinmemesi Rumeli valisi ve eşkıyadan ziyade devletin başına bir derd olan Gürcü Osman Paşanın muhalefet etmesine mani olmak içindi. Gürcü Osman Paşa *Sofyada* bulunuyor Pazvant oğlunun aldığı yerleri istirdat için uğraşıyordu. Hakkı Paşanın *Üskübe* gelip oradan asker topladığını duyan Osman Paşa bu halden korkarak keyfiyeti Hakkı Paşadan sormuş ve Oda *Edirneye* gidince mufassalan yazarım cevabını vermiş ve henüz ferman gelmediğinden memuriyetini ilân eylememişti. Bu hal bu çapraşık işler hükümetin ne kadar aciz ve idaresiz bir vaziyette bulunduğunu gösteriyor ve bu şekildeki idarei maslahatlara bilhassa bu devirlerde hemen her vakıt ve her meselede musadif ediliyordu.

Hakkı paşanın Rumeli valiliğine tayininden haberi olmayan Gürcü Osman Paşanın kendi eyaleti dahilinde bulunmasından dolayı usul üzre mihmandar olarak kaftancısını göndermiş ve bu suretle hem müsafirperverlik yapmak ve hemde Hakkı Paşanın hakiki vazifesini anlamak istemişti.

Hakkı Paşa Kaftancıyı Köstendile gelinceye kadar yanında alıkoyup oraya gelince serbest bırakmış ve bu sırada ferman gelmiş olduğundan Rumeli valiliğini ilâm eylemişti (21 zilhicce 1215 Mayıs 1801) [3]

Osman Paşa âni olarak olarak azil ve Hakkı Paşanın *Sofya* ya doğru geldiğini duyunca bir taraftan dağlı aşkıyayı tahrik ve kendiside mukabele eylemek için bir çok sekban ve Arnavut kuvvetleri toplamaya başlamıştı.

Osman paşa bu gizli tayinin kendi aleyhine olup öldürüleceğini his

[1] Dolap bir sandık 15 de 39 no. lu hattın melfufu mahzar

[2] Dolap 1 Sandık 26 4 No. lu hattın melfufu.

[3] Dolap sandık 1 sandık 15 (39 no. lıhattın melfufu

ettiğinden Hakkı Paşayı *Sofya'ya* sokmak istemiyor ve anın *Üsküp'te* oturmasını yazıyor, Hakkı Paşa ise buna ağır cevaplar vererek aldığı emir üzerine *Sofya'ya* girmek üzere ilerliyordu.

Bu hallerden korkan *Sofya* ahalisi iki tarafın çarpışmasından hasil olacak felâketi takdir ettiklerinden ve bu vaziyetten korkan Osman Paşanın da teşviki müessir olduğundan dolayı hükûmete müracaat ile işin önüne geçilmesini istirham etmişlerdi [1].

Hakkı Paşanın bu seferki işi dağlı eşkiyasile beraber eşkiya kadar ve belki daha ziyade zararlı olan Osman Paşa ile mücadele olmuştur [2].

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi *Sofya'ya* girip girmemek meselesinden dolayı Hakkı Paşa, Osman Paşa ile çarpışacak dereceye gelmişti. Osman Paşa yeni Rumeli valisinin vaziyetinden şikâyet yollu 21 zilhicce 1215 tarih ile (1801 Mayıs) hükûmete gönderdiği tahriratında, Hakkı Paşanın kendi üzerine gelmek istemesi Rumelide bir hadise meydana getireceğini ve bu halden vesveseye düştüğünü ve Hakkı Paşanın kendisine zahire verilmemesi için kazalara emirler gönderdiğini ve *Sofya'yı* basar ve yakarım dediğini, Hakkı Paşanın (padişahane muamelesini ve bir türlü nefsin kabul eyleyemiyceği) tavurlarına aldırış etmemesi sırf hükûmete karşı itaatinden ileri geldiğini ve yoksa sâyei padişahide Hakkı Paşanın hakkından ve ohdesinden geleceğini ve Hakkı Paşanın *Sofya'ya* gelmiyerek Filibe'ye veya *Edirne'ye* gitmesini istirham ediyordu [3].

Hakikaten Hakkı Paşanın birdenbire memuriyetini ilân ile *Sofya'ya* doğru gelmesi ve *Selanik* sancağına naklolan Osman Paşaya (Çık) demesi ve ağır yazması Osman Paşayı korkutmuş ve Osman Paşa idam edilmesine ferman çıktığına zahip olarak mukavemete hazırlanmıştı [4].

Osman Paşanın ve *Sofya* ahalisinin hükûmet merkezine vuku bulan bu müracaatları üzerine Hakkı Paşanın *Edirne'ye* ve Osman Paşanın *Berkofca* taraflarına gitmeleri emrolunmuştu [5].

Hakkı Paşa kendi hareketinin gönderilen fermana uygun olmasından ve arkadan gelen yeni fermana da tamamen bunun aksi emredildiğinden ve kendisine istiklâl verilip mesuliyeti üzerine almışken Os-

[1] Dolap 1, sandık. 15 (39 No. lihattın mehfufu.

[2] Hakkı Paşanın, Osman Paşadan bahseden kaimelerinin bir kısmı malkalenin sonuna konmuştur.

[3] Dolap 1, sandık 16.

[4] Osman Paşanın Zilhicce tarihli sureti aşağıya yazılan tahriratı.

[5] Dolap 1, sandık 16. evrak No. S. 13.

man Paşanın tedibine müsaade edilmediğinden ve Sofya'ya girmesi lâzım gelirken salahiyetine müdahale edilerek Edirne'de ikameti emredildiğinden bahs ile şikâyetle bulunarak badema böyle nüfuzu kırılmış olarak iş göremeyeceğini arzylemiş olduğundan kendisine üç sene için verilmiş olan müddet iki sene daha zammiyle beş seneye iblâğ edilmiş ve bu müddet zarfında azledilmeksizin istiklâli tam ile iş görmesi ve salahiyetine asla müdahale edilmeyeceği kendisine bildirilmiştir [1].

1216 Muharrem tarihile yazılan ve sureti aşağıya vesikalar arasına konulan bu fermanın başındaki hattı hümayunda istiklâli tam ile vali olduğu ve Rumeli nizamına dair hiç bir hususta padişaktan istizane lüzum olmadığı yazılıyor ve fermanın içinde de (Rumelinin nizamı bilistiklâl sana ihale olunduguna binâen iki sene dahi zam ile beş sene kemakân) ohdesine verildiği bildiriliyordu.

Hakkı Paşa bir taraftan Osman Paşaya karşı hasmâne vaziyet almış ve diğer taraftan da dağlı eşkiyasından Çenkcioglu, İsaoglu ve bunların en azılıları olan Kara Feyzinin takibi ile uğraşmış ve dağlı serkerdelerinden Sarıoglunun ve Kara Feyzi ile muhabereleleri olan Hasköy ayanı Raşidin kafalarını kesmiştir [2].

Eğer İstanbultaki rakiplerile Osman Paşa galesi olmasa Hakkı Paşanın dağlı aşkıyasını tenkil edeceği vesikaların tetkikinden anlaşılmaktadır. Hakkı Paşa bu ikinci Rumeli valiliğinde birincisi kadar şiddet göstermediğini bir tahriratında beyan ediyor ve (.. eğer buyurulursaki defai ulada olan hükümetin bu defa olan hükümetinden şiddetlidir, filhakika böyledir, o zaman hükümetimizde şiddet lâzım idi bu defa mülayemet بالانتفا biliktizadır ve hikmete tatbik olunmuştur..) diyor [3].

Halbuki bu seferki şiddeti daha ziyade hükümet ricalinedir. Zaten kendisinin istiklâlini çekemiyenleri hiçe sayarak kendi bildiği gibi icraata başlaması ve nüfuzları kırılarak kendisinin salahiyetini istirkap eyleyen devlet ricalinin ayanlar üzerindeki müdahale ve himayelerini baltalaması sebeble Hakkı Paşanın istiklâlinin uzun müddet sürmiyeceği ve kendisine bir darba vurulmak için fırsat kolladığı istidlal olunuyordu ve her işe müdahaleye alışmış olan merkezin bu kadar salahiyete tahammülü yoktu.

Hakkı Paşa bir taraftan bu rakiplerinin, icraatını hükümsüz bırakmalarına karşı mücadele ederken diğer taraftan saçağa süren Rumeli vaziyeti korkunç bir şekil alıyordu.

Bu esnada ikinci defa Belgrat hadisesi vukua gelmişti. Belgrat kalesi

[1] Mühimme defteri. No. 215, sahife 9 da 216 muharremi sonunda yazılmış olan ferman ve dolap. 1, sandık 15. hattı hümayun No. 39.

[2] Dolap. 1, sandık. 15, evrak No. 29.

[3] Dolap. 1, sandık. 14 evrak, No. 6.

yamakları yani kale muhafız cıfradı ısyân ile muhafız Mustafa Paşayı hapis ve idam eylemişlerdi. Bu suretle ya *Belgrad* da *Vidin* gibi bir muhalif vaziyet alacak ve yahut Pazvant oğluna iltihak ile hudut üzerinde çok tehlikeli bir gaile hasıl olacaktı. Hakkı Paşa bu *Belgrad* ısyânını hükûmete arz etmekle beraber icabeden yolları da göstermiş ve fakat müessir olmamıştı.

1216 senesi sonlarında murahhaslıkla *Parise* giden Amedî غلبه Galib efendi (Galip Paşa) 25 Zilhicce 1216 tarihile (Nisan 1802) Şımalı *Rumeli* ve Triseniklioğlu İsmailin ahvaline dair hükûmete gönderdiği bir arizada [1] *Tirnova* Voyvadası ve *Ruscuk* ayanı Treseniklizade İsmail ağının dimağı fesadde olduğunu beyan ederken bunun ile *Rumeli* valisi Hakkı Paşa ve Tepedelenli Ali Paşa arasında bir ittifak olduğundan bahseyleyor. Ve:

(.. merkumun [yani *Trisenikli* zadenin] dimağı fesadda olduğunu söylemesem bile malum olan halâtıdır. Hatta Hakkı Paşa ile külli muhaberesi olup Tepedelenli Ali Paşa ile dahi muhaberesi derkâr olarak ittifaka rabıta vermiş olduklarını ve halta Hakkı Paşanın azline *Triseniklinin* teessül ettiğini alimallah شکی şümnüda birisi hafiyen tarafı çakeriye söyledi.

Bu takdirce Hakkı Paşanın *Trisenikliye* mümaşatı ve Tepedelenli Ali Paşayı *Edirneye* celbi bir ittifak mukaddemesi olduğu anlaşılıyor. Her ne ise لا اله الا الله lillahil hamd kuvveti talii hazreti cihandarı ile sühûletle mündefi oldu) diyor.

Hakkı Paşanın, Tepedelenli ve Triseniklizade ile ittifakının aslı varsa bunun ne için olabileceği suali hatıra gelir. Hakkı Paşanın bu ittifakı gürcü Osman Paşaya karşı mıdır, yoksa hasım olduğu devlet ricaline karşı mıdır bilinemez. Çünkü Osman Paşa kadar belki de daha ziyade kendisini istirkap eylemekte olan kethuda İbrahim Nesim efendi, Hacı İbrahim efendi, valide kethudası Yusuf Ağa ve saireye karşı amansız düşmandı.

Selim III'ün kendisine teveccühü vardı ve bir de bazı vesikalardan istidlal ettiğime göre padişahın pek ziyade itimat ettiği kapudanıderya Küçük Hüseyin Paşa'da kendisini tutuyordu: Ancak bu sayededir ki kuvvetli hasımlarına karşı o mevkide durabiliyordu.

İşinde muvaffak olursa sadarete gelmesi muhakkaktı. Zaten bütün hadisat göz önüne alınacak olursa sadarete namzet olan vezirlerdendi.

Fakat Selim III ü sarmış olan devlet adamları Vîkurenadan bazıları paşanın aleyhinde söyliyerek anı o makama gelmekten uzaklaştırıyorlardı.

[1] Dolap. 1. sandık. 16. No. 3.

Hakkı Paşa'nın *Rumeli Valiligidin* azlinin pek dolambaçlı yoldan gidilerek yapılması ve bunun için hileye baş vurulması hükümet otoritesinin nasıl işlediğini gösteren hem acı ve hem gülünç nümunelerdendir.

Mehmed Hakkı Paşa valiliginin son zamanlarında istediği şeylere karşı müşkülât çıkartılması ve Osman Paşa'nın tedibi hakkındaki tekliflerinin kabul edilmemesi yüzünden kızmış ve sinirlenmişti. Hatta 1216 zilkâdesinin 7 tarihile bu vazifeden affile *Mora valiliğini* istiyordu ve..

(... duacılarına *Morayı* inayet buyurun: *Giritde* külli hasta olduğum akebinde *Agriboz* geldi: Nefsi *Agribozda* yirmi dört gün oturdum *Bosna* zuhur eyledi. Civarı (seray) a kadar vardım derhal avdet eyledim. bu meşakı sefer hala o hastalığı külliyan defî ettirmedi) diyor [1].

Filhakika Hakkı Paşa'nın para, asker ve sair levazımat gibi istediklerinin bir kısmı verilmiyor ve verilemiyordu, Hazineye para yoktu, Bin türlü tedbirlerle tedarik edilen biraz para ihtiyaca yarı yarıya bile kâfi gelmiyordu. Hazinesinin ne kadar dar olduğuna ve müstacel işlere bile beş-yüz kuruş bulmakta müşkülât çekildiğine dair Hakkı Paşa'ya gönderilen bir tahrirat mali vaziyeti açıkca gösteriyordu [2].

Hatta Selim III iç hazineye mevcut birkaç bin kesenin Pazvant oğlu ile *Mısır* seferine sarfedildiğini, ve Vakıflarda ve darphanede para kalmadığını beyaz üzerine yazdığı bir hattı hümayunda alenen beyan etmişti [3]. Hakkı Paşa son zamanda parasızlık yüzünden askere karşı borçlanmıştı, maiyetindeki delil, tüfenkçi ve sekbanların maaşı ve tayinatlarından işlemiş olarak 200 küsür keseye lüzum olduğunu ve bundan başka nefer maaşına aydan aya altı yüz kese verilmesi icabeylediğini ve yaz gibi masraflı olan bu kış içinde yalnız on bin kese akçaya ihtiyaç olduğunu yazmıştı. Malî darlık sebebiyle devletçe bu paranın verilemeyeceği anlaşılmış ve Anadoludan istediği askerin de vaziyet sebebiyle gönderilemi-

[1] Dolap 1. sandık 28 de (evrak numarası olmayan) Hakkı Paşa'nın tahriratından)

(2) Dahiliye vesikaları No. 2028, aşağıda yazılı sureti vesikalar arasında gösteriştir.

(3) Selim III ün beyaz üzerine hattı hümayunu :

"Benim vezirim :

Rikâp günü akçe maddesi için hicabımdan, sana bakayım demiştim Lakin benim mektubum akcem olmadığını meşveret günü cümleye ilân eyledim.. bende akçe bin kese vardı. Pasbanöğlu, işbu seferde (Mısır seferi) sarfeyledik; vakıflarda ve darphanede bir yerde akçe kalmadı bu defa darphane sermayesinde şundan bundan her ne varsa darphane nazarı gayret eyleyip iki bin kese tedarik eylesün iki bin keseyi aların. Meşverette söylediğim gibi benden akçe memul olunmasun defterdarlar ve sairler bir yere gelüp imkânını bulsunlar ve maslahatı akçaya tatbik idesiz. Dolap. 1, sandık 12, hat. No. 100).

yceceği tekrarr etmişti[¹]. Hakkı Paşa faaliyetine engel olan Gürcü Osman Paşanın eşkıya ile beraber olmasından ve Pazvant oğlu ile birleşmesi ihtimalinden bahs ile ya Osman Paşanın Anadoluya geçirilmesini veya hud da *Trisenikli* ve *Tokatcıklı* ile beraber Osman Paşayı tedip için kendisine müsaade edilmesini yazmış ise de hükümet buna da yanaşamamıştı.

Hakkı Paşa, bu işlerin, ve daha bir takım dileklerinin halli için kethudası olan Çelebi Ömer ağayı *İstanbul*a göndermişti, halbuki Ömer ağa, paşasının verdiği talimat dairesinde hareket etmiyerek hükümet ricalinin arzularına meyil göstermiş ve Hakkı Paşanın mutalaasına muğayir olarak, Gürcü Osman üzerine asker sevk edilse iki taraf sekbanlarının birbirleriyle ihtilatına mebni muharebe etmiyeceklerini ve bu işin mahzurlu olduğunu ve Osman Paşaya, askerine verilmek üzere üç dört yüz kese gönderilirse anın Anadoluya geçebileceğini söylemiş ve (bunları Hakkı Paşadan mezuniyetimden haric olarak mahremâne sadakatim muktezası söyleyorum) demiş ve bu fikirde herkese mülâyim gelmiş, Çelebi ağa da bu suretle göze girmişti [²].

Çelebi ağa'nın bu teklifi ilk bakışta işi yatıştırmak için doğru görülür. fakat Osman Paşa daha evvelden sekban belediyesi olarak bir çok para aldığı halde tayin edildiği yere gitmemişti. [³]

Hükümet Osman Paşa meselesinde çok telaşlı görünüyor ve müdara ile işin önüne geçmek istiyordu. Hakkı Paşa, Osman Paşanın güya sekbanların paralarını vermediğim için beni bırakmayorlar diye bir takım bahaneler bularak kendisine verilecek paranın kâfi gelmiyeceğini anlamıştı. Hatta kethüda Çelebi Ömer ağa'ya yazdığı mektubunun

(1) Dolap 1, sandık. 14, Evrak 6 (sadrazamın arz tezkeresinden, (telhis).

(2) Dolap 1 sandık 14

(3) Sadrazam Yusuf Ziya Paşa *Mısır* sefaretinden avdetinden sonra Rumeli vaziyeti hakkında Tokatekli Süleyman ağaya yazdığı mufassal bir tahriratta şöyle diyor: (. „Ve badehu cümlelerin matlubu ve istekli oldukları Hakkı paşa Hazretlerine *Rumeli valiliği* ihsanile bilistiklal eşkıyâya memur kılınup, müşarünileyh dahi *Bosna*'dan avdet, *Edirne*'ye vusul ve esnayı rahda Gürcü Osman Paşa ile beyinlerinde münakaşa zuhur ve Osman Paşa dahi ilkayı fitne ve fesat ederek eşkıyayı mer-kumeyi tahrik ve kendisi dahi müşarünileyden ahzi intikam için civar kazalarından ayanların müsaadesile külliyetli sekban ve Arnavut tائفesi tahrir ve bir alay haşaratı başına cemi ve önüne gelen kura ve kasabatı tahrip ederek *Edirne*'ye doğru azimet ve devleti aliyeden cürmünün afvini intirham eylediğinden bermuktazayı vaktü hal cürmü afv ve *Bosna* eyaleti uhdesine tevcih olunup *Bosna*'yi azimet-i isticai olundukça etraf kazalarda ayak sürüyerek mansabına gitmeyüp izharı huşunet ve sureti isyana iptidar eylediğinden başka müşarünileyh Hakkı Paşa hazretleri dahi havfe tabi olup askerine nüfuzu olmadığundan etraf kazaları ayanlarını ve fukara ve zuafayı askeri tahrip ve celbi mal sev-dasına düşüp...) dahiliye vesikaları, 832.

bir yerinde (bu Osman Paşa üç bin kese devletten isteyecektir.. Asitâneye yakın varmadan alamıyacağını biliyor) diyordu. Nitekim Hakkı Paşa'nın azlinden sonra söylediği gibi olmuştur [1].

Hakkı Paşa uzun uzadıya yazıp çizdikten sonra hükümetin Osman Paşaya karşı sert davranamayacağını ve Osman paşanın işi açığa vurarak eşkiya ile bütün bütün el ele vereceğini ve bu halin neticesi kendisini muvaffakiyetsizliğe düşüreceğini anlayarak kethüdası Çelebi ağa'ya karalama kabilinden olarak yazdığı mektupta şöyle demişti:

Seadetli meveddet mendim Kethüdayi sâdıkım:

Osman Paşa maddesine dair tarafımızdan olan memuriyetini feshetilem. Kat'â andan bir şey söyleme ve sual edenlere dahi paşamız tenbih etmekle o maddede kelam söylemekten meni buyurdular (de). Bizim anlatacağımız nefsaniyete mebnidir. Bizde bu hususa şimden sonra karışmayız, Asitânede güzel rabıta veriyorlar, herfin de Asitâneye merumı vardıkta, tamamen ulufesini aldığı vakitlerde bizim Sıdkı, kizbimiz malum olur zinhar karışma ne yaparlarsa yapsunlar.. [2].

Yine kethudasına yazdığı o satırlar arasında:

Vidinden çıkaracaklarımın tahriratı (Vidinde Pazvanoğlu yanındaki kuvvetlerden bir kısmı para vadile elde edilmişti bu suretle Pazvant oğlunun kuvvetleri azaltılmış olacaktı) İstanbula gideli iki mah oldu. Muzaşakai miri vardır, bunlara akçe verilmeyecek ise yeis cevabını verelim. Senin Asitâneye varmanda bunlar rapıta bulmalı idi. Bizim ve sizin alacaklarımız nasıl oldu? Kara Feyzi üzerine tayin ve tertip olunan hala duruyor., Ağrıboz fermanları gelmedi ki çıkaralım. Kaç defadır yazdım, yarın yine Kara Feyzi, Osman paş ittifaki takribile bir hâl çıkar. Niçin çıktı buyurulur çıkmamasının tertibi olmalı) sözleri yazılı idi [3].

Hakkı Paşa'nın azli ve hükümetin ciddiyetsizliği :

Hakkı Paşa son zamanda Osman Paşaya karşı olarak başına topladığı fazla miktarda askerin maaşlarını verememesinden dolayı çok sıkılmış ve asker üzerindeki otoritesi kırılmağa başlamıştı İsteddiği parayı hazine vermiyor fakat askerde bu yokluğu dinlemiyordu. Kendisi Rumeli Valisi olduğu gündenberi Anadoludan istediği kuvvetler mükerrer tekide rağmen kendisine gönderilmemişti. Bu hususa dair yazdığı tahriratlar aşağıda vesikalar arasındadır.

[1] Nitekim Osman Paşa kıyam halinde başındaki haşarat ile Edirne'ye ve andan askerinin bahşisi bahanesile İstanbul'a doğru gelmekte olduğu haber alınarak vezareti refiç edilmiş ve bu defa bütün bütün gemi aşıya olup eşkiya ile birlikte hareket eylediğinden tedibi Yusuf Ziya Paşa tarafından Tokatçıklı Süleyman ağaya havale edilmiştir (Aynı dahiliye vesikası).

(2) Dolap 1. sandık 14. (elli üç No. lu hattı hümayunun mehfufu vesika).

(3) > > > > > > >

Hakkı Paşa kethüdası Filibeli Çelebi Ömer Ağanın *İstanbul*a gelip sadırâzam kaymakamı ve diğer devlet adamlarile temas ederek *Rumeli* hakkında izahat vermesi ve şahsi olarak mütalaa-sını söylemesi üzerine Hakkı Paşadan çekinen hükümet, bu ve-sile ile anın vazifesine nihayet vermeği ve Çelebi Ağayı Vezirlikle *Rumeli* Valiliğine getirmeği muvafık gördü. *Filibeli* Ömer Ağa'nın, *Edirne* ve *Filibe* havalisinde tanınmış olması ve *Rumeli* hanedanından bulunması, kendisinden kaza âyanlarının ve halkın emin olmaları anın tayininde âmil ve müessir olmuştu fakat Hakkı Paşa'ya azlini nasıl tebliğ etmeli? Açıktan söylenirse bir muhalif harekette bulunması işi belki de çıkmaza sürüklerdi. Bunun için hükümetçe bir takım aldatıcı, hileli yollardan gidil-meğe lüzüm görüldü. Görülüyor ki azil için Osman Paşaya karşı oy-nanan oyun başka bir perde olarak Hakkı Paşaya tatbik ediliyordu.

Bu sırada *Belgrad* yamakları isyanı vardı: *Belgrad*da bulunan Yeniçeri Zabiti Turnacıbaşı Halil ve *Belgrad* Kadısı Numan Paşazade Sadul-lah Mollâ Beyin *Belgrad* muhafızı Vezir Mustafa Paşa aleyhine tertip ettikleri isyan neticesinde Yamaklar kaleyi zapt ve Mustafa Paşayı elde edip maiyetinde bulunan bazı adamlarını öldürmüşler ve orada iste-dikleri gibi harekete başlamışlardı.

Hükümet *Belgrad*ın da *Vidin* gibi fena bir vaziyete düşmemesi ve Paz-vantoğlile Yamakların birleşmemesi için yumuşak hareket etmeğe lüzüm görmüştü. Hükümet Hakkı Paşanın işten şüphe etmemesi için kethüdası Çelebi Ömer Ağa'nın vezirlikle *Belgrad* muhafızlığına tayin edilmesine Hakkı Paşanın muvafakatini istiyor. Eğer Hakkı Paşa muvafakat edecek olursa Ömer Paşa hemen *Edirne*ye hareket edip güya Hakkı Paşadan direktif alacak ve fakat hakikatte *Edirne*ye girer girmez bir emri vakile Hakkı Paşa azil olunacaktı.

Hakkı Paşayı daha ziyade kandırmak ve hiç şüphe ettirmemek üzere kethüdası Çelebi Ömer Ağa'nın paşasına mektup yazması ve anı aldatması tekrarrur etmişti.

Ömer Ağa bu mektubunda (Aman beni kurtarın: Ben vezaret istemem daha evvelleri bile siz teklif ettiğiniz halde istememiştim) diye yalvaracaktı [1].

Bu şekilde devlet ricalinden pek azı arasında kararlaştırılıp Padişahın da muvafakati alınmış ve hattâ keyfiyet Hakkı paşanın hâmisî olup o sırada hasta bulunan Kaptanı Derya Küçük Hüseyin Paşadan bile gizli tutulmuş ve Hakkı Paşayı seven Kaptan Paşa bile işgal edilmişti.

Hakkı Paşanın azline dair fotoğraflarını eserinin sonuna koyduğum iki arz tezkeresinin [yani sadırâzam kaymakamının hükümdara takdim ettiği telhisin] ve Hakkı Paşadan, kethüdası Çelebi Ömer Ağa'nın vezâretine .

[1] Biraz aşağıda sureti yazılan ikinci telhisteki mütalaaaya bakın.

dair yapılan istizana verdiği cevabın suretlerini aynen buraya koyarak bu kömedinin nasıl oynandığını vesika ile gösteriyorum.

Sadırlâzam kaymakamı tarafından hükümdara takdim edilen birinci arz tezkeresi (telhis) :

Şevketlû kerâmetlû mehâbetlû kudretlû velinnimetim efendim. Pâdişahım.

Elhaletü hazihi الحاله هذه Hakkı Paşanın def'i ذنی zımnında tertip olunan, usul fakat malum چند olan çent nefer kulları beyninde deveran idüp harice tecavüz etmemesi lazımei vikayei maslahattan olduğuna binaen erbâbı şuradan bu maddeye vakıf olmayanlara dahi kat'a serrişte verilmeyüp yalnız zahirisini yani Ömer Paşanın alenen tayin olunduğu Belgrad memuriyetini bilmelerile dünki gün çakerleri suali hatır zımnında Kapitan Paşa bendelerine varup bilcümle tashihi mizaç etmiş bulduğumdan müşarünileyh Ömer Paşanın vezareti sohbeti dermeyeran olundukta Belgradın ihtilali tezâyüdde olduğundan hali üzere terk olunsa muzır olacağı cihetten bu maddenin uhdesinden gelir birine ihalesi lazım olduğuna dâir geçen gün huzurı lamiunnurı şahânelerinde iradei seniyeleri buyrulup, Ömer Paşa Filibe hanedanından ve oltarafta nüfuzı olması hasebile Belgrad maslahatında istihdama çesban asker tedarik edeceği ve Hakkı Paşanın kethüdası bulunduğundan ve müşarünileyh elyevm serasker olduğundan Ömer Paşayı sairî gibi tutmayup kendine taalluku cihetile iâne ve ıkdar eyleyeceği ve bunlardan başka Hakkı Paşa elyevm Edirne'de olduğundan Ömer Paşayı ileri saubi memuriyete çıkardıkta kelami leyyin ile Bosna valisi Osman paşayı dahi ol havaliden def'e medar olacağı ve Hakkı Paşa yanında dahi vezaret cihetile nüfuzı evvelkinden daha ziyade olacağına mebni Osman Paşayı telife dair vesayayı Hakkı Paşaya tefhim edebileceği mülâhazalarile hemen vezaretle Belgrad muhafızlığının Ömer Paşaya tevcih ve bir gün evvel ihraç ve tesyiri emri hümayûn buyrulmuş olduğundan tevcih olunduğu canibi çakeriden beyan olunup Kaputani müşarünileyh dahi tasvip etmekle, bundan sonra Ömer Paşanın Rumeli memuriyeti zâhire çıktıkta bu suret dahi sonradan irade buyrulmuş idüğü Kaptanı müşarünileyhe ıktizasına göre vaktinde söylenmek mutalaa olduğuy muhatı âlemşümülû mülûkâneleri buyruldukta, emir ve ferman şevketlû, kerâmetlû mehâbetlû kudretlû velinnimetim Pâdişahım hazretlerininindir [1].

Bu telhisin üstüne Padişah el yazısı ile şu sözleri yazmıştır.

Kaymakam paşa :

Güzel, lâkin nekadâr ketmolunsa karine ile halk harice çıkarır : Bu Rumeli maslahatı böyle nasıl olacak : Fâilâ zihinlerde bir karar verile-

[1] Dolap, 1, sandık 26, hattı hümayun, No. 1.

medi böyle müzebzeb ve müşevveş, günbegün teaffün eyleyor; niçün ittifak olunamıyor? nizamı şöyle dursun dahi bir güzel rey olunamadı; dur bakalım ile iş olmaz; elbette bir karar verilüp mütevekkilen alallah esbâbına teşebbüs olunsun,, demiştir.

Yukarıda söylediğimiz gibi Hakkı paşayı gafil avlamak için Ömer paşanın vezaretle Belgrad'a tayinine muvafakat eylemesi sadrazam kaymakamı tarafından Hakkı paşaya yazılmıştı. Hakkı paşa, tahriratı okur okumaz derhal meselenin iç yüzünü ve kendisinin valilikten uzaklaştırılması istenildiğini anlamış ve tahriratında buna işaretle sert ve açık cevap vermekle beraber Tepedelenli Ali paşazade Muhtar ve Palaslı Mehmed paşazade Veli paşaları yanına çağırıp onlarla görüşüp Ömer Paşa gelecek olursa aleyhine hareket etmeği teklif etmiş ve Muhtar paşa da vezirlikle gelirse ona muhalefet padişaha muhalefettir diye muvafakat etmemiş ve fakat Hakkı paşanın tasavvurundan hükûmeti haberdar eylemiştir.

Hakkı paşanın, sadrazam kaymakamına verdiği cevap aynen şöyle olup kendisinin el yazısıdır :

Benim devletlû saadetlû iffetlû refetlû daderi cemilüşşiyemim sultanım hazretleri :

Bu defa lutfen ve inoyeten malîsus tatarları kullarile firistade buyrulan iki kıta kaimeî alileri residei desti tazim ve mefahim ve müeddası karini izânı senakârı olmuştur: Her halde cenabı barî efendimi ve bu abdiacizi ve sair memurini muvaffak eyliye âmin binürî seyyidülmürselin.

Ketküdam kullarının vezaretle Belgrad'a memuriyeti bilittifak tasvib ve baysi tasvip olan esbab ve betahsis Nemçelu'nun elçisinin resmen olan ifadeleri derç ve tastir buyrulmuş. Filhakika devleti aliyyenin mülkünü içinde zuhur eden âteşi fesâdın itfası için eyledikleri tedbir akabinde fesada kuvvet verecek nice nice sui tedbir ile memleketi bu hale reside eylediğini elçii mesfurun etraflica malumu olmak gerektir; ve Belgradda olan fitnenin zuhurundan şu vakte gelince devleti aliyyenin eylediği tedbir tabiatı maslahata mugayir ve mukarvii fesad ve fitne olduğu güneş gibi meydanda olduğu ve devletin bu muamelesine göre fesadlı Belgrad dahi cesim olacağı mesfurun meczumuna mebni takrir takdimine mecbur olmuştur. Hini zuhurunda yolile tedbir olunsa vелеv muvaffak olunmasa dahi dürüst rev düşman insaf eder.

Belgrad eşkiyalarında elli keseye malik adam yok; bunlara müdara etmek bir kaç paspanoğlu yetiştirmektir; dört mah akdem tabiatı maslahatı Belgrad, şey'i cüz'idir; beher hal morava köprüsüne külliyyetli asker ile biri memur olup Vidin ile Belgrad'ın arası katı طع ve Nemçe

tarafından dahi zahireleri kesilüp Sırp riayasına Belgradlının aleyhine ruhsat verilüp ve Bosna palangalarından yedleri kat olunup ve Izvornik mutasarrıfı sedübende ihtimamından ibaret bir maddedir; Morava taraflarını hafıza [Niş mütesellimi hafız Mustafa ağa] iane ile rabıta kabul eder maddedir.

Kethüdamın itibarı Asitane'de mecalisi kibara duhulü takribile bir itibardır; Öyle ayan makulesi adamı vezir etseniz kim dinler behey efendim? Zihneli Hasan pa a esirlikten çıktıkta eşkıya üzerine memuriyetine dair olan meclisi meşveretlerin cümlesinde beraber idim; aklı yetişenler, tesehhub edenlerin mekri havflerinden sükût eylediler; aklı yetişmeyenler heli Rumeli hanedanının azamıdır, fesadı bilir, refi fesadı bilir diyerek ibkayı vezaritiyle eşkıyaya memur eylediler; Rumeli ağavatından kim hazım eyledi; ve vaktinde kimler sadakat eyledi ve kim Kendüsünü vezir yerine kodu; velhasıl kendisi hain değil iken muslahatı fesad ne sureti buldu?.

İşte Flibeden gelen mahazar ve ilâmda Osman paşanın, mademki hayattayım Flibeye girmeğe muhtacım demesi ve eylediği hasarat ve bekirlili askerisi olduğunu ve Kara Feyziye on bir adet cephane arabası verdiğini anlarsınız; Ağrıboz talisi Kara Feyzi üzerine varmak üzere iken Flibeden paşayı mumaileyhe, روح رسول ruhu resul hakkı için aman kara Feyzi üzerine gitme, Flibeye imdada gel diye yazmışlar; tarafı senaverlerinden ne tarafa varayım deyi istizan eder, Cevab itasında mütehayyirim.

Behey efendim; ben bu küfir herifi [Osman Paşayı] yaza yaza anlamadım; Mazhar olduğu muamele ile devlet kendi hakkında aleyhine sayediyar; Hala cümlelerin itikadı, bu adam Bosnaya gider; Bu itikat bilmem nasıl olacak; Bosnaya gider ise Süfyan Ağa götürür gayrı bilmem Bosnaya irsal olunacak ise beher hal vakit geçirmeyüp tarikile irsal buyurun, gitmeyecek ise niçin tarikine bakılmıyor? Böyle böyle eşkıyaya ve kendisine Rumeliyi pazde mi ettirmeli? Alimallahü teala sonra peşiman olunur, lakin çe faide.

Kethüdamızın vezaret istisvabı kaimesine baktıkça beni her şeyden bu mizacı devlet meysus edecektir; Böyle sui tedbirlerle bir taraftan teksiri fesat niçin o'sun? Bunu her kim sevk etmiş ise bir nevi maslahatı mahsusası içindir; Manzallahü tealâ o maddeden azlimize dair tekevvün edecek aracıftan tekevvün edecek mahzurlar ile bu mevsimi sayıfda telef mi olsun? Yok eğer filhakika bu umuru cesime kendisine ihale buyrulacak ise ne güzel! Muhlisinize göre hiç mani yoktur emir ve irade velinimetindir. Abdi rıza cuy birbendeyim; lâkin neler olur sonra malum olur ve olacakları benim tarafımdan zan buyurmayın. Biz velinimet

bendesiyiz. Behey efendim; öyle adamı kim adam yerine kor? şimdijedek başa gelenleri devleti aliyye niçün zühul ediyor? Muhlisiniz kalacak isem asitanede onun böyle hengamda vezaretine bir veçhile razı olmam; Velinimetimin mübarek başı için vezaret ile gelse Edirneye komam ve fena olur.

İnâyetlû efendim; hayrhahâni devleti aliyye ile şu Rumeli nizamı Osman Paşa fesadile ne sureti kesbeyledi? ve Bosna tarafına irsal edemezseniz duhi neler olacaktır. Bunu Allah ve rasul için iyice fikir buyurup muktezası ne makule tertibe muhtaç ise mülk, devlete lâzım ise buna bakılsın; muhlisleri Rumeliye geleli devletin kaç maddede sui tedbirinden bu hal kesbolundu? İtimat buyrulmazsa birer birer tahrir edeyim ve delail ile isbat edeyim. Niye ahvâli âleme dikkat olunmuyor? Alimallahûteâlâ bu tavur ile fena oluyor.

Kethüdam kullarıyanımızda iken bir vechile sadakat eylediğinden bunu derisaadete şu vechile irsal eyledim ki Osman Paşanın Anadoluya murur etmiye(eği meczumumdur, Devleti aliyye ve veliyünnimetim efendim aman, elaman taglit olmasın. böyle cezmi buyursunlar, iktizâ ve çaresine bakmağı farz gibi bilsinler, saniyen sekban bedeliyeleri ağırlaşmaktadır. Ve Osman Paşa sebeble bu kış yaz gibi masraf oluyor; ezcümle şu Filibeyi Osman Paşa keydinden muhafaza için Paşalı Binbaşı Kır Aliyi ve Hacıy ve Söğütcüklüyü ve Salihî ve Ahiçelebili Hasanı ve küçük Salih bunları cümlesi senin ibramına mebni alınup yanımıza getirtmeyüp Filibeye memursun deyu bu binbaşılara buyrulduklar isdarile memur eyledik, var bunları ifade eyle, bedeliye ile idare olunamaz, Külliyetli aralık aralık akçeye muhtaçdır, teraküm ederse devlete ve bize sıklet olur deyu ifade için memur etmiş idik; henüz bu vakte kadar Âsitanede ikameti mugayırı rızayı fakiranemiz olmagla bir gün akdem kemaşissabık istikamel üzere hizmetimizde bulunması için adesine himmetleri mütemennâyı sadıkane-mizdir efendim [1].

Sadriâzam Kaymakamı Hakkı Paşadan bu ağır cevabı alınca keyfiyeti Padişaha bildirmiş ve fakat bu telhisin kenarına Padişah hiç bir mütalea yazmamıştır.

Gene Hakkı Paşanın azline dair olan oyunun ikinci kısmına dair diğer arz tezkeresi yani telhis sureti:

Padişahım

Şevkettû, Kerâmetlû, Mehâbetlû, Kudretlû Velinimetim Efendim Bundan akdemce karargir olan müzakere muktezası üzere Ömer paşa vezareti maddesinde Hakkı paşayı taglit için tarafı çakeriden ya-

[1] Dolap 1. sandık 26, evrak numarası 13.

zılan kaimede Belgrad maddesi gittikce muzır olduğundan ve Hasan Paşanın göreceği iş olmadığından bir muktadir kimsenin memuriyeti irade buyrulup siz Serasker olduğunuzdan Belgrad maslahatının dahi rey ve ianetinizle görülmesi mülahazası ve her halde emir ve reyinizle hareket edeceği ve size dahi mucibi şan ve nüfuz olacağı mütalaası ile Âsitane olan Kethüdanız Çelebi Ağanın vezaretle Belgrada tayini ve tarafınızdan asker ve cihati saire ile ikdar ve tedabiri lâzime tefhim olunarak marifetiniz ile şu Belgrad gailisinin def'i hususuna emri hümayunu şâhane sünuh etmekle mumaileyh tereddüt ve feryat etmiş ise dahi dinlenmeyüp vezaret ile Belgrad muhafızlığı tevcih olunmak üzere dir deyu tahrir ve diğer bir kaimei mahsusada dahi. Nemçe Elçisi takrir verüp hududumuzda Belgrad ihtilali bize muzır oluyor; bunun def'i esbabı ne ise bir an akdem tedbirine bakmanız lâzımdır deyu devleti tarafından inha etmekle Nemçeliye dahi cevap verilmek üzere tez elden böyle bir tedbir icabetmiştir deyu mahremane tastir olundugundan başka işbu kaimei çakeriden evvelce Ömer paşa dahi kendi tarafından Hakkı paşaya tahrirat çıkarup (bana vezaretle Belgradı teklif ediyorlar, siz mukaddem kaç defa hakkımda vezaret istidasına niyet eylediğinizde hezar rica ve niyaz ile defetmişken şimdi hafi tahrirmi ettiniz ki bu suret zuhur etti? Feryat ediyorum dinlemiyorlar, ben sizin kendi bendeniz iken bu nasıl şeydir? Alil ve ihtiyarım ne vechile hareket edebilirim) deyu biraz mugalata yazup bir kaç gün sonra tereddüt ve feryadı ısga olunmamak suretile vezaret hilati ilbas olunmuştu.

Bu defa Hakkı paşadan cevabname gelüp mefhumunda Ömer paşanın işbu memuriyetini men ve vezaretle Edirne tarafına vardıkta koymıyacağına dair ve sair bazı mukaddemat terkim etmiş olmagla derhal tarafı çakeriden hayırhahâne ve mahremâne olarak cevap yazılup Ömer paşa iradeikatiyye ye mebni vezaretle Belgrada memur oldu ve işbu memuriyetinin esbabı tafsilen size yazıldı, şimdi edirneye koymam demeniz size yakışmaz; müşarünileyh Belgrad maslahatını ancak sizin ianetinizle görmek üzere memuriyeti irade olunmuşken bu babda muhalefet iradei hümayuna mugayirdir, Ömer Paşa sizin yerinize memur olur kabilinden değil ki âher mülahazaya zahib olasız; sizin dereceniz başkadır ve Rumeli nizamı sizden matlupdur, Ömer paşa vardıkta kenduye vücuyla ianet birle Belgrad maddesini rüyet ettirin size dahi şandır yollu temini mucib vafir zemin terkim ve ihraç kılındığından gayri Hakkı Paşanın cevabnamesi ve yazılan cevap sureti Ömer paşaya irsal olundukta: Benim Edirnedan adamım geldi Hakkı Paşaya tahrirat vardığı gibi Muhtar paşa ve Palaslızade Veli Paşayı çağırup bizim maddemizi açmış ve vezaretle vardığımda aleyhime kendisile ittihatlarını rica etmiş; Muhtar

paşa dahi bu suret olamaz, zira vezaretle gelirse padişah veziri olup ana muhalefet padişaha muhalefettir, biz cesaret edemeyiz. Bundan başka mukaddem sefer avdetinde pederim [yani Tepedelenli Ali paşa] Çelebi Ağanın hanesinde misafir olup besa besu etmişti, hilâfına hareket edemeyiz deyu cevap verdikten sonra İstanbula tahrirat çıkarmış; bunlar [yani Hakkı paşanın yazdıkları] mugalata ve ihafe nevindendir hiç vesvese buyrulmasın, biz birbirimizi biliyoruz, dairesi ve askeri gu-lamlarına varınca tarafımdan ledelmutalebe gelirler, ben doğru Edirneye giderim, koymamak suretine hakikaten teşebbüs ederse Edirne civarında bir çiftlikte oturur cümlesini celbederim; eğer eşkıyadan ileru üzerime taslit eder mülhaza buyrulursa anın sözü geçeceği eşkıya Mekri tarafındadır, bırakup gelmezler; benim şimdi üç dört yüz dairem halkı oldu, Siliвриye dahi gelecek vardır, Hafsaya varıncayadek bimennihiteâlâ dairem bir, iki bin olur; Eğer Hakkı paşa ileru asker gönderir deyu vesvese olunursa anlar geldikte bize mülhak olur ve eğer ihtiyaten Levend çiftliği süvarilerinden yüz elli miktarı terfik olunursa Bergostan iade ederim, ancak mahzuru varsa istemem ve ben gittikten sonra Hakkı paşanın ne güne tahriratı gelir ve nasıl cevap yazılırsa birer suretleri bana irsal buyrulsun, bimennihiteâlâ bu maddede vesvese olmaz deyu telaşsız cevap göndermekle Hakkı paşanın tevehhuşundan ihtirazen Levend çiftliği neferatı tecviz olunmayup kendisi tedarikli gitmesi tenbih ve dünkü gün ihraç olunduğu malûmı hümayunları buyruldukta ferman Şevketlû, Kerâmetlû, Mehâbetlû, Kudretlû, Velinimetim Efendim Padişahım Hazretlerininindir [1].

* *

İbtida üç ve daha sonra iki sene zam ile beş yıl azledilmemek şartile, gûya tam istiklâl ile Rumeliye vali ve sarasker tayin edilen Mehmed Hakkı paşa, tayininden on, onbir ay sonra azil, nefi ve malı müsadece edilmiş ve hatta bir entari ile Menfasına gönderilmişti[2]. Ömer paşa, hakkında şiddetli yazmamış ve anı Edirneye koymamak için maiyetindeki ku-

[1] Dolap 1, sandık 26, beş numaralı hattı hümayunun mehfufu

[2] Mahmud II devrinde hükümete gönderdiği tahrirattan Hakkı paşanın bütün mal ve eşyasının zabtı emir olunup paşanın İstanbuldaki sarraflardan Kızıoğlu Antuvan da bir çok parası olduğu ve Rumeiden kendisine bir çok nakid gönderildiği ihbar olunarak sarraf sıkıştırılmış. Sarraf, Hakkı paşanın bendi parası yok, benim onda (22214) kuruş alacağım var demiş; bundan başka Hakkı paşanın kızı Sare Hanımın Çeyizi olarak Hasan-paşa hanındaki odada eşya bulduğunu söylemiştir. Tayin edilen memurlar vasıtasile Hasan paşa hanındaki eşyanın defteri yapılmıştır. Bu eşya arasında Hakkı paşanın - zevcesile vefat eden Muhiddin Bey ismindeki oğluna ait dürbün ve sair bir iki parça eşya vardır. sene 1216, Zilkade 17. (Dahiliye vesikalar, No. 12377).

mandanlarla görüşmemiş olsa belki de müsadereden kurtulurdu, padişah ve sedaret kaymakamının ve devlet ricalinin azil için müracaat ettikleri yol hükûmetin açzini ve otoritenin zaafını gösteren canlı bir misaldir: böyle ciddiyet ve dürüstlükten arı bir idareye karşı devlet adamlarının Âyan ve derebeylerin ne derece bağlı olacakları ve kükûmete nasıl itimat edebilecekleri kolayca anlaşılır.

Mehmed Hakkı paşanın yerine Rumeli valisi tayin edilen sabık kethüdası Çelebi Ömer paşa, İstanbuldan hareket ile Tekirdağına gidüp Hakkı paşanın kendisini Edirneye sokmayacağını duyduğundan Hakkı paşa hakkındaki iradeyi gizlice paşanın maiyetinde bulunan Muhtar paşaya göndermiş ve oda işi, Hakkı paşaya anlatmış ve naçar kalan Hakkı paşa kendisine ikametgâh tayin edilen Sakıza gitmek üzere Edirne'den ayrılmıştır.

Hakkı paşanın maiyetindeki asker işlemiş aylıklarını isteyerek kıyam ve paşanın mallarını yağma eylemişler ve şehre ateş vererek muharebeye kıyam etmişler ve hatta o sırada Edirneye gelen Ömer paşanın oğlunu da rehin alarak kasaba haricine çekilmişlerdi.

Hakkı paşanın azil ve nefyine dair olan ferman sureti:

Sabıka Rumeli valisi olup bu defa vezareti ref'ile Sakız ceziresinde mütekaiden ikamete memur kılınan Mehmed Hakkı paşa damet mealiyehûya ve Sakız naibine vedergâhı muallam gedüklülerinden paşayı mumaillehyi menfasına iysâle mübaşir tayin kılınan [isim yeri açık] دام محمد dame mecdühuya hüküm

Sen ki Paşayı mumaillehyisin geçen sene Rumeli valisi nasbolunmandan maksut eşkiyayı malumenin bir an akdem defî gâilesile cenabı hilâfetmaebıma vediai hazreti halikul'beraya olan و د م ح ذ ر ب ح ا ق ا ب ر ا ی ا و ل ا ی س ükkânı bilâdın istihsalı esbabı emn ve asayış olup tarafına envai ruhsatı kâmile ve müsaadat tammei şahanem erzani kılumışken sen maslahatı memureni bırakup memuriyetinden hariç hususat ile iştigal ederek eşkiya gâilesi sui tedbirinle [acaba kimin sui tedbiri] günden güne mütekessir ك و ا ل ه و س uş ve alelhusus ehali memalik tecriminden müteneffir oldukları bu defa nezdi hümayunumda vazıh vebâhir olmakton naşı mücerred seni tedib ve emsal ve ahlâfını terbiye ve terhib için karihai mulûkânemden olarak rütbei vezaretin ref'ile Sakız ceziresine nafi ve iclâ olunman hususuna iradei behiyyei hüsrevânem müteallık ve olbapta hattı hümayunum sadır olduğundan gayri bilcümle emva i'in canibi miriden zabtı zımnında başka ve maiyetinde olan cümle mirmiran ve serger degân ve rüesayi askeriyye ve mecmuu sekban ve neferatı saireyi senin yerine Rumeli valisi nasbolunan düstur vezirim Seyit Ömer paşa [1] kendü maiyetine alup istihdam ve işlemiş ve işleyecek şehriyei

[1] Buna Filibeli Ömer Paşa, Çelebi Ömer Paşa da denilmektedir.

askeriyyeyi ita ve tanzime ihtimam eylemek üzere başka evamiri aliyyem tastir olunmagla vusuli emri şerifimde sen bilâ tevakkuf Edirneden kalkup saıbı memuren olan Sakız ceziresine azimete mûsareat ve mütekaiden ol tarafta karar ve ikamet eylemen fermanım olmağın işbu emri şerifim istar ve mübaşiri mumaillejh ile irsal olunmuştır. İmdi keyfiyet malumun oldukta bir an evvel tevakkuf ve teahhuru tecvîz etmeyerek bilâ tevakkuf olduğun mahalden hareket ve tayin olunan mübaşiri mumaillejh ile acaleten saıbı memuren olan Sakız tarafına azimet ve bir mahalde tevakkuf etmeksizin cezirei mezkûreye vusule şıtab ve mûsaraat birle anda ikamet ve devamı eyyamı ömür ve devletim deavâtına muvazabet ve :

Sen ki mübaşiri mumaillejhsin serian Asitaneden hareket birle işbu emri şerifimi Paşayı mumaillejhe götürüb vusulün ânında hila tevakkuf olduğun mahalden kaldırıp bir an evvel menfası olan Cezirei merkumeye isal ve ikameye dikkat ve hilası tenbih edna و تأجرجدن انكوكu tehirden mücanebet ve :

*Sen ki Nâibi mumaillejhsin, sen dahi paşayı mumaillejhin Sakıza vürudunda bir münasib mahal tedarikile mütekaiden anda ikamet ettirüb vusulünü deribarı şevketkararıma ilam ve iş'ara mübaderet eylemeniz babında[1]
Fi sene evaili zu [zilkade] 1216*

Bu ferman suretinin üstünde derkenar olarak :

İşhu emri ali ledelvusul paşayı mumaillejh devamı ömür ve devleti padişahiye ve teyidi eyyamı saltanatı hazreti şehinşahi deavatına muvazabet edeceğine natık Sakız naibinden varit olan ilam mazmunu babında şerh verildi. 15 za sene 216

İhatesi ve anın altırda da (paşayı mumaillejhin memuru ikameti İzmirde tahvil olunmağla tekrar emri şerif yazılmıştır. Evasıtı ra [rebiulevvel] sene [1218] derkenarı vardır.

Hakkı paşanın sürgün yeri olan Sakıza geldiğini bildiren Sakız kadısının 1216 Zilkade 27 tarihli [1802 Nisan iptidası] ilamı :

Deri devlet mekine arzı daîi kemine budur ki :

Sûbika Rumeli valisi devletlu Mehmed Hakkı paşa hazretlerinin bu defa vezaretleri refile Sakız ceziresinde mütekaiden ikamet olunmaları babında şeref bahşı sudur eden fermanı celilüşşan, hususı mezbura mübaşir tayin buyurulan dergâhı mualla gediklilerinden fahrûlayan Mehmed Şakir ağa kulları mübaşeretile cezirei Sakız mahkemesine ledelvûrut imtisalen bilemriâlî paşayı müşarünileyh hazretleri cezirei mezburede mütekaiden meks ve ikamet ve devamı ömrü devleti padişahi ve teyidi eyyamı saltanatı şehinşahi deavatına muvazabet ve iştiğal ve ol veçhile mübaşiri mumaillejh

[1] Mektum mühimme defteri, 4 sahife, 39.

bendeleri itmamı hizmeti memuresile اود وود ve ricat eylediği olki vakiulhal dir bililtimas payet seriri alaya arz ve ilam olundu; baki emir hazcetimen جرز في اليوم السابع والآخر من ذي القعدة الشريفه سنة ست وأربعين وألف. العبد الذاعي اذولة العلية الثانية قاضي زاده محمد طاهر الموحلانة بحزيرة سافز المحروسه

Seyit Ömer paşanın Rumeli valiliğine ve Hakkı paşanın Sakıza nefsi- ne dair ferman ve hattı hümayun :

İşbu emrim mucetince Hakkı Paşanın kat'a eğlendirilmeyerek tekaüden ماعداً Sakız tarafına bir an aktem bila tereddüt irsalı matlubu Hümayunumdır.

Bu defa bilistiklâl Rumeli eyaleti tevcih olunan Vezirim Seyyid Ömer Paşa iclalehüye hüküm.

Selefin Hakkı Paşanın mücerret memur olduğu eşkiya gailisini ibadullah üzerinden serian def etmek üzere istiklâli tamme ve enva'ı müsaa-datı seniyyeme mazhar olmuşken maslahatı memuresini bırakup hilafı riza gûnağun harekâta cesareti kendisini tedib ve emsalini terhibi müstelzim olmaktan naşı bu defa karihai sabihai mülükânemden şerefyefti sudur olan hattı Hümayunı übbehet makrum mucetince Rumeli Valiliğinden azil ve vezareti ref ile islahı nefis için Sakız ceziresine nefi ve iclası hususuna iradei seniyyem müteallik olup yerine sen hattı şerifi şevket redifimle bilistiklâl Rumeli valiliğine memur kılındığına binaen mumaiyleh Hakkı Paşanın aculeten Edirnedden hareket ve menfası olan Sakıza varup mütekaiden ikamete müsaraat eylemesi için kendüye hitaben başka ve mumai-leyh Hakkı Paşanın maiyetinde olan bilcümle mirmiran ve rüesa ve sergerdegân ve askerini, senin maiyetine alınub istihdam olunmaları için kendilere hitaben başka başka evamiri sâbikam isdar olunmağla mumaiyleh Hakkı Paşanın menfasına azimeli için kendüye olan salifüzzikir fermanı alışanda varit olduğu üzre irae ve itası ile bir saat eğlenmeksizin acale-ten ve müsaraaten Edirnedden kaldırıp miktarı kifaye etbaile bir an evvel menfasına irsalı emrine mübaderet eylemen fermanım almağın balası hattı hümayunumla müveşşehan işbu emri serifim istar ve [isim yeri açık] ile irsal olunmuştur; imdi mumaiyleh Hakkı Paşanın azil ve nefsi ve yerine senin memuriyetine mebni kendisinin biran akdem Edirnedden kalkup menfasına gitmesi matlubı hümayunum idüğü malumun oldukça marelbeyan emri celilüşşanim mucetince derhal bila teallül Edirnedden hareket ve Sakıza azimet eylemesini ve iridi üzür ve illet ile imrarı vakit daiyesinde olursa vahim olacağını kendüye tefhime dikkat ve tarafından tekit ederek

[1] Dahiliye vesikaları 2024 (bu ilamı gönderen Kadızade Tahir Efendi, Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına fetva veren meşhur şeyhülislamdır).

*bir saat eglendirilmeksizin heman miktarı kifaye tevabii ile Edirnedan ih-
raç ve serian menfasına gitmek üzere irsaline müsaraaat ve hilafı rızayı
hümayunum tehir ve terahiden mücanebet eylemen babında. Fi evaili za
[ذی القعدة] sene 1216 [1]*

Şu kayıtlara göre Hakkı paşa 1215 Zilkade 25 de [1802] Sakıza varmış ve 1218 senesi rebiülevveline kadar [1803 Temmuz] orada kalarak ahalisi ve havasile ülfet edememesinden dolayı menfası İzmir'e tahvil edilmiştir. Bu hususa dair kendisine gönderilen fermanda şöyle denilmektedir :

Vezareti refiyle sakız ceziresinde ikamete memur iken bu defa mahalli ikameti izmire tahvil olunan elhaç Mehmed Hakkı paşa damet maaliyehnya hüküm.

*Sen ki paşayı mumailleyhsin memur ikameti olduğım Sakız Ceziresi-
nin ahali ve havasile ülfet mümkün olmayıp bu babta mübtelayi zahmet
ve meşakkat olduğun bilihbar vasılı samiai şehriyanem olmaktan naşı
mahalli ikametini İzmir'e tahvil olunmasına müsaadei şahanem erzanı kıl-
makla olduğun mahalden hareket ve İzmir'e gelüb ikamet eylemen ferma-
nım olmağın işbu emri şerifim istar ve [isim yer açık] ile irsal olunmuştır;
imdi keyfiyet malûmun olduğta vusulî emri şerifimde olduğun mahalden
hareket ve izmire gelüb anda ikamet ve devamı ömür ve devlet ve kıvâmî
ferrû şevketim ediyesine قوام فرو شوکت ادعیا منه müdâvemet ve vusul ve
ikametini derialiyeye tahrir ve iş'ara mübaderet eylemen babında. Fi eva-
hiri ra [Rebiülevvel] sene 218 [2]*

Hükûmetin ciddiyetsizliğini gösteren bu azil işinde muhtelif sebepler aramak ve bulmak mümkündür. Hakkı paşa çok temiz ve namuslu ve aynı zamanda çok sert ve şedit, kim olursa olsun gördüğünü söylemekten ve yazmaktan çekinmeyen inatçı bir vezirdi; makalenin sonuna suretlerini ve fotoğraflarını koyduğum bazı tahriratları bunu göstermektedir; halbuki zaman bunun aksine idi; hükûmet merkezinde dürüslük ve ciddiyet yerine, temelluk, tabasbus ve riya, vaziyete karşı işi idare etmek, yaranmak için arzuya uygun olmak üzere düşündüğünün hilafını söylemek usalû kaim ve hakimdi.

Hükümdar Selim III, nizamı cedidi yürütmek için çalışan ve fakat yeni tarzı o kadar samimi kavrayamayarak işten ziyade nüfuzlarını kuvvetlendirmekle meşgul olan bir sınıf ricale mümaşat etmiş, yüz vermiş ve şı-

[1] Mühimme defteri 217 sahifa 70.

[2] Dahiliye vesikaları

martmıştı. Bu Padişah, bazan ciddi ve hayırhah adamlar intihabında isabet gösteriyorsa da etrafındaki şebekenin tesiri ve sarayda elde edilen adamlar vasıtasile zaman zaman yapılan telkinlerle bu isabet isabetsizlik oluyordu.

Hakkı Paşa vezir olmadan evvel merkezde kethüdalık, reislik ve eyaletli nazırlığı [Timar ve Ziamet nazırlığı] gibi mühim hizmetlerde bulunmuş açık sözlü, zeki ve kıymetli, kalem sahibi ve hamiyetli bir adam olduğundan kendisi daha İstanbulla istirkab edilmiş ve fırsat bulunarak vezirlikle İstanbul'dan uzaklaştırılıp bir daha oraya ayak bastırılmamıştı.

Hakkı paşanın bu ikinci Rumeli valiliğine tayininde sadrazam Yusuf Ziya paşa Mısır seferinde bulunduğundan ilk zamanlarda arzularına merkezden mümaşat ediliyor ve Hakkı paşanın her istediği yapılmak isteniyordu. Yusuf Ziya paşa Mısır seferindeki hizmetinden dolayı itibar ve istiklâl nail olup kendisi tab'an sinsi ve idarei maslahatçı olduğundan Hakkı paşa gibi cezri hareket etmek isteyen bir vezirle çarpışacakları tabii idi. Ve hattâ bazı vesikalara göre anın Rumeli valiliğine tayinini doğru bulmamıştı.

Bu tarihte mevcut olan vezirler içinde sadrazama rakip olacak ancak hakkı paşa idi; bundan dolayı İstanbul'dan verilen kararlarda seferden avdet etmekte olan sadrazamın mutaleası alınıyordu; Hakkı Paşa'yı sevmeyen ve onun sadarete gelmesinden korkan Selim III ün etrafındaki şebke ile Yusuf Ziya paşa birleşince kendisine Rumelide ismen istiklâl ve saraskerlik verilen Hakkı Paşanın işi zorlaşmıştı. Sadrazam kaymakamı Mustafa Paşa, hükûmete karşı serkeşane tavır takınan ve Hakkı Paşanın hasmı olan Gürcü Osman Paşayı el altından himaye eyleyerek ona gizlice tahrirat ve adamlar gönderiyor ve bunu haber alan Hakkı Paşa ise vaziyetten şüpheleniyordu.

Bundan dolayı Hakkı Paşa bu sırada gürcü Osman Paşa tarafından İstanbul'da sadriâzam kaymakamına gönderilen evrak torbasını elde ettirerek açıp okumuş, içindeki evrakın suretlerini almış, sadriâzam kaymakamının iki yüzlü hareketini yüzüne çarpmış ve hatta suretlerini gönderdiği bu evrakın hükümdar tarafından mutlak görülmesini yazarak emri vaki yapmıştı.

Hakkı Paşanın azlinden bahsile Gömülcine voyvodası Tokatçıklı Süleyman ağaya yazılan ferman da :

(... eslafı hakkında vaki olmamış istiklal tam ita اعطا olunmuş bilvücuha بالوجوه müsaade-i seniyyeye mazhar olmuş iken kendi havasına tebaiye tile maslahatı memuresine sarfı zihin etmeyüb eşkiya taraf taraf galeyan üzere olduğu halde kendisi anlara tekayyütlanmayarak bir yandan ağrazi mahsusasını icraya mübaderet ve Rumeli hanedanlarına garaz ve nefsanîyet ve bir taraftan destres olduğunu tecrime cesaret ve hilafı rızai hazreti bari guna-

ğun harekâta cüret eylediği) beyan edilmekte [1] ve 1216 zilhiccesinde Çelebi Ömer Paşanın yerine Rumeli valisi tayin edilen Tepedelenli Ali Paşaya mukaddemesi hikâyei hal yollu yazılan fermana da :

(... *Merkûyî hilkatı* مرکوز خافت *asliyesi olan kibir ve gurur sebebile sair memur olan vüzerayı izamima* [2] *icrayı garaz ve nefsanियete ictisar birle asil memur olduğu maslahata sarfı zihin . . .*) *etmediği ve pazvant oğlunun şımarıp Belgratta dahi isyan vukua geldiği ve Hakkı Paşadan hizmet memul olmadığından tedibi lâzım gelup vezareti ref ve Sakıza menfiyyen ikametinin münasib görüldüğü zikr olunmaktadır* [3]

Halbuki yukarıdan beri verilen izahat ile Hakkı Paşanın azil fermanlarının biri birini pek de tutmadığı şahsa ve icabına göre lisan kullanıldığı ve bunun hükümet nüfuzunu kırarak bir şekil olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır; Hakkı Paşayı düşürmek isteyenlerin ne kadar hileli hareket ve ne türlü dolambaçlı yollardan gittikleri ise malumdur. Ona galebe edenlerin istedikleri gibi muhtelif şekillerde ferman kaleme alacakları ise emsalile sabittir.

Tokatçıklıya giden fermanın içinde Hakkı Paşanın *Rumeli* hanedanlarına karşı garaz ve nefsaniyet beslediği yazılıdır; bu tarzı tahrir bütün ayanların kendisinden ürkdükleri Hakkı Paşanın bu gibi hallerden dolayı azil edildiğini göstermek ve ayanların muhalefetlerinin önüne geçmek içindir; filhakika Hakkı Paşadan bütün ayanlar korkuyordu; çünkü bu dağlı eşkiyanın tenkil edilememesi ayanların onlara el altından yardım ve teşviklerinden ileri gelmekte idi; Hakkı Paşa bunu bildiği için ilk defa ki rumeli valiliğinde eşkiyaya muavenet eden ayanlardan bazılarını ortadan kaldırıncı şakavet sönmeğe yüz tutmuştu; Hükümetin Tokatçıklı Süleymanı ele alarak yalvarırcasına mümaşat göstermesi zaruri idi; Çünkü bu adam hükümetin resmi vesikasına göre ha diyince on beş, yirmi bin kişilik bir kuvvet çıkarabiliyor ve Hükümete adam akıllı kafa tutub istediğini yapıyordu[3]; Hakkı Paşanın yerine çelebi Ömer Paşanın tayini üzerine sadriazam kaymakamı, Ömer Paşaya Tokatçıklı ile beraber hareket etmesini şifahen tavsiye etmişti; Tokatçıklı istemezse hükümet muvaffak olmazdı; Hakkı Paşa rumeli valisi iken Tokatçıklı ona itimat ve itaat göstermiş, devletin emrine itaat eden bir ayan olarak hizmete başlamıştı; Paşanın azli üzerine Hükümet ani bu suretle ele almak ve okşamak istiyordu; buna da sebeb Hakkı Paşa gibi göz yıldırان bir vezirin yerine Ömer Paşa gibi rumeli hanedanına mensub ve derece itibarile Tokatçıklıdan aşağı iktidarda çok hafif birinin gelmesi idi.

[1] Yusuf Ziya paşanın mektubu

[2] Mektum mühimme defteri No. 4 sahife 40 ve mühimme 215 sahife 49.

[3] Yusuf Ziya paşanın mektubu

Netekim hükümet, Hakkı Paşanın yerine getirdiği Celebi Paşanın kifayetsizliği ve yapılan hatayı anlamış ve Ömer Paşanın tayininden bir ay sonra onun yerine yanya mutasarrıflığı üzerinde kalmak üzere Tepedeneli Ali Paşayı tayin etmeğe mecbur kalmıştı; şu halde Hakkı Paşanın sadrı azam kaymakamına gönderdiği tahriratta Ömer Paşadan bahs ederken (öyle ayan makulesi adamı vezir etseniz kim dinler) ve (öyle adamı kim adam yerine kor) diye zarf ettiği sözler çok geçmeden tastik edilmişti.

Tepedelenliye gönderilen fermanada Hakkı Paşa hakkında (vüzerayı izamıma و زرای مطاعه icrayi garaz ve nefsaniyete ictisar) etti deniliyordu; buda Ali Paşayı okşamak içindir; çünkü aşağıda bazı parçalarını nakl ettiğimiz Hakkı Paşanın tepedelenliye yazmış olduğu bir mektubunda Ali paşa hakkında pek ağır cümleler vardı; keza Osman Paşa hakkında da hınzır, kâfir, kuttaitarik ve saire gibi ağır cümleler yazmıştı; işte ozamana göre hikmeti hükümet bunları zamana icaba ve mahalline göre kullanmakta idi.

Hakkı Paşa bundan sonra (1222 h 1807 m) senesine kadar beş sene sekiz ay evela sakız ve sonrada yukarıda yazıldığı üzere ahali ve havasile ünsiyet edemediğinden dolayı izmirde oturdu sakız varidatından kendisine beş yüz kuruş aylık tahsis edildi, fakat bu para kafi gelmediğinden daha sonra yani 1218 rebiulevvelinden itibaren beş yüz kuruş daha verildi; [1]

Hakkı Paşanın bu menkup zamanlarında selim III hal خلع edildi, nizamı cedid kaldırıldı. onun rakibleri olan Devlet ricali öldürüldü; kendisi de bundan sonra tekrar Devlet işlerinde, Valiliklerde kullanıldı, eski azim ve kuvvetini muhafaza etmekle beraber menkûbiyet ve hastalık kendisini epi hırpalamıştı; fakat ne de olsa gayyur ve şöhetli bir vezir olduğundan sadri azam olması ihtimali karşısında rakibi Yusuf Ziya Paşadan darba yemekten yine kurtulamamıştı.

Bu sırada Bağdat, Basra ve Şehrizer eyaletleri valisi Ali Paşa, Köleleri tarafından öldürülmüş olduğundan hükümet Bağdadı kölemen ocağı halinden çıkarmak üzere buraya mülhakatile beraber Erzurum Valisi ve şark seraskeri esbak sadri azam Yusuf Ziya Paşayı tayin etti; Şark hududumuzdaki Bağdat ve Erzurum eyaletleri en mühim valiliklerden olduğundan Yusuf Ziya Paşanın yerine de yine muktedir bir vezir tayini düşünüldü; işin ehemmiyetine binaen buraya tayin edilecek vezirin nüfuz ve kudret sahibi olması lazımdı; Hükümet aradı taradı mevcut kadro dahilindeki vezirler içinde bu kudrette birisini bulamadı ve nihayet sadri azam kaymakamının telhis veya arz tezkeresinde:

[1] Hakkı Paşanın maşî hakkındaki muameleli evrakın fotografisi, numune olarak mekâlenin sonuna konuldu. Bundan başka dahiliye vesikaları arasında 14583 No lu kağıt

(... *elycum mevcut olan vüzerada Erzurum eyaleti tevcihine çesban bir kulları olmayub bundan akden vezareti refile İzmir de ikamet etmek üzere olan Mehmed Hakkı Paşa kulları gayyur, cesur, fermanber ve icrayi iradei seniyyeye sūrat eder makuleden ve mukaddema hidemâtı saltanatı seniyelerinde müstahdem olarak nikübedi fark ve temyiz eyler erbabtan...*) diye bahs ettiği Hakkı Paşanın vezirliği:

“Mehmed Hakkı Paşaya ibkayı vezaretile Erzurum eyaleti tevcih oluna,

Hattı hümayunile iade olunmuş ve 1222 şaban iptidasındaki bir fermanla eski vezir yine faaliyet sahasına atılmıştı^[1]; Fakat kendisine Erzurum eyaleti verilmeyerek araya Yusuf Ziya Paşa kethudası ve Erzincanda külliyetli iradi olan Kemahlı Osman ağa vezirlikle tayin edilmişti. ^[2] Osman ağa, İstanbulda sadriazam kaymakamı köse Musa paşaya dortyöz kese akçe rüşvet vermek suretile bu valiliği elde etmişti. ^[3] 29 ramazan 1222] ^[4] bu sırada Bağdat valiliği Fransa sefiri General Sebastiyani'nin tesiri ve Bağdat tarafından vaki müracaat üzerine Ali Paşa kethudası Süleyman Paşaya verilmiş ^[4] ve Hakkı Paşada aynı tarihte Akdeniz Boğazı ser askerliği ile Karaman eyaletine tayin olunmuştur; fakat Yusuf Ziya Paşaya Bağdada mukabil 27 şevval 1222 de Karaman eyaleti verilmiş olduğundan Hakkı Paşa yalnız boğaz seraskerliği kalmıştı; şevval 1222 tevcihatında ordu-
dan Hakkı Paşaya Haleb eyaleti verilmiş ve boğaza da Rağib Paşa namzet gösterilmiş, aynı zamanda Şam Valisi genç Yusuf Paşanın Haleb'e Hakkı Paşanın tayininden tevahhus etmemesi de ihtiyatı bir kayıt olarak arz edilmmişti. Bunun üzerine İstanbulda şeyhülislam Ataullah konağında kaymakamın riyasetindeki meşveret meclisinde bu meseleler görüşülmüş ve şu suretle hükümdara arz edilmişti :

« Meclisi meşverette kaimei mezkûre [sadrı azamın ordudan gönderdiği tahriiat] kraet ile hususı mezkur müzakere olundukta Hakkı Paşaya Haleb eyaletinin tevcihi orduyu hümayunlarıda eğerki münasib görülüb lakin Şam valisinin tevahhus etmemesi kayıt olunurken Halebin müşaruni-
leyhe verilmesi ne veçhile terviç olunabilir? Zira Hakkı Paşanın sıt ve şöhreti شهرتی و صبت ve tehdidini ikaa تهدیدینی ایقاعه muktedir idüğü malum olan halattan olmağla haleb eyaleti verildiği gibi Şam valisi Yusuf Paşa behemehal Şam maslahatı için verilmiştir fikrine zihab ile mütevahhiş olarak koçunacağı şeydir: bundan başka Hakkı Paşanın her ne kadar hiddeti mizacı derkâr isede beynelasakir nüfuz ve itibarı cihetile hakkında kabulü ammeye ve sığırı sinninden beri mesalihi devleti aliyeyye vukufuna mebnî İngiltere maslahatında dahi işe yarar; amma Ragib Paşa ol mesabe-

[1] Dolab 1 sandık 9 hattı hümayun 287 ve mühinme defteri 227 deki ferman sureti [fotografı alınmıştır.] asıl tevcih tarihi (25 receb) dir.

[2] Osman Paşanın Tayyur Paşa kethudası da diyorlar [atik vüzerâ defteri]

[3] Makalenin sonuna konan Hakkı Paşanın tahrirâtı [Topkapı sarayı arşivi No. 1280] ve atik vüzerâ defteri.

[4] Dolab 1 sandık 9 hattı hümayun 436 ve cevdet tarihi C. 8 Sahife 204 ve 209

de olmayub devri sabıkta vezaret verilmiş isede mizacı nase muğayir tavru harekete iptidar ve nizamı cedidi tervice çalıştığı cihetle vezareti ref olunmuştu.

Şimdi ibkayı vezaretile boğaza memur kılinsa oltarafta mütehaşşit olan asakir tavır ve reftarından hoşlanmayacakları melhuz ve şimdiki hale göre Hakkı Paşaya halef olarak Rağib Paşanın gönderilmesi hem usulı vakte gayri muvafık ve hem İngiltere maslahatına hanel gelmesine bails olması....»[1].

Bu mutaleadan dolayı Hakkı Paşa Haleb valiliğine gitmeyerek boğaz saraskerli- ğinde ibka edilmişti:

1223 mukarreminin yirmisinde (1808 mart) boğaz seraskerliği yine üzerinde olarak diyaribekir eyaletine [-] ve diyaribekirin tevcihinden yedi gün sonra da limni muhafızlığı ile Şerif Mehmed Paşanın yerine (Adana) eyaletine naklolunmuştır[2].

Halbuki Hakkı Paşa, Erzurum teveh edildğine dair kaymakam Köse Musa Paşa tarafından tahrirat alınca heman hazırlığa başlamış izmirde üçyüz kise akçe ödünç olarak dairesini tanzim eylemiş ve fakat yukarıda yazdığımız gibi öyle gelirli bir valiliğe osman ağa tayin edilince Hakkı Paşa fazla masrafından dolayı sıkılmıştır[3].

Hakkı Paşanın boğaz seraskerliğine nakli de ehemmiyetli idi; çünkü Mısır'ın Fransızlardan istirdadından sonra İngilizlerle bozuşan devlet henüz onlarla müsalaha yapmamış olduğundan İngiliz donanmasının ikinci defa olarak boğazı geçmesi ihtimali mevcuttu. Ve bundan dolayı bir an evvel müsalaha yapmak isteyordu; bundan başka rus harbi sebeble boğazın ruslar tarafından zorlanması muhtemeldi.

Hakkı Paşa bogaza gider gitmez burayı pek ihmal edilmiş buldu; ve derhal tahkimata başladı. Bizzat kendisi de giceleri tabyalarda yatmak ve yapılan işlere nezaret etmek üzere durmadan çalıştı; icabında müdafaa için emri altında bulunan askeri kuvveti elden çıkarmadı; çünkü kalenin askeri tertibat ve teşkilâtı sırf kışa mahsus olup yazın askere ruhsat verildi; Hakkı Paşa bu kuvveti terhis etmeyüb yazın da elinde tutarak bogazı kuvvetsiz bırakmadı; ve aynı zamanda kendiside maiyetini arttırdı. Maiyetinin ve kale muhafızlarının discipline riayetleri için hiç müsamaha etmez ve askerin yiyecek ve giyeceklerini de katiyen ihmal eylmediğinden dolayı asker kendisini severdi; bunlardan dolayı gerek Selim III ün şahadeti esnasında ve gerek Alemdar aleyhine vaki kıyamda Çanakkale boğazındaki kuvvetler hiç bir suretle yerlerinden kımlanmamışlardı.

[1] Dolab 1 Sandık 10, hattı humayun defteri 242.

[2] Mühimme defteri No. 226 ve 227 ve atik vüzera defteri (vesikaların fotoğrafları yazının sonundadır).

[3] Atik vüzera defteri (baş vekâlet arşivi).

[4] Dolab 1, sandık 9, hat 9.

Bu sırada Mahmut II hükümdar ve Alemdar Mustafa Paşa da sadriazam idi. Selim III ricalinin bakiyesinden olan sadaret kethüdası Refik ve Tahsin efendilerin delaletleriyle Hakkı Paşa'nın yerine incirli çiftliğini vermek mukabilinde Şamlı Ragib Paşa Boğaz seraskeri ve karaman Valisi olmuş ve boğaz seraskeri ve Adana Valisi Hakkı Paşa da 26 şaban 1223 de azil edilmişti.

Fakat bundan on bir gün sonra yani aynı sene ramazanının yedisinde [1808 Haziran] Hakkı Paşa kandiye kalesi muhafazası şartile girit Valiliğine tayin olunmuş ve kanun üzere her sene Şavval ayında yapılan tayin ve azillerde yine girit valiliğinde ipka edilmiştir^[1].

Boğaz Seraskerliğine gelen Ragib Paşa'nın ilk işi askerden para alarak onları terhis etmek oldu; kendisi otoritesiz, hafif meşreb ve sefi bir adam olduğundan kale topçuları kendisine karşı itaatsizce muamele yaptıklarından seraskerlik nüfuzu kırılmıştı.

Bu sırada İstanbul'da yeniçeri kıyımı Alemdar Mustafa Paşa vak'ası meydana çıkarak ortalık karıştığından Ragib Paşa'nın yerine Girit valisi Hakkı Paşa tekrar boğaz Seraskerliğine getirildi ve karaman eyaleti de kendisine verildi; (8 şavval 1823 ve 1808 B. kânun)^[2]. Hakkı Paşa sık sık yapılan memuriyet değişiklikleri sebebiyle bir hayli borca girdiğinden dolayı oldukça varidatı müsait olan Kütahya Valiliğini isteyordu; Halbuki Kütahya'ya 1223 şevval teşkilatında sadriazam Memiş Paşaya rüşvet veren sabık Erzurum Valisi Osman Paşa tayin edilmiş olduğundan burası Hakkı Paşa'ya verilmedi^[3].

Vesikalarla tercemeihal kitaplarında Hakkı Paşa'nın iki defaki boğaz seraskerliğinde de ingilizlerle mukalemeye memur olduğuna dair kayıtlar ve hattı hümayunlar vardır; fakat kendisi bu mükalemelere başlamış isede ikmal etmeden ayrılmıştır. Bu sırada ikinci defa Sadriazam olan Halep Valisi Yusuf Ziya Paşa eveldenberi aralarındaki sevimlilik binaen 1224 muharrem sonlarında (yani 1809 mart) Hakkı Paşa'yı boğaz seraskerliğinden alarak üzerinde bulunan Karaman Valiliği dolayısıyla Konyaya memur eylemiş ve yerine Bursada oturtulmakta olan eski kaptanı derya vezir elhaş Mehmed Paşa boğaz Seraskeri tayin kılınmıştır^[4].

Bundan takriben bir ay sonra yani 1224 rebiulevvel 1809 nisan'da vezirler arasında tenkihat yapılırken yukarıda söylediğimiz gibi aralarında-

[1] Mühimne defteri No. 227 ve sahife 122.125.136 (fotoğrafları yazının sonundadır)

[2] Mühimne defteri No. 227 sahifa 185 ve atik vüzerâ defteri.

[3] Vezaretin inadesile bu ikinci defaki boğaz seraskerliğine kadar olan vaziyetini 17 muharrem 1224 tarihile Hükûmete gönderdiği tahriratında anlatmıştır.

[4] Mühimne defteri No. 227 sahife 228

ki nefsaniyete binaen Hakkı Paşa da tekaüt edilerek bin kuruş aylık tahsisile istanköy adasında ikamete memur edilmiştir[1].

Hakkı Paşa on bir ay kadar İstanköyde kaldı; Sadriazam Yusuf Ziya Paşa Rus harbinde cephede bulunuyordu. Hanyada ihtilal çıkmıştı. Girit valiliğinde muktedir bir vezirin bulunmasına lüzum görünmüş ve namzet olarak Hakkı Paşa ile şamlı Ragib paşa ileri sürülmüştü; Hakkı Paşa daha evvelde kandiye bulunmuş olduğundan tercih olunarak 25 muharremde tayin ve 28 muharrem 1225 tarihli fermanla ikinci defa kandiye muhafızlığı ve Girit Valiliğine gönderilmiş ve kendisine istiklâl yani geniş salahiyet verilmiştir[2].

Hakkı Paşa gerek kımıldanmağa oğraşan rumların muhalefetlerini ve gerek Kandiye halkının ayaklanmasına sebebiyet verecek olan sabık yeniçeri serdari abdin'in isyanını bastırmış ve bu esnada adalarda ve morada görülen isyan emareleri üzerine Hakkı Paşa 1225 zilkadesi iptidasında (1810 ikinci teşrin sonu) Ağrıboz ve Karlı Eli Sancaklarına nakledilmiştir[3].

Ağrıbozdan 1226 cemaziyelahir 14 (1811 Haziran) tarihile İstanbula gönderdiği on bir maddelik tahriratında oradaki faaliyetinden bahsediyor ve bunun onuncu maddesinde seleflinin (Ebubekir Paşa) emektarlığına binaen üç buçuk sene ağrıbozda kalmış olduğu ve kendisinin istihdam edilmediği hizmet kalmamış olduğundan biraz vakit burada bulunmasına müsaade edilmesini istemektedir, fakat bu defaki arzusuna da ecel mani olmuştur[4].

Mehmed Hakkı Paşa ağrıbaz valisi iken 1226 senesi 11 şaban ile 15 ramazan arasında vefat etmiştir[5]. Sicilli Osmanı merhumun 1226 şabanının on birinde (1811 Eylül) İstanköyde vefat ettiğini yazmaktadır. Tabii vefat ettiği yer İstanköy olmayub ağrıbazdır, sicilli Osmanı vefatının senesini doğru göstermekte ve tarihi vefatı olan şaban ayı ise hakikate tekkarrüb etmektedir. Yerine (21 ramazan 1226) da ordu tarafından vezir Karalı Ali Paşa tayin edilmiştir[6].

[1] Maliye vesikaları sene 1224 cemaziyelevel. dahiliye vesikaları 17465 ve mühimme defteri No. 227 sahife 254.

[2] Vesika fotoğrafları arasındaki bir telhis ve hattı hümayunda hükümdar Hakkı Paşa ile Ragib Paşayı hatırlamış ve aralarındaki münaferece binaen ikisinin bir arada bulunmasını yani birinin kandiye diğerinin hanyada olmasını muvafık görmediğini bildirmiş bunun üzerine evlece Kandiye'de bulunmasına binaen Hakkı Paşa tercih edilmiştir. (tasnif vesikaları Emiri efendi tasnifi No. 9867) ve (muhimme 229 sahife 108

[3] Ağrıboza tayinine dair mühimme defteri 230 sahife 102 ve topkapı sarayı arşivi No.1704.

[4] Hakkı Paşa'nın resmi tercemei haline dair yazılan eserlerde noksanlık görülmektedir. Anın 1222 de Erzurum Vali ve şark seraskerliğine tayininden vefatına kadar olan kısım yukarıdanberi yazdığımız gibi tashih ve ilâve olunmak lazımdır.

[5] Hakkı Paşa'nın vefat ettiğine eşyası ve ailesinin müreffehenistanbula gönderilmesine dair olan vesika mühimme defterinin 233 üncü numarasında alub tarihi 1226 zilkadesi sonu yani 1811 birinci kânun senesidir. Fotoğrafı yazının sonuna konmuştur.

[6] Atik vüzerâ defteri مکتب وزیر [sene 1215 ila 1228.

Hakkı Paşanın, vefatında kaç yaşında olduğu bilinmiyor kendisinin bir tahriratında (1175 haziran 1761) de babası Kâmil Ahmed Paşa Mısır Valisi iken çocuk olduğunu ve babasından işittiği bir sözün hadaseti sinni sebeble mezayasına vakif olamadığını yazıyor. Yine 1223 senesinde İstanbula gönderdiği bir tahriratında da kırk senedenberidir devlet hizmetinde bulunduğundan bahs ediyor. Bu işaretlere göre kendisinin vefat ettiği zaman altmış yaşını geçmiş olduğunu anlamak güç değildir. Merhum sopa salan diye maruf olan babasından daha sert ve aynı zamanda çok şedit ve amansız olduğundan hayatı müddetince babası gibi [1] rakiplerinin takibinden kurtulamamış ve kendisi çok kerre haklı olduğu halde tehevvür ve feveranının cezasını görmüştür.

Hakkı Paşa arapca ve Farscaya vakıf şark usulü tahsilini eyi görmüş, kalem sahibi çok doğru, namuslu, iş anlar ve bilir uzağı görürdü, fakat mağrur, mütebevvir, icraatında af etmiyecek kadar şiddetli ve icabında eğilmek bilmez, sağını solunu kollamaz bir vezirdi: Kendisinin arşiv dairesinde yüze yakın tahriratını okudum, bunların çoğu kendi kalemile yazılmış olup heman hepsinde de hükûmeti muâhaze eden maddeler ve nüfuzlu devlet adamlarını ve vezirleri gücendirecek ağır cümleler vardır: Hükümdara da takdim edilen bu tahriratlarda her şeyi açık yazmış ve hiç bir şeyi gizlememiştir; yazısının irice ve karışık olması hiddet ve asabiyetine delildir; her hangi bir mesele hakkında beyanı mütabaa edeceği zaman kalemi eline aldığı gibi sert ve açık yazıyor, her tarafı iğneliyordu. Gördüğüm ve okuduğum vesikalara göre şurasını çok açık olarak söyleyeyimki tahriratlarında nazari dikkati celb ettiği veya tavsiye eylediği ve yahutta işaret eylediği şeyler hadiseler sonradan hep dediği gibi olmuştur: Vakayii tahlil ve muhakemede çok isabetli idi; fakat maalesef ateş saçan lisan ve kalemi sebeble etrafını gücendirdiğinden vezirliğinde kendisinden beklenen muvaffakiyeti eyice gösterememiş kiyasetle iş görecek yerde de kılıç sallamıştır. Nizamı cedid hakkında selim III e takdim edilen layihalardan birisi de bunun olup içinde çok isabetli ve pratik düşünceler vardır[2].

Kendisini şiddetli icraatında köprülü Mehmed paşaya benzetenler vardır; bu yalnız tedip siyasetindeki icraatında olup yoksa köprülü gibi icabında hissiyatını saklayamaz bilakis feveran halinde ateşler saçardı. kendisinden evvelki vezirlerin maiyetlerinde iken serkeş ve azılı bulunan

[1] Kâmil Ahmed paşada Osman III zamanında kethüda iken sadrîazam olması ihtimaline binaen sadrîazkım yirmi sekiz çeblebi zade sait Mehmed Paşa tarafından istikrab olunarak vezirlikle bosna valiliğine gönderilmişti.

[2] Tarihi askerî osmanî ikinci kitab sahife 9 [merhum Cevad Paşanın tarihi askerîsinin basılmamış kısmı] ve hususî kütüphanemizdeki layiha hulasaları.

sekbanlar, iş ve emre baş eğmeyen ümera, ayan ve hatta vezir ve beyler beğiler anın kumandası altında itaatlı idiler. makalenin sonuna suretlerini koyduğum tahriratları dikkatle okunursa Hakkı Paşa'nın karakteri tamamen anlaşılır. Asker üzerindeki otoritesi şayanı hayret derecede müesirdi: Bundan dolayı her tehlikeli yere gönderilmiştir.

Hakkı Paşa'nın hasmı olan ve iktidarsız da olsa nihayet bir vezir bulunan Osman Paşa hakkında hükûmete gönderdiği tahriratlarda canî, katil, ahmak, kâfir herif gibi tahkir edici tabirler kollanmaktan çekinmiyordu ve hattâ Osman Paşa hakkında (Rumeliyi dağlı eşkiyası reisi olan Kara Feyzi ile Osman Paşaya vermenin farkı yoktur) diye yazıyordu^[1] yine Osman Paşa hakkında bir tahriratında muharribi bilâd, kuttai tarik عرب بلاد قطاع طریق ve saire gibi ağır tabirler kullandığını okuyan Padişah:

(Sübhanallah böyle tabir akrana değil hizmetkâra yazılmaz) sözleriyle tahrirata derkenar yazmıştı^[2] yine Osman Paşaya hücum eden başka bir tahriratında:

(Selefimiz saadtlû Osman Paşa hazretleri filasıl malûmumuz olan etvarı rıza cuyanı bikküllîye tahvil eylemiş ve tahviline sebep maktul Alo Paşa'nın kazurat makulesinden mürekkepl dairesini istishap ile daima bunlardan Paşa mahrum [Osman Paşa cheleden olduğundan merhum yerine mahrum dermiş. anı telmih ediyor] ne yaptı? Paşa mahrum şunu yaptı diyerek zatinde killeti akıl takribile bazı kuruntulara zahip) olduğunu beyan ile eğlenmektedir^[3].

Rumeli vaziyeti hakkında mufasssal surette yazarak hükûmete gönderdiği bir tahriratında Sadriâzamdan bile fazla nüfuzu olan Kethüda İbrahim Nesim Efendinin Rumeliye gönderdiği adamlarının fenalıklarından bahseylemiş ve:

(.. Atufetlû Kethüda bey bendeleri, Tatar ağasına ve o da başısına süfchayı kavmini terbiye eylemesini muhkem tenbih buyursunlar; zira o makule süfchayı ismile arz ediyorum; ne mahalde rast gelirim burunlarını ve kulaklarını keserim, tenbih ağayı müşarûlileyhe tesir etmezse efendim.)

Sözlerini yazmıştı^[4]. Hakkı Paşa'nın merkezdeki en naziz hükûmet adamlarile çatıştığını anlatan bu misal Paşa'nın ne derecede pervasız olduğunu göstermeğe kâfidir. Yine bir tahriratında:

(... İnfiselimizden sonra [birinci defaki Rumeli valiliğinden] Devleti

[1] Dolap 1, sandık 15.

[2] Dolap 1, sandık 16, hat 37.

[3] Bu kendi el yazısıyla yazmış olduğu tahriratın fotoğrafisi makalenin sonundadır.

[4] Dolap 1 sandık 14.

aliyye Rumeliyi bayağı eşkiya yedine bilmeyerek verdi; vüzera deyu tayin eyledikleri Mustafa Paşa, Alo Paşa, Gürcü Paşa, Palaslı Nasranî Mehmed Paşa; bunların ibadullaha hasar ve zararları eşkiyadan ziyadedir, noksan değildir..) diyordu [1]. Kendisinin hükûmete gönderdiği tahriratlarda bu suretle yazılmış iğneli cümleler çoktur. Kendi kethüdası Çelebi ağanın vezirlikle *Belgrad* muhafızlığına gönderileceğine dair kendisinden istimzacı havi yazılan tahrirata verdiği cevapdaki ağır ve techil edici cümleler ve hükûmeti değil hükümdar ve Sadriâzam kaymakamını muahaze eden yazılar vardır. Hükûmete ve anın başında bulunanlara böyle pervasız tahrirat gönderen bir vezirin, maiyetindeki vezir, mirmiran, ayân ve akranına sasıl yazacağı kolayca anlaşılır.

Muhterem üstadımız İbnübemin Mahmud Kemal İnal tarafından Tarih encümeni mecmuasında neşredilen ve Rumelide nüfuz ve kudreti malûm olan Tepedelenli Ali Paşaya yazdığı mektuptan[2] aldığım parçalar, Hakkı Paşanın kendi derecesindeki bir vezir hakkında ne suretle kalem oynattığını gösterir:

«İstanbul sūfahasını [yani Devlet recalini] akçe ve bohça [hediye] ile itma اطاع ederek meratibi intihayı beşeriyeye olan rütbei vezareli bir takrib ihtilâs eden izzetlû, rifatlû Ali paşa;

«Sen sayei satvet vayeî cenabı zıllullahide kurena sūfahasına mukarenetle gūlzari memaliki islâmiyyeyi haru haşaki fesadınla meşhun ve fukara ve raiyyetin ciğerlerini pürhûn ederek istihsal eylediğin servet ve samanın numayen ve bu kadar kuvvet bir vezirde olmadığı emri ayan» dır.

«... behey hınzır, bir kişi alemler dehre gelmekten murad nedir? he-man oğlan ile mal almak mıdır?... heman hudavendi gayyur hazretleri her nerede sadıkini devlet varsa hanımanını mamur ve abadan ve hâinini makhur ve hezeler eylesün Amin. sen bu misillü masayihü dervişane-mizden hisse alır makuleden değilsin; ancak sana tiği bidiriği تیغ و دروغ şahânenen gayri muamele iktiza etmeyeceğini biliyorum....imdi bu dağlıya [dağlı eşkiyası] olan fesadını kat قطع edersen şebiha شبیها ve illa kendim binnefis Edirne'den hareket ve makarrı hükûmetimiz olan manastıra varup senin her

[1] Dolap 1, sandık 14.

[2] Türk Tarih encümeni mecmuası sene 16 No 18 - 19 (seve 1926 sahife 366). Hakkı Paşanın, Ali Paşaya bu mektubu göndermesinin sebebi, Tepedelenlinin idaresinde bulunan mahallerdeki haydutların tüccardan birinin üç yüz kiselik parasile eşyasını almalarından ileri gelmiştir. Hakkı Paşanın bu mektubu üzerine Ali Paşa haydutları yakalayıp asarak parayı ve eşyayı alıp kendi adamlarından Hasan Efendi vasıtasile ve bazı hediyelerle birlikte Hakkı Paşaya göndermiş ve eşya ile paralar da sahibine verilmiştir.

ne mahalde ve Arnavutlukta ezdadın اخدادك varsa benim malumumdur, kiminin evladını gasp ve kiminin emvalini garet eylediğin hasabile... husamanı bifadbillahı بفضل الله تعالى teâla nezdimize celb ile iğtirarın اغتزارك olan kal'alarını başına yikar ve hanımanını tarumar eylerim....» Merhumun bu tarz yazılarından dolayı Selim III ricali kendisine [Deli Hakkı paşa] derlerdi.

Hakkı Paşa çok titizdi; kuvvetli kalemi vardı; ibareleri müseccea yazardı. Yazılarının çoğunu kendi yazar ve hiç tebyiz etmeden bir defada çıkarırdı; kendisine divan kâtibliği yapmak çok zordu; işlerini takib için İstanbula yolladığı kethüdasına gönderdiği bir mektupda irsalini tavsiye ettiği kâtibin henüz gelmemesinden dolayı:

«Divan kâtibi hani? sen benim meraklı olduğumu bilirsin» diye yazmış ve acele kâtib istemiş. Yine kethüdası çelebi ağaya yazdığı başka bir mektubda da :

«Babiâleden tarafınıza verilüb firistade kılınan kaimei hazreti kaymakamının cevabı yarın veyahut öbür gün irsal olunur; babiâliye ve sair mahallere kalemimiz ile yazılanlardan maada mevad zımında Rumeli taraflarına dahi kalemim ile yazılmakla tahriratın kesretinden ıztırabım var! kâtiblerinizin hali ve mektubcımızın bataatı kalemi ve tiryakiliği takribile divan kâtibi oğlumuzu bir saat evvel yetiştiresiz..» demiştir [1]. Bundan dolayı Hakkı Paşa'nın bizzat kendi kalemile yazdığı tahriratlar arşiv vesikaları arasında çokca bulunmaktadır. Makalenin sonuna bunlardan bazılarının fotoğrafiyle suretleri konulmuştur.

Mehmed Hakkı Paşa, yazdığı tahriratların altına yalnız zat mührünü basardı. Kendisinin iki mührü vardı, biri ilk zamanlarından itibaren ikinci Rumeli valiliğinden azline kadar kullandığı talik hat ile hak edilmiş manzum mührü idi : bu mührü şu tarzda hak edilmişti [2]:

*Ey mümayende eden mihri kamesde şakki
Hali sırrında bula mihri Muhammed Hakkı*

daha sonra kullandığı mühür ise yine talik ile güzel yazılmış ve kazılmış olub (elhaç Mehmed Hakkı) ibarelidir. Kendisinin arapçaya da vukufu vardı. Kendisine 1225 senesinde Kandiye valisi iken gönderilen bir ferman da (ayatı beyyinatı kuraniye ahkâmına vakıf) olduğundan da bahs edilmektedir [3].

[1] Dolab 1 sandık 14 de nlli üç numarolu hattıbümayunum melfufları.

[2] Bu birinci mührün fotoğrafi makalenin sonuna konmuştur.

[3] Mühimme defteri 221 sahife 178.

Hakkı Paşa mektublarında duayı dervişanemiz, arzuyu dervişanemiz ve saire gibi tabirleri fazlaca kullandığından kendisinin bir tarikate mensub olduğu anlaşıyordu; arşiy vesikaları arasında kendi el yazısı ile yazılmış bir puslada şeyhinin Bedir efendi isminde bir zat ve anın şeyhininde şeyh Mahmudülkürdi adında biri olduğu yazılıdır [1]. Yine o pusulada Pir Abdülkadir Geylani ile seyhi ekber Muyiddini Arabiye kurban kestiğini kayıt eylemesi kendisinin kadiri قادی tarikatına müntesib olduğunu gösterir.

Hakk Paşanın hangi tarihte hacce gittiğini bilmeyoruz; kendisinin vezir olmadan evvel hac etmiş olduğu anlaşılmaktadır. 1211 sonunda [Miladi 1797] ilk defaki Rumeli valiliğinden Haleb valiliğine nakli esnasında kendisine giden fermanında (الحاج) tabiri vardır. Şu halde ya babasının Mısır valiliği sırasında Hicaza gitmiş ve hayut daha sonra hac etmiştir.

Hakkı Paşanın büyüğü Mehmed Muhiddin ve küçüğü Ahmed İzzet isimlerinde iki oğlu [2] ile Sare adında bir kızı [3] vardı. Bunlardan Mehmed Muhiddin babasından evvel takriben 1216 senesi içinde vefat etmiş [4] ve Ahmed İzzet Paşa ise [1213 h 1797 m] de doğarak kapıcı başı mirimiran, 1253 de Ankara ve sonra Bağdat seriki olmuş ve Bağdat valisi meşhur Trabzonlu Ali Rıza Paşanın kızını almıştır. Bundan sonra mutasarrıflık ve valiliklerde bulunup vezir olmuş ve (1285 Recep 29 birinci Teşrin 1868 m) de Süreyya Paşanın yerine Hüdavendigâr [Bursa] valisi tayin edilip 1287 Muharremi iptidasında tekaüt olarak (1293 Muharrem 27 Şubat 1876) da İstanbul'da vefat etmiştir. Aziz, Hakkı, şair Süleyman Asaf isimlerinde üç oğlu kalmıştır [5].

[1] Arşiv vesikaları E tasnifi. Selim III vesikaları No. 24486 bu pusla Hakkı Paşanın el yazısıyla olup içinde kendilerine kurban kestiği peygamberler, veliler ve sairenin isimleri yazılmaktadır. Bupuslada hazreti peygambere 3 İbrahim, İshak, Yakub, Yusuf, Davut, Musa peygamberlere birer. Hazreti Ali ile (Fatma, Hasan, Hüseyin) e birer Abdülkadir Geylani, Muhiddini Arabi, Ebülhasanî şazelî, ve şeyh Muntafa Bekriye keza birer büyük şeyhi Mahmudî Kürdî ve keza şeyhi Bedir efendiye birer, babası Kâmil Ahmed Paşanın validesinin, amcası Abdullah beyin, kız kardeşinin ve oğlu Mehmed Muhiddin beyin ruhlarına birer kurban ve kendi selâmoti için de bir kurban kesmiştir.

[2] Maliye vesikası No 2204

[3] Adliye vesikası No 2501 ve (Dahiliye vesikaları (12377).

[4] Yukarıda yazılan 24486 No lu pusla ile 2377 No lu Dahiliye vesikası.

[5] Sicili Osmani (İzzet Ahmed Paşa) maddesi. İzzet Ahmed Paşa, Bağdat valisi meşhur Trabzonlu Ali Rıza Paşanın kızı melek Esma hanımın zevcidir. Bu hanımın validesi olan Esma hanım, Südrîzâde Koca Yusuf Paşanın kızı ve Ali Rıza Paşanın zevcesidir. Melek Esma hanımdan şair Süleyman Asaf bey doğmuştur.

Hakkı Paşanın kızı Sare hanım hakkında başka malumatımız yoktur.

Vezir Hacı Ahmed İzzet Paşanın büyük oğlu Aziz Paşa mirimiranlıkla mutasarrıflık ve valiliklerde bulunmuştur. (1288 h 1871 m) de Kıbrıs (1290 h 1873 m) de Canik'de mutasarrıflık etmiş ve 1300 de Ankara valisi olmuştur, en son olarak Musulda valilik eden Aziz Paşa hakkında şimdilik başka malumatımız yoktur.

Ahmed İzzet Paşanın diğer oğlu olan Hakkı Paşa da Rumeli Beylerbeyliği rütbesile Bihke ve sair mutasarrıflıklarda dolaşmıştır. Hakkı Paşa 1294 senesinde Hüdeyde mutasarrıfı iken vefat etmiştir. Beş erkek üç kız evlâdı vardır.

İzzet Ahmet Paşanın üçüncü oğlu Süleyman Asaf bey 1225 de babası Bağdadda iken orada doğmuştur. Babasının maiyetinde mektubi muameyyir ve muavinliklerinde bulunmuş, İstanbulda Basiret, İstikla, Vakit gazetelerinde ıslahata dair yazılar yazmış, Ali Suavi vakasında uzaktan alakası sebebiyle üç sene müddetle Sakız adasına kalehend oimutur. Sonradan İzmir'e gelmiş, ta Meşrutîyyetin ilânına kadar otuz sene vaktini İzmir ve Şamda geçirmiştir. (1331 Rebiulahir 16) da vefat ederek Üsküdar Karaca Ahmette miskinler tekkesi yakınında babasının yanına defin edilmiştir. Beşinci Murat mensuplarından olması sebebiyle Abdülhamidin saltanatı müddetince menfa hayatı yaşamıştır. Süleyman Asaf beyin üç oğlundan Mirliya [Tug General] Askeri teftiş ve tetkik hesâbât komisyonu Reisliğinden teaküd olarak vefat etmiştir^[1]. Diğer iki oğlu da Erzincan muhasebecisi iken vefat eden Hüseyin Kâzım ve Salih beyler dir.

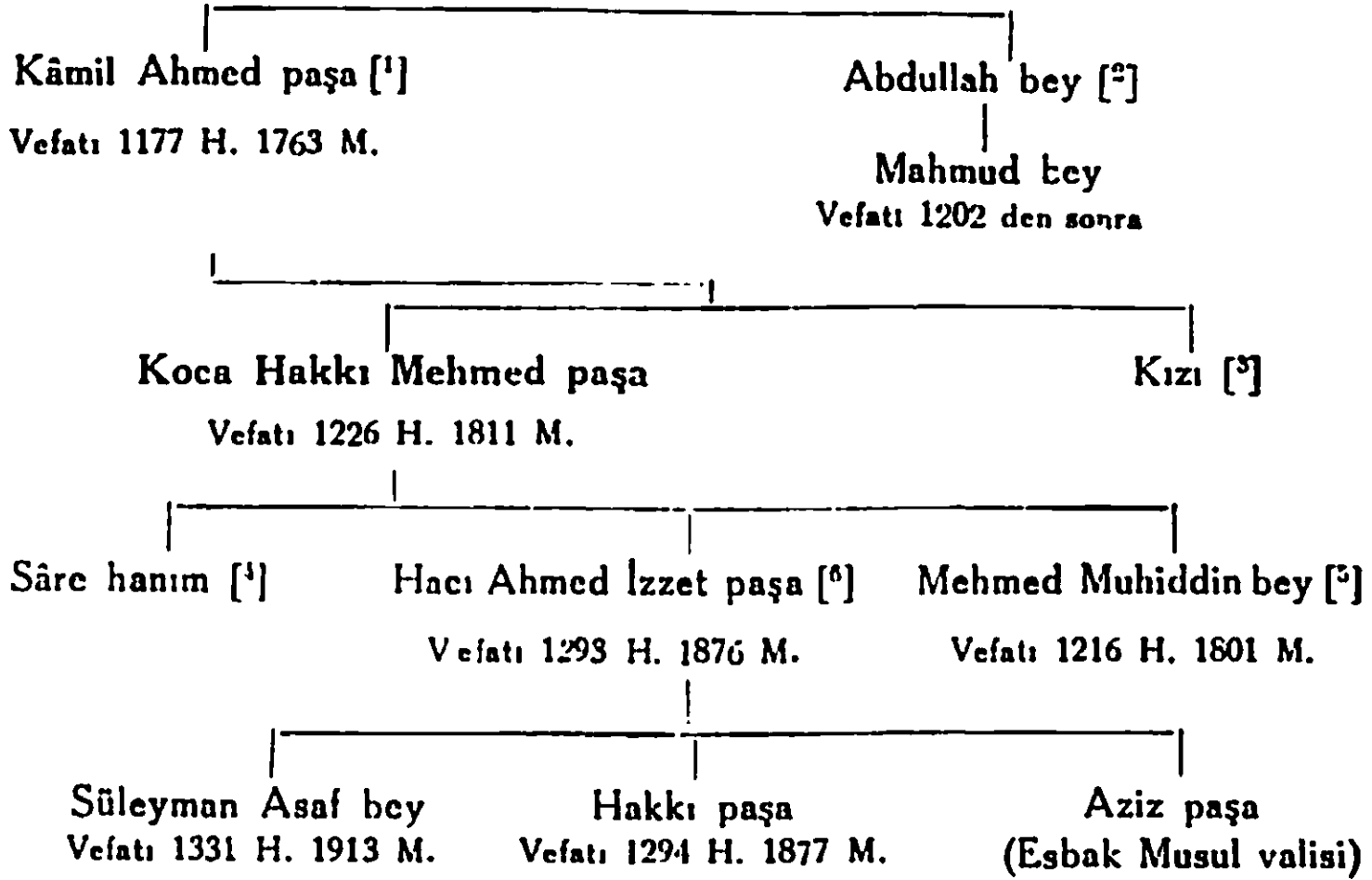
İkinci Hakkı Paşanın, Musa Celâl Bey ile Muhittin bey isimlerinde iki oğlu vardı. Musa Celâl Bey 1278 - 1861 de İstanbulda doğmuştur. Adliye'e intisap eylemiş, sonra mülkiyeye naklederek Sancaklarda tahrirat müdürlüklerinde ve vilayet mektubculuğunda bulunup 1321-1903 de Dersim 1324 - 1906 da Çorum, 1325 - 1907 de Taşoz sancaklarında mutasarrıflık ettikten sonra (1326 h 1908 m) senesinde Meclisi Maliye azalığına geçmiş ve meşrutîyyetin ilânı üzerine bu meclis lağvedilince açıkta kalmış 29 Zilhicce 329 (1911 m) de vefat ederek Fatih camii mezarlığına defnedilmiştir^[2].

İkinci Hakkı Paşanın oğullarından Bay Muhiddin hayatta olup Mülkiye kaymakamlığından mütekaiddir. Milli mücadelede Aksarayda kazasında bulunmuş ve hizmet etmiştir.

[1] Son asır Türk şairleri, cüz. 1, S. 52.

[2] Nevaali Osmani, C. 4, sene 287.

HAKKI PAŞA SİLSİLESİ [x]

[x] Bu aile silsilesinin ilk kısımlarından madasını Hakkı paşa torunlarından Üskü-darda Sultan tepesinde Polis karakolu karşısında 92 numaroda oturan sayın bayan Meliha-daki silsileden aldım ve bazı noktalar hakkında yine bu aileden olup Sultan tepesinde oturan ikinci Hakkı paşa mahdumu mülkiye kaymakamlığından müteakıt sayın Bay Mu-hiddin ile de görüştüm. Gerek bu iki muhterem zate ve gerek beni bu aile ile tanıştı-rmağa vesile olan Sultaantebe polis memuru Bay İhsan Özerkan ile talebemden Cihad'a ve Üsküdar'a kadar bana refakat eden sayın öğretmen Rıfki Meriç'e teşekkür ederim.

[1] Bayan Meliha'daki silsilede Sokullu Mehmed paşa ve onun oğlu Hasan paşa ve sonra İskender paşa ve onun da oğlu Hızır paşa isimlerinden sonra Kâmil Ahmed paşa bu Hızır paşa'nın oğlu olarak gösterilmişse de yanlış olup silsile noksanıdır. Bundan do-layı Kâmil Ahmed paşadan başlamak zaruri hasıl olmuştur. Kâmil Ahmed paşa ana veya baba tarafından Kastamonunun Kargı kazasına mensuptur.

[2] 24486 numarolu arşiv vesikası. Mahmud bey Sevan Hümayun ve Sadaret kalemi hulefasından idi (Dahiliye vesikaları No 6549).

[3] Devlet ricalinden olup teşrifatecilik ve matbah emniyetinde bulunarak [1212 H. 1797 M.] senesinde vefat eden Hasan efendinin zevcesidir.

[4] Dahiliye vesikaları numaro 12377.

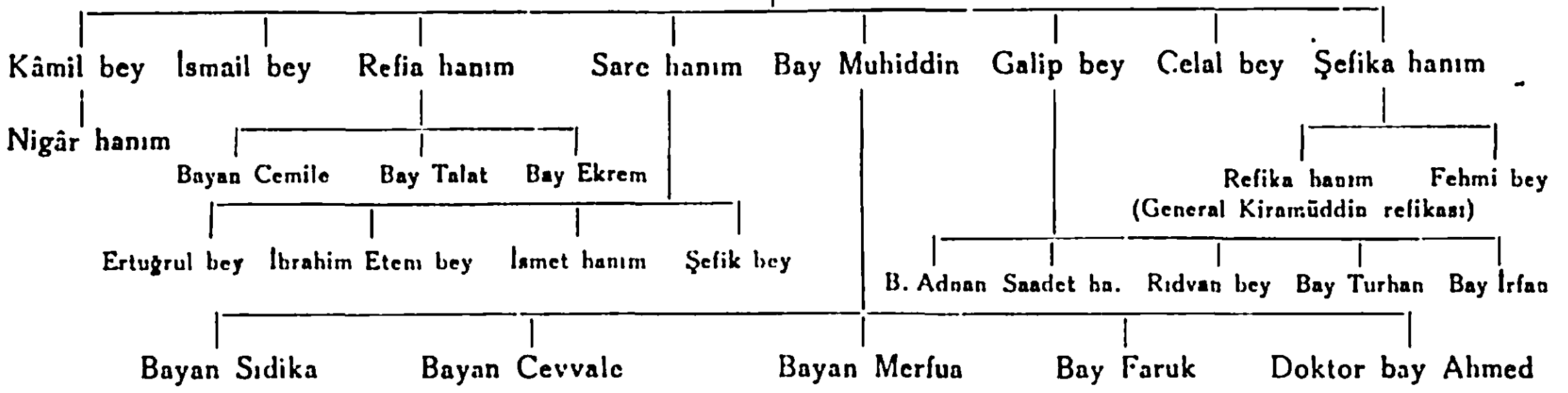
[5] 24486 numarada Emiri tasnifi Selim III vesikaları.

[6] Bağdat valisi Trabzonlu Ali Rıza paşanın kızı Melek Esmâ hanımın zevcidir. Melek Esmâ hanım ana tarafından Koca Yusuf paşa'nın torunudur.

HAKKİ MEHMED PAŞA TORUNLARINDAN HAKKİ PAŞA KOLU

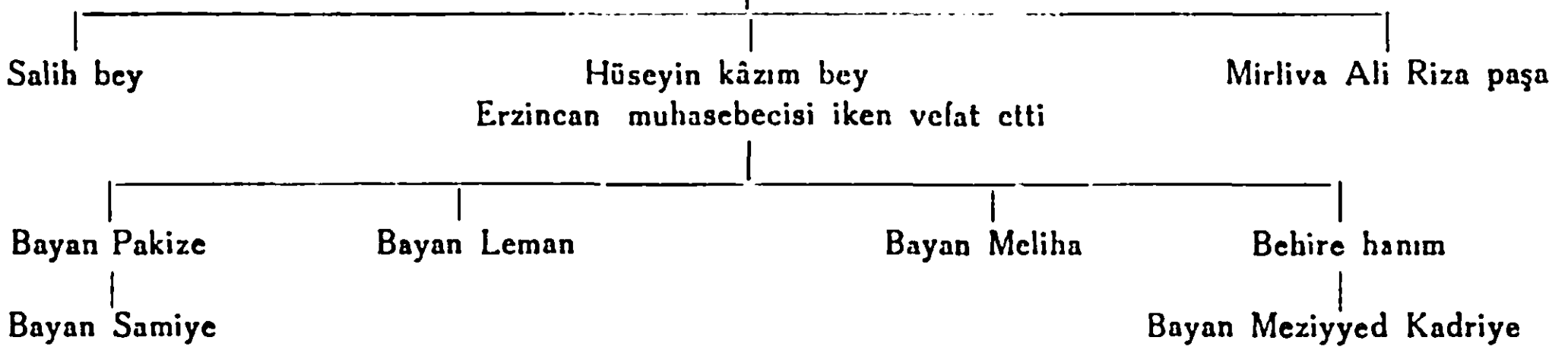
HAKKİ PAŞA[1]

Mirmiran ve Hüdeyde mutasarrıfı iken 1294 de vefat

HAKKİ PAŞA TORUNLARINDAN SÜLEYMAN ASAF BEY KOLU

Süleyman Asaf bey
(Vefatı 1331 H. 1913 M.)

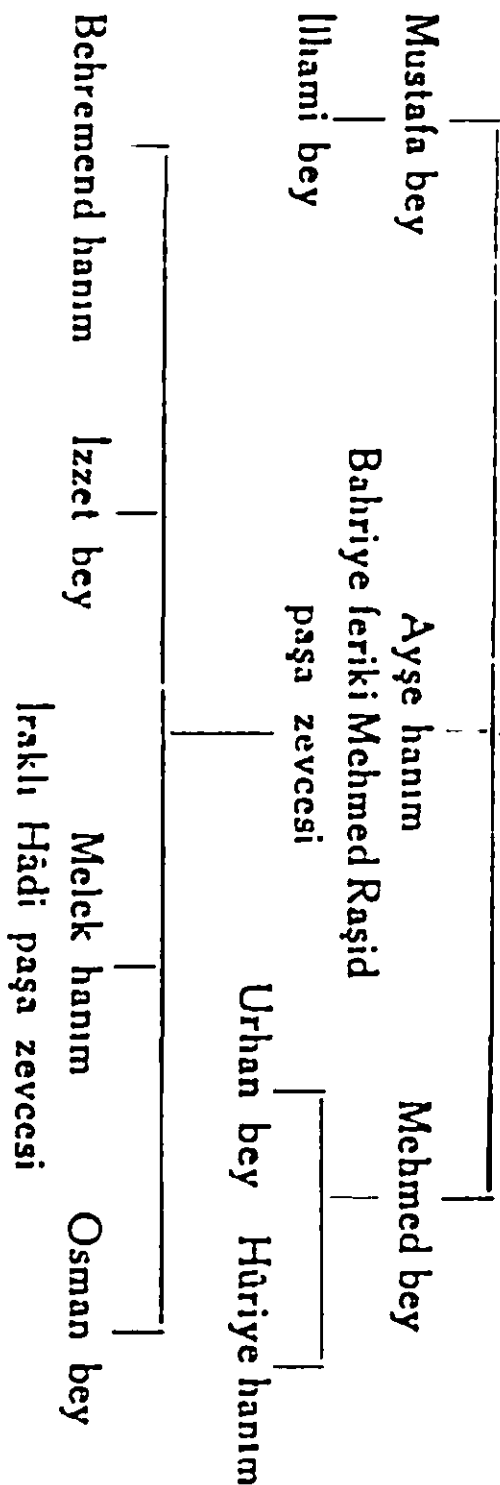

[1] Sadaret hulefalığından yetişmiştir (Dahiliye vesikaları No 6696)

HAKKİ PAŞA TORUNLARINDAN AZİZ PAŞA KOLU

AZİZ PAŞA

Esbak Musul valisi

Hakkı Paşaya Dâir Vesikalar

Hakkı Paşanın Hükûmet merkezine gönderdiği tahrirlatlardan

I

[Hakkı Paşa kullarından gelen kaimedir]

Mübarek Hâkipâyî hacet revayî veliyyünniamiye ikinci arzihâli çakeranemdir.

Rumelinin müddeti vâfiredenberi kesb eylediği fesada göre semt semt behemehal Mirimiran kulları bulunması vukufuma göre mertebeli vücutta olduğunu rebiulahırda yazılan arzihallerimin birinde işaretle ictira etmiş idim.

Vakıa fukaraya masraftır Ve zulmü mucibtir; lâkin bun'arsız olan mezâlim ile bunların edeceğini müvazene eylesek ber muktezayı vakıt ve hal adalettir zan ederim.

Öyle iken kalkub gideyim, şu nizamın muhafazası esbabı olsun yine muhtel olur; zira hırsızlık meslekinden mutelezziz تلهذ olanlar yine refte refte ifsada say می ederler; amma bunları da idam ile o makuleden kimesne kalmasın, bu mümkün ve mutasavver değildir; vûsu وسع beşerden hariçtir Bu kadar adamı idam ve ihlak اهلاك cenabı hazreti bâriye mahsustır; heman o makulelere fırsat vermeyecek tedbiri devleti aliyye eyledikce o mizacta olanlar da nâçar ehli یرض اهل اولub çift ve çubuğa düşer; gayri suret ile kendisini âvâre edemez.

Balkanın obir tarafını vâliden والی hali bulmagla Osman Kâfiri (Pazvant oğlu) ne kadar kazayı celb eyledi ve bir taraftan celb eylemektedir ; Tırnovaya dahi nasb نصب eylediği ayan sebebiyle bir az zamandan sonra hunların cümlesini celb eder ; bu kâfir hâindir. Gayet mutemedinizden bir kaç tebdil, biri Sofyaya ve biri Berkofçaya ve bir kaç balkan taraflarına gelsün, birimizin bilmesi lazım değildir; gelsün de ahvali Osmana ve meramına ve neşreylddiği eracif ile bu kâfirin halini harice çıkarsın badehu efendimize varib ifade eylesin.

Kullarının filibeden kalkub bu taraflara azimetten meramı acızanem Malik Paşanın bataat ve kurbü eşkiyada tûl müddet طول مدت ikametle raayaya barigiran بار کرد olduğu amanımı kesüb inânı عنان ihtiyarımı selb edib bu havalinin ayanlarile dairemizden bir kaç kol asker çıkarıb Malik Paşayı icbar ederek eşkiya üzerine tahrik mülahazasına mebni idi. Çırpan mer-

halesine vusulümüzde Tırnovaya duhul ve hasarata bu melunların cesareti ve perde birun *برده* hareketleri tahkik olundukta gererk bunların halleri hakipaylerine *عبر* ve gerek *O s m a n P a ş a* hazretleri (gürcü) ve deli Orman ağavatına tahrir ve tiz elden Nigeboluya imrar sayei devletinizde vüsümüz mertebesi say olunduğu gerek bu kullarının tahriratı bendeğanemden ve gerek etraftan gelüp takdimi hakipâyı âlileri kılınan evraktan malumı devletleri buyurulur; ve dağı *داغی* eşkiyası bakiyesi aleyhine dahi olarak olan tedbir oldu; kızanlık ve bu civarda olan kazalarda ikameti kulları müddeti medide olamaz; fukaraya barıgıran *بارکران* olur; Edirne'de bir miktar *دقیق* dakik, kırk elli gün vafi olur; şair *شعر* mevcudumuz olmagla mahalli merkumeye kadar avdet olunur idi; ancak *O s m a n P a ş a* kulları hareket etmeden Edirneye avdetimiz münasib olmayub kızanlıkta dahi beş, on gün ikamet münasib olduğundan *O s m a n P a ş a* kulları hareket edince balkanın kenarlarından ayrılmamak için ramazanı şerifin dördüncü cuma günü kızanlıktan islimye tarafına hareket, bir kaç gün mahalli merkumede ikamet, müşarünileyh kullarının Silistire'den hareketleri haberi vasıl oldukta, iki kol asker dahi tekrar dağlı üzerine islimyede iken sevk olunup badehu naçar Edirne tarafına azimet olunmak nezdi çakeranemizde şu mülahazalara binaen tasvib olunduğu.

Belki eşkiya tizelden bu tedarikâtı üzerlerine tahkik eyledikte filibe ve pazarcık taraflarına girer mülahazasile filasil boğazları her ne kadar müstahkem ve metin ise dahi lieclilihtiyat *لاجل الاحتياط* dergâhı âli kapıcı başlarından haffaf zade Ahmed ağa kulları filibeye memur olup cümle ile bilittifak *بالاتفاق* metanet ve istihkamına dikkat ve mevcut olan askerleri kâfi ise febiha *فبها* değil ise derecei kifayete iblagı ve cümlesine nezareti ve eşkiya hücum ederse cümle mevcut olan Asker ile karşılaması ve çırpın âyani Halil ağa dahi derakab *درعقب* bunlara kazası harb ve darb eshabile yetişmeleri müekket buyurultular ile tenbih olunduğu.

Ve pazarcık voyvodası Mehmed Bey dahi bugünlerde kazası maberlerinde *ممبرلرند* bulunması ve metaneti lazım olan mahallere ziyade metanet vermesi için ona da müekket buyurultu irsal olunduğu [']

(1) Eskiden vilayetlerdeki valilerden ve muhabereye müsaade edilen bazı nüfuzlu zevat tarafından hükümete gönderilen tahrirat ve arızalar, sadri azama veya vekiline hitaben yazılırdı; sadriazam bu gelen evrakı okuduktan sonra bazılarının kararlarına mütalaa yazarak ve bazılarının da yalnız kimden geldiğini beyan ederek Hükümdara arz ederdi; Hükümdar bunları okur eğer bir direktif verecek ve ya bir mütalea derineyan edecekse kendi el yazısıyla bu evrakın üstkenarına işaret eder; sadriazamın her hangi bir mesele hakkında hükümdara reson takdim ettiği tahrirata arz tezkeresi denilirdi.

- Hakkı Paşanın rumeli valisi iken gönderdiği bu tahrirat ve ya kaimesinin tarihi yoktur; bundnn dolayı birinci ve ya ikinci rumeli valiliklerinde mi geldiği anlaşılamıyor; mamafih gürcü Osman Paşanın o tarihte silistire valisi olduğu tahriratta yazılı olduğundan bunun birinci rumeli valiliğinde gönderildiği meydana çıkıyor.

II

Hakkı Paşanın ikinci defa Rumeli valiliğine tayini fermanı ve fermanın başındaki hattı hümayun

Senki rumeli eyaleti tevcih olunan elhaç Mehmed Hakkı Paşa'sın; işbu emri şerifimde münderiç olduğu veçhile بالانقلاب bilistiklal memur kılınıp tarafı hümayunumdan sana ruhsatı kâmile verilmekle göreyim seni! senden memûli أموال şâhânem olan gayret ve hüsnü hizmeti icraya ve uhdene ihâle olunduğu vechile ber veski بروقي matlub ifâyı memuriyete sarfi makderet eyleyesin. Hakteâla tevfiik ihsan eyleye âmin.

Sabikâ سابقا - bosna valisi olup bu defa kahrü tedmiri فهد تدبير eşkiya ve istihsâli esbabi asayışı fukara zımnında kendüye istiklali tamme ile Rumeli eyâleti tevcih ve ihsânı hümayunum olan vezir elhaç Mehmed Hakkı Paşa iclalehıya hüküm.

Vidin muhafızı sabık Pazvanoğlu Osman şimdiye kadar hakkında zuhur eden inayeti Padişahanemin şükrünü ifa farızai zimmet ve ubudiyeti iken bu dakikalara sarfı zihin etmeyüb elhaleti hazihi rumeli taraflarında olan eşkiya ve haramzade makulelerini tesahhub ile vediai cenabi rabbi izzet olan ahaliî memleket ve fukarayı raiyyete etmedikleri zulüm ve sitem kalmadığı ve her ne kadar kendüye nushû pendi şâmil tahrirat irsal olunmuş ise dahi birveçhile mütenassih olmayub tağlit surtile cevablar tarir etmekte olduğundan mada şanı vezâreti layik olmayan nice nice harekâtı reddiyeye mübaderet eylediği zahir ve aşikâr olduğuna binâen bundan evvel şerefyaftai sudur olan hattı hümayunı sevk makrunum mucebince vezâreti رفيع ve çiftliğin de ikamete memur olmuşken yine kendi hâlinde durmayüb bir taraftan Nigebolu ve Pilevne ve Ber-

kafşadan berû haşerat sevk ve tasliî ederek yecumen feyeumen fukarayı raiyyete şerrû mazarratları müştêd, anen feanen آماناً kura ve kasabat ve memlekete gadır ve hasaretleri mümted, olmagla baisi hasin ve rehayı - memleket مملکت و رهائی مملکت ve mucibi amârı kura ve kasabat ve vıla yet olan emri ziraat ve ticaret bunların şerrû mazarratlarına binâen dû - çarı ukdei tatil ve betalet ve umdei nizamı عهده اظلام و بطالت عهده milk ve millet olan umurı mühimmei devlet giriftarı pençei tehir گرفتار عهده تا خبر ve suûbet olduğundan maada bundan akdemce dahi merkur Pasbandoğ - lunun kethûdası Kara Mustafa dedikleri hain kati vafir eşkiya ile korşı Eflak yakasına mürur bir bağıteten kara yuva'yı zabt etmiş ise dahi hala Eflak voyvodası Kostantin zade Aleksandırı voyvoda hatemet ovaki behu bilhañr عواقبه بالخير eflakta bulunan devleti aliyyem memurlarile üzerlerine hücum ederek haşaratı merkurmeyi müddeti kalile zarfında kahr ve tedmir تدمير ile memleketi tasfiye ve tathir ve hala Silistire valisi ve Vidin ve Nigebolu sancakları mutasarrıfı düstur vezirim Musa Paşa iclale - hu احلاله mevcudı maiyeti olan asakiri nusrat measiri taraf taraf sevk eyleyerek biavni inayeti bari عنایت باری iptida Nigebolu kalesini ve ba - dehu Pilevne ve rahova kasabalarını ve etraf ve inhasını eyadî menhuse - lerinden nez ve teshir تشر و تخر birle ol havaliyi levisi vücudı ekavet alutla rından tasfiye ve tathir eylediği ve hâlâ Belgrat muhafızı düstur vezirim Mustafa Paşa iclalehu tarafından Adai kebir muhafızı dergahı muallam ka - pıcı başlarından Köse Mustafae ve Eflak voyvodası mu'nailey canibelerin - den tertib olunan asker Fethülislam فتح الاسلام kalesi ve (perze) palangasını zabıt ve tathir eyledikleri ve eşkiyayı merkume mugayiri adaleti ilahiyye ve münafîi şeriatı muhammediyye olan işbu keyfiyeti reddiye ve haleti gayri marziyeye mübaderet ve alelhusus milki mevrusı şâhânem olan Eflak memleketine tasallut ve tecavüzları ve kura ve kasabat ve bıldan seke - nesine isali mazâr مزار ve hasarları hasebile (vidin)e semt ve civar olan berkofçadan başka gerek derunı memleketi eflakta ve gerek Nigebolu ve pilevne ve rahova caniblerinde eşkiyadan ferdi vahit kalmayup من سل سيف البنى اعمده في رأسه meshum sıpkı مدق halleri olduğu emri müber hen ise dahi bakiyetüssüiyuf olan şekavet pişeler Vidin nevahisinde ve Berkofça ve civarında ve Niş tarafında (Bana) taraflarında bulundukları, kasabat ve karayı ihrak ve ehali ve sekenesi olan aceze ve biçareleri sebyü istirkak استرقاق و سى ve fırsat buldukca yine balada mezkur mahal ve mevazta مواضع tecavüze ikdam etmekte oldukları ve bu mak ulefesadatı itiya eden havenenin حونه Berkafça ve Bana ve havalilerinden tard ve def ve kahrü tedmirleri ve ol havali ve etrafın eyadî menhusei şekavetlerinden tasfiye ve tathiri بجمال الله بعدد سربدرا meshumı beşareti ve avni inâyeti bari ve imdadı ruhaniyyeti hazreti Risaletpenahı ile fukara ve zuafa üzer -

lerinden ref'i teaddi ve tesallulları hususu muradi mekârim itiyadi pa-
 dişahnem alub bu meramı vacibülhtimamın hayyızı encam ve itmamda
 cilve efroz ve menassai منعة husul ve ihtitamında karini zuhur ve bürüz
 olması beherhal vüzerayı sadikulbal ve dirayet iştimalden tedbiri umurı
 bilad ve tedmiri ehli bagyü fesada ندمر اهل بنی فساد sahibiiktidar ve mü-
 cerrebületvar ve âkil ve reşit ve perhizkâr bir veziri sadaketkârın rumeli
 eyaletinin bila azil üç sene uhdesinde ibka olunmak şartile tevcihine me-
 nut طرف واضح الشرف شهریاراهمدن ve tarafı vazihuşşerefi şehriyaranemden
 kemâli ve ilibar ve mezidi kuvvet ve iktidar ile eşkiyayı mezkûre üzer-
 lerine tayin ve tisyar ve kâfsei emir ve nehyinde medarı takviyei nüfuz
 ve istiklali olacak vesail ve eshab ve ahvalin istikmaline merbut olduğu va-
 restei kayıt ve istidlal olmagla sen ki veziri dirayetsemiri muşarüileyhsin,
 sen devleti kaviyüşşevketimden nar. ve nimeli mülâkânemle perverde ve
 sıgarı sinninden berû saltanatı seniyyemin nice nice hidematı aliyye ve
 mehami celilesinde istihdam ve envâi inayet ve in'amı mülûkâne ve vü-
 cuhı riayet ve ikramı hüsrevanemle terbiye kerde alub mukaddema sefer
 ve hazarda iki def'a kethüdalıkı vezareti uzma ve nice umurı mühimmei
 mutena bihada امور مقنا بهاد. istihdam ve biddefeât nişancılık ve şehir ve
 defter emanetleri gibi mansıbini منصبین cemile ve meratibi celileyi ihraz ve
 defterdarlık ve riyaşet vekâletleri ve devleti aliyyenin sair hide-
 matı cesime ve umûrı azimesi nezaret ve memuriyetleri ile kesbi
 imtiyaz ederek tecribei umur ve mezayayı hükûmet ve habaya-
 yı maslahatı milk ve memleket tahsili vukuf ve şuûr ve bitahsis bun-
 dan akdem rumeli caniblerinde olan eşkiyayı bed fiâlin kahir ve istisal-
 leri emrinde tedâbiri nafia icra ve istihsali eshabı asayışı fukara ve zu-
 afa hususlarında ârâyı faika ifa ve kandiye ve ağıboz muhafızlıklarında
 dahi meramı hüsrevânem üzre mesaii meşkûre ibrazına sayı evfa eyledi-
 ğin bedidar ve her güne sıdku sedat ve aklü reşadına vûsuk ve itimadı
 tacidârânem ve hüsnü zan ve itikadi cihandârânem derkâr olub bu emri
 ehemde mefahiri saide مفاخر - سعيد. ve meâsiri hamiyde ızharına senden her
 veçhile liyâkat ve ehliyet ve sadâkat ve dirâyet matlub ve memul ve hutubı
 خطوب muazzama da tarafından her guna mesaii pesendiâe ve hidemâtı ber-
 güzide ibrazına ikdam ve dikkat ve ihtimam ve gayret melhuz ve mesul
 olmaktan nâşi bu def'a vüzerayı izamım beyninden seni hassatan intihab ve
 şerefyaştei sudur olan hattı hümâyunı şevket makrunım mucebince avatıfı
 aliyyei şahane ve avarıfi behiyyei tacidârânemden bila azil üç sene uhten-
 de ibka olunmak şartile hasretülvüzera حمرة الوزرا olan rumeli gibi kesirül-
 hudut bir eyaleti karihai sabihai mülûkânemden sana tevcih ile kâmyab
 edüb ruhsatı tamme ve istiklal ile senin bu hatabı cesim ve emri azime
 tayin olunman hususuna iradei kerâmet ifadei şâhanem tealluk etmekten

naşı vusuli emri serfimde bulunduğun mahalden mükemmel ve muntazam daire ve kapın halkiyle hareket ve şâni Vezaretini ibraz ederek doğru Şofyaya vusule mübaderet ve tiz elden berkoşcanın zabti ve mahalli merkumdan ve Bana ve havalisinde olan şekavetkaranın kahir ve tedmirlerle ol havali ve etrafın tasfiye ve tathiri ve ziri hükümetinde kâin kaza ve kasabat ve kuranın vücuhi ve ayan ve iş erleri ve söz sahibleri ve zabitanını ledeliktiza لى الانتفا buyrulduklar ile tarafına celb ve dâvet ve hususî mezburi onlar ile müzakere ve meşveret edüb taltif ve istihdamlarına dikkat ve işbu hökmü münifim mucebince emir ve reyine inkiyat ve mütâbaat ve buyuruldu ve tahriratın muktezasınca amel ve hareket etmek lazimei hallerinden almağla mumailleymimi eşkiyanın cemiyetleri olan mahallere taraf taraf ve kol kol tayin ve irsal ve esas ve bünyânî ictima ve ihtişadlarını hedm ve teksir تـكـسـيـر ve libası ebdanî fesadlarını tahrik تحريك ve tağyir ve çirkâbı şekavet ve fesedlarından ol havaliyi tathir ile refah ve rahatı fukara ve zuafayı ibad عباد ımari kura ve kasabat ve bilad esbabını istihsale bezli vüs'u mecal ederek eşkiyâyı merkumeyi baavni bari باعون باري kâhrü tenkile bezli habli meknet ve bunlara hafi ve celi ve cüz'i ve külli ianet ve delalet ve himayet ve sıyanet ve rica ve şefaât kaydında alub tahrik ve ifsat ve talimi şirk ve şekave'lerine zâhiren ve bâtinen ve barizen ve kâminen mücaseret edenleri ihsas ve izan ve istidlal eder isen bu makuleler dahi eşkiya hökmünde olacakları zahir ve bunların dahi eşeddi ukubet ve azab ile tağrib ve tedipleri lazım geleceği bahir olmaktan nâşi her zümre ve rütbeden ve hangi ocak ve tarikatten olursa olsun bila imhal ve ihmal tedip ve guşümal كوشمال ve ahzi istisallerine sarfi bazûyı liyakat ve arnavutluk caniblerinden biddefeat ba fermanı âli memnu olduğu üzre ferdi vahidin beru rumeli ve vidin caniblerine mürur (ına) ruhsat vermemeleri ve hafi ve celi zahire ve cebehane ve mühimmat ve levazımatı sâire nakl edememeleri için boğaz ve mevaz ve tariklerin sed ve bendine memur olanlara tarafından buyurultılar tahririle tenbih ve tekit ve inad ve muhalefet edenlerin dahi icrayı mücazatlarına müsaraat ve bu babta silistire Valisi ve Belgrat muhafızı müşar مشار ve Adaikebir muhafızı kapıcıbaşı mumailleymim ile muhabere ve ittifak ve hâlâ Niş mütesellimi dergâhı muallam kapıaşı başlarından hafız dame mecdühu دام مجدو ve alacahisar mutasarrıfı mirimiranı kiramımdan şehsuvar Abdi dame ikbalühuyı دام اقباله eşkiya maddesinde istihdama mübaderet ve zaruri Vidinli pasban oğlu tarafına tebaiyet etmişlerken merkumdan rugerdan olarak devleti aliyyem memurlarına iltica ve rey ve aman talebinde olanlar الموقوف زكاة الفطر müeddasınca ve muktezayı ruhsatı tamme ve istiklalin üzere şimdiye kadar mecburen olan tebaiyetlerini asv ve tarafına celb ve telif ve istimaletlerine dikkat birle eşkiyayı merkumenin

izaleleri maddesinde istihdama gayret birle usat ve bugat ve zaleme ve mütegalibe zümrelerinin ceridei necat ve sahifei hayattan isimleri mahkûk olub kendulere *خطاه هباء مشورا* esrarını iş'ar ve işaret ve haklarında *كان لم يكن شيئا مذكورا* ahkâm ve asarını izhar ve iraele nisarı nakdinei tabülûvan *قاب و توان* ve takat eylemen fermanım olmağın hususı mezkure bilistiklal memuriyetini havi balası hattı hümayunı sevkemakrunumla müveşşahan işbu emri şerifim ısdar ve tevcih hökmü münifine melfusen (isim yeri açık) ile irsal olunmuştır; imdi işbu emriazım ve hatab cesimin nizam ve temşiyet ve itmam ve rüyeti ve kat'an ve cezmen *قطعا و جزوا* matlubu şahanem olduğu aşikâr ve vediai rabbi izzet olan fukarayı raiyyet ve zuafâyı memleket ve sukkâni vilayetin istihsali eshabî refah ve rahat ve mezalim ve teaddiyatı ehli bağyü şekavetten necat ve selametleri muradı kat'ii mülükânem olduğu bedidar ve seni vüzerayı izamım beyinlerinden rumeli gibi hasretülvüzera cesim bir eyalet ile bu emri ehemme tayin ve irsal ve her veçhile tarafı şahanemden sana itayı ruhsatı tam ve istiklalden maksut ve meal işbu iradei câzime mülükânemin istihsali ve fukarayı raiyyetin refah ve rahatı hal ve aram ve istirahatı bali meâli alub fimabait *بما بعد* ol havalide eşkiya namı mefkut ve âsarı adlû nasafeti tacidarane ve envâri rahmü şefakati cihanderanemin vücuhi ahvali ibad ve sahaifi aktar ve biladda meşhut ve eseri eşkiya *نابود* olarak havalii merkume kasabat ve kurasında olan buğatın havil ve kuvveti samadaniye ve feyzi ruhaniyeti hayrülberiyeye ve *حور و قدرت و صمدابه و قبض روحايت حبر البريه و على آله* efdalüttahiyye *افضل التعبه* ve bendanı sâikâi şemşiri siyaseti şeriyye ve lemeanı barikai kahri kudreti zilliyeti ilahiye *لمعان بارقة فهور و قدرت ظليت الهيه* ile han ve hanumanların harab ve viran etmek hususunda her veçhile kârdani ve dirayet ve tedbiri kiyaset zuhurı memuline mebni olduğu ve şu gailei buğatın defî senden matlubı kat'ii mülükânem idüğü malumı dirayet melzumın oldukta berveçhi meşruh vusûlî emri şerifimde heman bulunduğun mahalden mükemmel ve muntazam daire ve kapın halkile hareket ve sofyağa teveccüh ve azimet ve esnayı rahta arnavutluk taraflarının sed ve bendine memur olanlara tarafından buyurultular tahririle tenbih ve bir neferin beru rumeli canibine ve Vidin tarafına mürur edememeleri ve hıbbei vahide zahire ve cebehane ve mühimmat ve levazımı sâire isal edemeyecekleri suretlerini istihsal ve sofyağa badelvusul derhal berkoşcanın zabtına iptidar ve sair ol havalî ve kasabat ve kurasında olan eşkiyanın kahir ve tedmirlerine sıtkı himmet ve havzai hükümetinde küin lazım gelenleri buyurultular ve tahriratın ile ledelhace tarafına celb ve maslahatı eşkiyada istihtama mübaderet ve emir, Vilayetinde izhari inat ve muhalefet ve tekasül ve bataat ve eşkiyayı tesahüb ve delalet ve riâyet ve himayet ve rica ve şefâat kaydında olanları vaki olursa o makulelerden eshabî meratib olanların her hangi rütbe ve

sınıftan olursa olsun azil ve tebdil ve rütbesinden hat ve tenzil ile biladi baiydeye nefi ve tağrib ve cezasını tertibe dek tedib ve tenkillerine tarafı şâhanemden minküllilvücuḥ من كل الوجوه sana ruhsatı tamme ve iznihūmayunum runümun رونون ve tarafına iânet ve emir ve reyine mütabaat ve buyurultu ووردی ve tahriratın mucebince amel ve hareket edüp eşkiyanın kahrü tedmirlerindē ibrazı sadakat ve izharı sayü gayret edenlerin inayet ve inâmı mülûkâneme mazhariyetleri hususunda vaki olan kâssei mültemesatın isaf ve müsaadei hüsrevaneme makrun olmaktan naşı bu babta her veçhile senin istiklâlin derkâr ve şükrü şikâyetinde semere ve asarî bedidar olmağla bu hususta bir tûrlü hatır ve gönüle bakmayup ve kimesneye gadir ve himaye ve nefsaniyet etmeyüp muktezâyi ruhsatı tamme ve istiklâlin üzere infazı emri şahâneme ikdam ve eşkiyaman külliye def ve ref ve kal ve kamı, zecir ve msn'i منع و زجر و منع و منع و منع و منع esbabını istihsale tekayyüdü tam ve Silistire valisi ve Belgrad muhafızı ve alaca hisar mutasarrıfı ve adai kebir آية كبري muhafızı ve Niş Mütesellimi mumailayhim ve sair ارسل حكيمه و لافوسية iktiza edenler ile daima muhabere merasimine riayet velhasıl müeddası üzere bu babda senden matlubı şahânem olan gayret ve hamiyet ve rey ve tedbir ve dirayeti icraya ihtimam ve dikkat ve eşkiyanın ne tarikle olursa külliye kahrü tedmirlerle bilâdî şahânemi çirkâbı vücutlarından tathire sayı mala kelâm etmek üzere bu babta her güne ruhsat ve istiklâlin bedihi ve aşikâr olup lâkin iktiza eylediği halde lâzım gelen mahalle binnefis kendin dahi harekete mezun ve murahhas olmanla vakit ve halin icab eylediği veçhile amel ve hareket ve Vidinli pasbonoğlu merkuma, mecburen tebaiyyet etmiş olanların beri taraflara celb ve istimaletlerine ve eşkiyayı merkume aleyhine istihdama nisari cehdū takat ile zatında merkûz olan rüştü reviyet ve mâyei merdaneği ve besaletilazimelerini kemayenbaği کاینی ifa ve icraya şitab ve sur'at ve biavnillâhi tealâ icrayı iradei mülûkâneme şeddi nitaki hamiyet شد نطاق حیت ve baavni bâri şu gailenin müddeti kalile zarfında def'ine muvaffak olmağa bezli tabû takat طانت ve lâzimül'inha olan ahval ve âsarî peyderpey deribarı şevket kararı mülûkâneme tahrir ve inhaya dikkat eyle mem babında.

Mühimne defteri 215 sahifa 2

İ'i sene 215 evahiri (za) zilkade

III

Hakkı paşanın istiklâlinin beş seneye iblâğına dâir 1216 senesi muharremi sonunda gönderilen ferman ve hattı hümayun :

Hattı hümayun :

Sen ki rumeli valisi elhaç Hakkı paşasın! tarafı hümayûnumdan istiklâli tam ile memur olmanla umurı memurene dâir kâssei hususta lâzım gelen tedabirin icrası sana muhavveldir; Rumelinin nizamına dair bir hususta tarafı mülûkânemden istiyzâna hacet yoktur; göreyim seni, şu maddelerde ne veçhile tedbir ve hareket lâzım gelirse muktezâyı istiklâlin üzere icrasına müsaraat ederek ber vefki matlub icrayı hizmete dikkat idersin Haktealâ her halde muvaffak eyleye âmin.

halâ rumeli valisi olup kahr ve tadmiri eşkiya ve tathiri memalik [ve] enha maddei ehemmine bil'istiklâl tarafı cihandâranemden memur kılınan vezirim elhaç Mehmed Hakkı paşa iclâlehuya hüküm

Sen ki veziri dirayetsemir ve müşiri saibüttebbiri müşarünileyhsin; dağlı eşkiyasının bâ avni inayeti bâri kahrü tedmirleri zımnında Edirne taraflarına azimet eylemen babında balası hattı hümayunı şevket makrunımla müveşşah mufassalan memuriyet ve istiklâlini hâvi şeref bahşi şudur olan emri âlişanımda sana her hususta etrafıle tavsiye ve iş'ar olunmuş olmağla mucib ve muktezası üzre amel ve hareket edeceğin zahirdir. Sen vüzerayı izamı sûtûde siyer ve vükelâyı fihamı marziyyüleserimin kemali aklü dirayet ve mezidi kârağahi ve fetanet ile şöhretşiarlarından olup hakkında minkullilvücuğ hüsnu zanni şâhânem dergâr ve herhalde senden uğûrı meyamen mevşûrı tacidaranemde sâdikane ve cansipârâne hizmet ve gayret ve alehusus veditullah olan ahali'i memleket ve fukarayı raiyyetin istihsali asayiş ve istirahatları emrinde ezdilücan sayü dikkat ide geldiğin mücerreb ve meczumı cihandaranem olduğu malûm ve aşikâr olup ancak bir müddettenberi rumelide olan haşarat ve haramzade makuleleri meydanda olan dağlı eşkiyası vesilesile rekizi zamiri habaset tahmizlerinden olan melânet ve fesadati izhar ederek eyaleti mezkûre dahilinde güçleri yettiği kadar taraf taraf fukara ve zuafaya etmedikleri zulüm ve sitem kalmayup biraz vakit dahi hali üzre bırakılsa maazallahü teâla mecmûi rumeli kaza ve kasabat ve kurası fukarasını payimal edecekleri bedihi ve nümûdar ve bundan sonra rumeli sekenesinin

bilâ sahib gibi eyâdii menhusei eşkiya ve haşaratta kalmalarına rizâyî hazretî bârî ve rizâyî padişâhânem olmayup gerek dağlı eşkiyanın ve gerek o makule taraf taraf bulunan haşaratın ahzû tenkillerile fukara ve zuafanın istikmali asayiş ve istirahatleri ahasst اخس metâlibi mülûkânem ve bu hususun yani Rumelinin tahtı rabıta ve nizama idhali vacibâtı umurdan olmağla bundan akdemce eyaleti mezkûrenin sana tevcihinde üç sene uhdende ibka olunacağı memuriyetin emri şerifimde iş'ar olunmuşken bu defa rumelinin nizamı bilistiklâl sana ihale olunduğuna binâen iki sene dahi zam ile beş sene kemâkân uhdende ibka olunmak hususına iradei şâhânem müteallık olmaktan nâşi eyaletin dahilinde olan elviye mutasarrıflarının her mucibi nizam azil ve nefileri ve tevcihleri hususu arzın olmadıkca vuku bulmayub arz ve tahriratın vüruduna mütevakkiş olduğu cihetten şurûtı mezkûrenin ifası hususuna mübaderet ve dağlı eşkiyası va sair haşarat ve haramzade makûlelerinin bilutfillahi teâla ru'yı arzdan izalei vücudı habâset alutlarile tasfiye ve tathiri bilad ve istihşali asayışı ibâda dikkat, velhasıl rumelinin nizam ve intizamı ve ibadullahın eyâdii zulûm ve eşkiyadan tahlisi ile asayiş ve istirahatleri esbab ve vesailinin istihşali müstakillen ruhsatı kâmilei şâhânemle senin uhdei ehliyet ve liyakatine ihale otunmak mülabesesile kazalar ayanlarından ve sair lâzım gelenlerin celb ve iktiza eden hidematta istihdam ve hilafı rıza hareket ve emir ve reyine mûtabaat etmeyenlerin icrâyı tedibleri ve bu hususlarda lâzım gelen tedabir müstekillen rey ve iradene muhavvel olmağla ana göre icrasına mübaderet ederek zâtinde merkûz olan cevheri rûştü dirayet ve mayei kârâşinai ve âirayeti ibraz ve izhara bezli ceddi mûmîkine ve muktazayı istiklâlin üzre rumelinin ber vefki memul tahtı rabıta ve nizama idhali mezdî sayû gayret eylemen fermanın almağın tekidi istiklâlini havi ve bileümle Rumelinin nizamı uhdene ihâle kılındığını muhtevi işbu emri âlişânım ıstâr ve balası hattı şerifi şevket redifi şâhânemle müveşşehan (isim yeri açık) ile irsal olunmuştur. İmdi bu babta tarafı kâmilüşşerefi şâhânemizden sana istiklâli tamme ve ruhsatı kâmile itâ kılındığı ve kâffe-i mesulat ve mültemesatın ve cümle hakkında şükûr ve şikâyetin müsmir ve müessir idüğü ve dağlı eşkiyasının ve sair haşarat makûlelerinin bâ avni inayeti bari kahri tedmirlerle Rumelinin tahtı nizama idhali hasren ve kasren sende matlubı mülûkânem idüğü malumı fatanet melzumım oldukta göreyim seni bu babta ne veçhile tedâbiri hasene ve arâyî sâibe ibraz edesin. Rumeli nizamı senin müstekillen uhdei ehliyetine ihâle olunmagla istizâna hacet kalmayacak veçhile tahtı rabıta idhale ve hakkında dergâr ve neubenev tezayüdi bedîdar olan hüsnü zan ve itimadı şâhânemi tasdik ve teyide ve tarafı vazihüşşerefi şâhânem için fukara ve zuafadan istic-

labi daavâtı دعوات hayriyeye ve istiklâlinin muktezasını icrâyâ sıtkı vûs'u kudret ve lâzımülinhâ ahval ve asarı peyderpey deribârı şevket kararına tahrir ve işaret eylemen babında. fi evahiri M [muharrem] sene 216

IV

Hakkı paşanın, İstanbuldan Osman paşa nezdine gönderilen Humbaracı Süleyman ağaya yazdığı 7 Receb 1216 tarihli mektub :

Dergâhı âli kapıcı başlarından olup bâ memuriyet Diyarıbekir valisi Osman paşa tarafında olan humbaracı başı Süleyman ağaya tahrir ve tesyir olunan kaimenin aynıdır.

Hazretleri :

Saadetlû Vehbi Osman paşa hazretlerinin rehi rastında ızrârı fuharadan tevakki ederek mansıblarına azimet ettirmeğe ve bilâ mucib elli adama beşer yüz harç vererek bazı mülahaza zımnında kendisini medyun etmeği iltizam birle sekbana olan borcunu kendisi beher hal tanzim edüp devleti aliyyeyi ve sairî taciz etmesün cevabı kat'isi sana verilmiş olduğunu sen takrir eyledin idi. [1]

Elhaleti hazihi mahalli memûrene vusulünde memuriyetinin hilafı halâta tasaddi eylediğin, havfinden olmayup irtikâbından olduğunu işi diyorum; sen bize yazdığın kâğıtta nifaktan nâşi infialiniz deyu kasem ile tahrir eylemişsin. Biz cenabınız gibi sebûkmağız değiliz; erbabı tecrûbe ve ahvali alem ve ademe ve derecatile zamânenin tabayüine vakıfız Kendisinin tavrı, nifaka hacet değildir; devleti aliyyeye gideceğini ve kat'a Anadoluya mûrur etmeyeceğini yazmıştır Ve tatarı yedinden tahriratı alınup mûhûrdarı hazreti kaimmekamı ve sairler mevcut iken kıraat olunup bir sureti dahi lieclissenet لا حل السند çıkarilup yine tohriratı tatarile devleti aliyyeye gitmiştir; Bize dahi Edirneye varacağım, elli bin yevmiye tayinat ister ve kendisi Rumeli valiliğinde envâi mezaliminden başka yedinde kalan temessükleri haya ve hicab etmeden bize irsal edüb bunlar benim hakkı sarihimdir deyu yazarak ve istihkakı şerilerini kesb ederek bu akçeyi bizden ister. Bu surette nifak tahririniz ne demek Bize anladın? Manavî [eşkiyadan manav İbrahim] bâ tezkere ketirüp ibadullaha taslit etmek ve kendüleri bila memuriyet ve bila mucib asakire on kat

[1] Bu Süleyman ağa, İstanbuldan Berkofçaya Osman paşanın yanına gitmek için çıkmış. Hakkı paşanın adamları bunu yakalayup karargâhına getirmişler ve arada vasıta olan bir memur, Süleyman ağa ile görüşmüş ve sonra Hakkı paşa bunu sūr'atle Osman paşanın karargâhına göndermiş ve bu hali de hükûmete yazmıştı, İşte yukarıda (sen takrir eyledin idi) sözü o görüşmeye işarettir.

ziyade harç vererek cem edüb memaliki padişahiyi harab etmek vüze-
raya yakışır mı? Ve bu ulufeyi nereden vereyim demek niçin [nifak]
olsun. Henüz Nigeboludan azlinde maiyyetinde olanların cümlesinin ulu-
feleri hesab olunup devleti aliyye tarafından eda buyurulup ulufeleri ve-
rilmiş, askerini vilâyetlerine irsal eyle deyu tenbih olunmuşken o ulufeyi
alelhesab verüb bir taraftan dahi asker cem ederek Trisenikli'ye varup
bin kese talebîc muharebeye tasaddi ve manavi celb buyurduklarına
bundan büyük delil olur mu? Bir mah kadar, beyinleri bir saat miktarı mesa-
feden ibaret iken ahadehüma ^{احدهما} birbirlerinden emin ve salim olmaları
emri garibtir. Osman paşa hazretleri bu söylediği nasıl fena şey olup
tarihlere isimlerini hâin lafzile kayıt ettirmesünler; biz sofya ve eşkıya
üzerine hareket etmek üzere olup lâkin kendilerinin kurbi civarı
saltanatı seniyyede böyle bağıyâne hareketi takribile kendisi ile
iktiza ederse muharebe için bu havalilerde meksediyoruz. Veli nimeti
min maslahatlarına sekteye sebep oluyor sadakatmi yoksa hiyânet-
mi tarihlere yazılır; mülahaza buyurıla? Devleti aliyyenin size kat'i
emri, başındaki haşaratı dağıtsın ve mansıbına gitsin; eğer git-
mez ise gelub ifade eyle idi, Devleti aliyyeye yazdığın tahriratın kaç
tarafında birbirlerine muğayir ve kahkaha ile gülecek şeyler varki anı
derk etmez değilsin; ancak tama belasile devleti aliyyeyi tağlit ederim
deyu yazdığın akli olanlara zahirdir.

Behey Müslüman! Kütahya olursa [yani Kütahya valisi olursa]
Rumeli ayanlarından akçe istikraz ederek askerin bir azını def eder ve
bir azını alır götürür deyu tahrir eylemişsin. Rumeli ayanlarından bir
para verir o'madığını niçin bilmiyorsun? Bayağı taahhüt gibi yazmışsın!
Paşaya Kütahyayı verin bakiyyei askerini alub götürür orada ceste ceste
verir demişsin: kütahya bize ilhakan ordu asitâneye vasıl alduğunda
derhal tevcih buyuralağını mufassal ve meşruh yedime hattı hümayun
verileli yirmi gün yoktur. Encazı vait buyurulmak muktezayı şan ve
şükuh ^{شأن و شکر} saltanatı seniyyedendir; Faraza muğayiri akıl olsa dahi
verilmek lâzım gelse birabbilkâbe bu asker Anadolu'ya geçmez. Şimdi elli
nefere beşyüz verdiği gibi bir zıfını zam ederek biraz adam aldayub götürür
ise anı bilmem. Velhasıl sen bu maddede tama ^{تمام} ve irtikâptan âri olarak
devleti aliyyeye hizmet, Rumeli valisi iken kendileri Selânikte hanelerin-
de iddihar buyurdukları ve malik oldukları eşyalarile taltif ederek bir gün
evvel geçirmeğe bakasın; zira kendilerinin tavrı bayağı düşmanı padişahi
olan Vidinli eşkıyaya iânet oluyor; Bu lâyük değildir. Kethüdasına ve
sair rüesayı dâiresine bizden mahsus selâm eyle, cümlesi devleti aliyyenin
hizmetkârıdır. Yedikleri nanû nemek Osman Paşanın değildir. Nimeti
padişâhidir. Kendilerlne lâyük olan velinimetim padişahımın maslahatını

himayedir; bu hal Vidinliye ve eşkiyaya mucibi kuvvet olur. Bunu tecviz etmesinler. Rizâyı Hazreti Padişahi ve rizâyı dervişanemiz üzre bir saat evvel saadettü Osman paşa hazretlerini saubı memuriyete, doğru yoldan fukarayı yakmıyarak, yıkmıyarak götürsünler. Kenduleri nüshu pendime amel etmezse bari kenduleri kendilerine lâyük olan sadakatı icra etmiş olurlar; ve hizmeti padişahide arzusu olanlar kalkub tarafımıza gelsünler; mükerrem olarak layıkları veçhile istihdam olunurlar. İşbu mektubumuzun cevabına müterakkilim. 7 B. [Receb] 1216

V

Hakkı paşanın kendi el yazısıyla yazup İstanbula gönderdiği 8 Receb 1216 tarihli kaimesi yani arizası suretiolup bu tahrirat ile sadırazam kaymakamını muâhaze eyleyor :

Kaymakamın hükûmdara arz derkenarı :

Hakkı paşa kullarının kaimesidir: zikrolunan Kara İbrahim müşarünileyhten mektumen Osman paşaya gönderilmiş olmayup Osman paşanın temini ve Anadoluya imrarına vesile olmak için tarafı çâkeriden sureti hayirhahi ile yazılan tevbihnâme filasıl Osman paşanın hizmetinde bulunmuş levendnâme bilir mezbur Kara İbrahim, elyevm hizmeti çâkeride olduğundan anınla irsal ve bu husus dekayikile müşarüileyh Hakkı paşaya bundan akdem tahrir ve irsal olunmuş olmagla keyfiyet bu defa dahi müşarünileyhe yazılacak cevapnamede tekrar derç ve tezkir olunacağı malumı âlileri buyruldakta emrû ferman hazreti menlehülemrindir.

Benim saadettü devletlü atûfettü refettü dadericemilüşşiyem sultanım hazretleri:

Diyaribekir valisi izzettü Gürçü Osman paşaya [1] tarafı miriden bundan sonra akçe verilmeyeceğini ve başında olan haşaratı dağıtup bir saat evvel Anadoluya geçmesi ve geçmiyecek ise derakab devleti aliyyeyi akâh •كآ etmek tenbih olunarak irsal buyurulan humbaracı başı Süleyman

[1] Osman paşa Rumeliden ansızın azl edilüb Hakkı paşa anın yerine gelince kendisine Selânîk sancağı verilmiş iade oraya gitmemiş. Bosnaya tayin edilmiş fakat Bosnalılar kat'iyen bu zalim adamı kabul etmeyeceklerini arzetmişler. bunun üzerine Diyaribekire tayin edilmek suretile Rumeliden uzaklaştırılmak istenmiş lakin yine muvaffak olunamamıştır.

ağa kulları mahalli memuresine vusulünden çend ruz sonra muhlisinize ve devleti aliyyeye gönderdiği veziri müşarünileyhin tahriratı tobrası [torba] âdeminin yedinden alınup mûbemû ۳۰۰ mütalea olunduktan sonra müsveddesi kalemi şikeste rakamı dervişanemiz ile mubaşir Süleyman ağaya yazılan mektubumuzun bir aynı kaleme alınub cânibi seniyyülmenakıbı asafanelerine tisyar kılınıp bu hususı etrafıle mütalea buyurup mubarek rikâbı kamertâbı hazreti zıllullâhiye arz ve takdim lâzımei tabiatı maslahat olmagla olbabta irade, kerimüşşijem sultanım hazretlerindir.

Veziri müşarünileyhin tarafı alilerine olan arzıhali ve Süfyan ağaya olan kaimesi ve derunında kendüsinden yüz elli bin istikraz recasında olan şukkası ve mubaşirinin hilafı memuriyeti olan kâğıdı ve bizim mumayıleyhe cevabı havı yazdığımızın aynı ve meydanda olan maslahatlarımızı, bu geçen mevsimi sayıf gibi neubenev bilâ mucib vakti şita dahi bu hain sebebile heder ve telef olması reva bulmayub veziri müşarünileyhin tahrira'ı hilyei sıhhatten atıl, mugalata kabilinden olduğu aklen vazıh olup esbabı mürurı olmak üzere niyaz mend olduğu hususata müsaade kabuli câiz olmayup faraza müsaade buyrulsa dahi o suret yine kendisinin Rumeli kıtasında ikamesini mucip olacağı ve devleti aliyyeye tamam bahane ve elinde serrişte itti haz edeceği kendüsünün Nigeboludan infisalinde maiyetinde olan sekbanların ulufeleri hesap olunup cânibi devleti aliyyeden tamamen eda birle cânibi vilâyetlerine eda ve ircatı muttasıl vasıl kavaimi samilerile tenbih buyurulmuş iken kendüsü ol hinde etraf ve eknafa buyruldular neşrile elli adama beşer yüz harç vererek başında olan kazurat böyle müctemi olduğu güneş gibi meydanda iken gerek kendüsü ve gerek mubaşiri hasbelmemuriye mevcut olan sekbanın ulufesini gâh devletten ve gâh Rumeli ayanlarından istikraza ruhsat ister ve mubaşiri de bunu musaddak tahrir eder. Mubaşiri mumayıleyhin filasıl halini bilmem! Ancak hadisüssin حديث الشیخین usak makulesi olduğundan bir şeye vukufu ve tecrübesi olmadığından humkı ۳۰۰ takribilemi taglit oldu? yoksa irtikâbından mı devlete mugayiri nefsülemri ifade eder? velhasıl alâkilet-takdireyn علی كلا التقديرین o makule usak mukulesinin inhası iki sebebe mebni idüki aklen vazıh olmagla böyle adamın tahriratıle mesalihi cesimeyi, hazreti bâri aşkına rûsvay etmiyelim.

Ayanlardan istikrazı, mubaşirin kaleme alması bi tecrübeliğinden ve kemali humkından ise yine fena. yok Mubaşir Süleyman ağa geçen sene Novrekop ayanı iken Sirozlu İsmail bey kendisini kaçırdığı için bir nevi gizlice nefsanîyetine mebni ise hıyaneti azime; faraza istikraza ruhsat verilmek lazım gelse Sirozlu ve maiyetinde olan ayanlar, geçen yaz hizmette bulunduğumuzdan başka işte şu kadar asakir ile Şofya ve havalisindeyim, hem hizmetdeyim ve hem kazalarımın sekban bedeliyesi şu kadar akçe verdim diyerek cevap verir se bu cevaba ne denir?

Drama nazırından istese çend mahdır hizmet, muharebelerde malen ve bedenen hizmette bulunduğumdan başka hasmıcânım olan birader zâdem mecnunı'nı Osman paşa istishap edüp iki bin dairesi haşaratile biraderzadem gelüp Drama kazasını vurmak fikri fasidinde olduğunu elan dâirei müşarünileyhde bulunup filasil hizmetimizde olan bölük başılardan bu madde için gelen mektubı Edirne'de seraskere gösterdim. Ve vilâyetime acele vusûlümü tenbih buyurdular. Bu Osman paşa gâilesi hitamına kadar ziyade asker masrafına mecbur oldum deyu covap verse kabulden gayri çare var mıdır ?

Filibe nazırı Ali bey ile Kavanoz zâdeden matlub olunsa, Osman paşa şu kadar vakittir kuzalarımızda ikamet ediyor; kazalarımızı bir mertebe kazaya uğrattı ki pirinçin çeltiklerini ve anbarlarını yağmadan sonra ihrak da eyledi; ocaklık ve vazife verecek mahal kalmamış iken Osman paşaya nereden bulup verelim cevabına nasıl cevap vardır bilemem?

Kerem, inayet buyurup böyle bi tecrübe yirmi beş nihayet otuza varmamış ahvâli âlemi anlamamış uşak makulesi süfêha kelamile devlete gâdir etmiyelim; cümlemizin veli nimeti olan devletin maslahatına ne tabiât üzere ise o tabiatını bulub o veçhile tedbir edelim.

Veziri müşarünileyhin canibi asafânelerine tahrir eylediği arzıhalinde tarafınızdan memuren kendüsine irsal buyrulan Kara İbrahim ağanın takririne havale eder. Bizim bu makule maslahatda behemehal vukufumuz lazime-i tabiatı maslahat ve muktazayı sadakatim iken muhlislerinden sır ve ketm buyurmaları ne esbaba mebnî ise fazlı bari ile aklımız ile, işitmiş gibi biliriz, ancak bu hususta bundan sonra bir şeyi tahrir ve ihtarım abes olduğundan başka sureti ahâr ile mana vererek istima olunduğu cezim olunmagla bu babda sadakat belasile vaki olan kusurumızı afiv buyurun.

Benim itikadı batılama nazaran Gürcü haininin hakkında yazmadığım kalmadı; Allahı zülcelâl habibi hürmetine bu bapta benim mü-talaamı tekzib eyleye amin; Velhasıl itikadima göre bunun geçmesi mümkün değildir. Neubenev ۛ-ۛ Devleti aliyye bu ulusenin tezayüt bulacağını ve Arnavut tayfası mecbur olmayınca ulufesinden geçmiyeceği ve farazâ Osman paşanın matlubı olan meselâ tamamen verilse yine bir nevi bahâne izhar edeceği ve akibet bu ulufeyi ahara ihale ile muamelatı ahara muhtaç olacağı bu muamelattan evvel bir dahi tecrübe edalim denilirse dairesine bir muktedir adam irsalile rüesayı asakirini hediyeyle ile celb edüp zamı zamimelerinden taklile sai ۛ-ۛ ederek cümlesini alup bu tarafa gelürüp kendüsi salt ve sebûkbar kaldıkta karşıyamı git denilecek? Deli orman asakirile verası ve bu taraftan pişgâhı mı sed olunacak? Bunlara

*mı devlet mühtaç olacak, yoksa mugayiri mutaleam Gürcü, devleti aliy-
yenin haini olmadığı sırrâne mükâtebe ve muhaberelelerinden hasıl olmuş
ise bir mahdan beridir Edirne'de ikametim, Gürcüden civârı saltanatı
muhafaza içündür; bu suret ile ikametim abes olmagla Sofyaya azime-
timi ihtar buyurmaları uhdei âlilerine vacibtir.*

*Şimdiye kadar Vidin havadisi tahrir olunmadığının aslı, Sofyaya
bifazlillâh بفضل الله duhulümüzde haylı mevaddı hayriye zuhurı rabbimden
memulüm olmagla o vakte tevkif olunmuştu; kaldıki Gürcünün geçeceği
yok, kazaları harab etmeden gayri kârı yok; galiba tarafınızdan da temin
olunmuşa benziyor; Filhakika bundan emniyetiniz varsa Sofyaya azimet
edayım, maslahatın başında bulunayım ve eğer emniyetiniz yok, behe-
mehal Edirne'de ikametim lâzım ise memur olduğum mesalîhde hasbel-
iktiza vaki oldukça bûdümüz بتدريجه takribile suali lâzım gelemes. Velhasıl
Edirne'de ikametim maslahatıma muzır, lâkin Gürcüden emin olunmadığı
surette civarı saltanatı muhafaza zımında ikametim lâzım. Emin olduk-
ları surette işimin başına varmam elzem. Tarafeynin hüsnü kubhu بحسن
lûmı âlileri buyuruldukta vukuf ve ittılalarına nazaran ne veçhile hare-
ketim iktiza etmiş ise lûtsen ve inâyeten acele tahrir ve işarları niya
zımdır.*

Inâyetlû efendim;

*Geçen mevsimi sayıfda tahrir ile taciz eyledim; fakat itimat ettire-
medim ve tabiatı maslahat güneş gibi meydana çıktı, şimdi bu masla-
hatta gaflet buyrulmayup bu kazaların halini ve o şeran melun olan ha-
inin halini biraderi ümit ile ve amel için Deriseâdet'e gidiyor; nihayeti
kelâm ile avdet edince kazaların keyfiyetini eyice mülâhaza buyurmak
şeran uhdelerine vacibtir efendim*

*Şu Edirneye ugramayın tabirini tahrir buyurmayın [demek sadria
zam kaymakamı Osman paşaya öyle yazmış] dâiresinde mal yokdur;
kendüsü Alim'allah ve şehide bihi علم الله وشهيداً bu taraftan havf üzeredir
ve dâiresinin dairemiz ile olan muhaberesine vakıf oldukça berki hazan
gibidir, ruhsat buyrulursa kendüsini yirmi adem ile bırakayım: o man-
zurunuz olan mektubundan sonra benim ona irsal eylediğim habirlere
nazaran kendüsünde kuvvet, cesâret olsa behemehâl gelmelidir Âr عار yok,
haya yok; heman tahriratı sariri باب سريري tanini zübab طين ذباب laklaka
makulesi olduğu rabbimin malumudur. [1]*

8 Rcecep 216

(Zat mühürü)

[1] Bundan evvelki yani Hakkı paşanın Hunbaracı Süleyman ağaya yazdığı mektup
bu tahrirattaki bazı noktaları tenvir etmektedir.

VI

Mehmed Hakkı paşanın, Gürcü Osman paşaya gönderdiği 29 Receb 1216 tarihli tahrirat sureti: Hakkı paşa, bunun bir suretini de istinsah etdirerek İstanbula göndermiş ve üst kenarına kendi el yazısıyla şunu yazmıştır:

Muharribi bilâd ve kuttâi tarik ve el'an ihrakı ziya ve büyüti müslimin ile meşğul olup ve Filibe kazasında ikamet üzere olan Gürcü Osman paşaya tıpkı irade üzere yazılan tahriratımızın cevabı vürud etmeâğinden o tahriratın yedinci günü kalemimiz ile yazılup tatarımız ile irsal olunan kaimemizin aynı suretidir. Bu tekellüfatı yazmadan meram, çoğu maslahata lâzım değildir; ancak kendüsünün havf ve vehim ile, mütabaati irâde eyler zanniledir.

Benim saadetlû atûfettû mürüvvetlu refettû karındaşı eazzü اکرمیم sultânım düstûrı celilüşşan hazretleri;

İşbu kalemim ile yazılan kaimeyi akli olan hayrîhah ve avakibini fikreden etbâınla meşveret buyurasız. Eğer hayrîhahlığım bu bapta indinizde zâhir olur ise nasihatimle amel buyurun; değil ise ısga buyurun. Behey sultanım! ben filasıl seni sevmesem ve senin bana hulûsını bilmesem vezaretinin tevcihi ve vezaretinin ibkası benim yedimle olmaz idi. Bilâ mucib mecnun kelâmlarile benim gibi bir dostunu kendinden soğuttur. Bu ulufe bahanesile eşkıya gibi kazaları harab ediyorsun; Eğer Rumelide mansıb alurum Mülâhaza ediyorsan Allaha ve Resule ve intisabım olan evliyayı kiramı ittikâen کرامتک size kat'iyce söylerim ki Rumelide mansıb verilmenin imkânı yoktur. Geçen yaz devleti kizbû düruğ tahriratınla aldatup Berkofça ve Nigebolu taraflarından (irsal) eylediğin tahriratta olan taahhütlerinden hicab etmiyor mısın? Ve eğer bu tavrın havfine mebnî ise velinimetim padişahım tarafından nasihatim üzere hareket edersen, bir müyına dahi zarar olmayacağına ve benden vehmin var ise benim tarafımdan reyimle hareket eyledikten sonra ikramdan ve iânedan başka bir şey olmayacağına nasılca istersen öylece sana itimat vereyim; şu benim kavil ve reyimle amel edersen bir sene evvel senin nasıl hayrîhahın isem beni öylece bilesin ve her umurını bana havâle eyle, şu Anadoluya geç; badehû bana yaz, tahvili mansıbına himmet ederim. Veli nimetimin edna kölesiyim; ricamı niyâzımı lûtfen ve keremen kabul buyuracaklarını bilirim ve senin hazinende ve Selânikte akçenolduğunu birabbikâbe رب الكعبة rana رانا biliyorum, Nigeboludan azlinden berüdü Eflâkdan size verilen beşyüz kiseyi mütecaviz olan eşyan mukabili ruhsatım miktarı kadar askerini alup borcunu o miktar taahhüd edeyim; benim sözümü dinle ve benim sözümle hareket eyle; vüsum mertebe umurını iltizam ve şanını muhafaza

ederim tuğ ve sancak ve şerefi itaat ve rahat ve huzur ve unvânı vezâret ve devlet bendeliği sana lâzım ise benim reyimle amel buyurasız; eşkiya gibi, hâinler gibi veli nimetimin mülkünü harab etmeden ferâğat eyle; Eğer dersen ki (benim sakalım elimde değildir, etbâ elinde esirim, ben istermiyim böyle hareketi, benim böyle hareketim ulemayı Arabistanın küfürüne fetva verdikleri Vidinli Osmana bayağı iâne ve yardımdır; ihtiyarım la bu vakitlerde muamele edenlerin islâmına uymaz Ne yapayım beni istedikleri gibi hareket ettiriyorlar) buyurulur ise bu cevabı bana tahrir eyle; cümle askerinin başlarına böyle vakitte isyandan şeran ne icap eylediğini beyan ederek Buyrulduğumuz ile tenbih ederim ve yine mütenebbih olmazlar ise Allahın havlile ölkâyı veliyyünnimeti bundan sonra birinize harab ettirmem. Debreli Yusuf beye mirimiranlık tevcihile Debreyi nefiri-am ederek virana [vranya'ya] memur ederim. Ve deli ormanı ve Trisenikli'ye dahi ve Lofça ve Selvi ayanlarını ve Sirozlu İsmail beyi memur ederim ve Palaslının dahi ibkayı vezaretile muktazayı ruhsatı kâmilemiz memur ederiz ve biz dahi Tokatçıklı Süleyman ağayı ve Levend çiftliği askerlerini ve elan dairei devrişanemizde ne mikdar külliye t lü asker vardır, siz anı behemehal tashih etmişsinizdir onlar ile şeran üzerimize vâcip olmagla hareket ederim; her tarafta bu cemiyet ile üzerine varup senin cemiyetini Resuli Ekrem efendimizin ianesile perişan idince, gerek benim askerimden gerek senin askerinden fukaraya olacak hasarutın cevabını Huzûrı Rabbilâlemin de siz verin, o sual bize varid olmaz, bizimki şeran'dır, aklını başına devşirüp tarafınıza hayır ne ise öylece cevaba müterakkibim sultanım.

Dinklerde olan ve anbarlarda olan pirinçin yağmalarında askeriniz keyfe mayeşa كَيْفَ مَايَشَاءُ yedeklerinin fazlalarının beher kıyyesine dörder pare narh tayinile Kırçalı kazalarına ve Zagraya ve çırpana yük yük irsallerinden başka anbarları da ihrak eyledikleri ve bu defa dahi koru ağası vekili Elhaç Halil ağanın çiftlikâtını ve sarı kılıçlı nam kariyeyi ve şehre yarım saat Tahtalı kariyesinde Nazır zade Ali ağanın çiftliğini ihrak, şanı vezâret ve lâyıktı islam mıdır? Benim hakkımda her bar olan duamı size tahrir eylemek lâzım geldi; Velinimetim padişahımın hakkımda bir maddede mazharı inkisarı olmam; maksadım ise mazharı inkisarı olmazdan evvel Cenâbı Allah habibi hürmetine benim ruhumu kabz eylesün de o inkisara mazhar olacağım vakitlere yetiştirmesün, öyle canı, hem vallah istemem hem tallah istemem, işte bunu böyle bil.

Geçende Edirneye varaçagım deyu tahrir eylediğin mektûbı cenabı şerifleri cezbei rahmana mazhariyetleri takribile affetmiş idim; bunlar vezarete ve islâme yakışır mı? Aklını başına devşir, iftihar için yazmam; Rabbimin nimetini tahdis ederim. İşte biz hem ulemâdanız ve hem vezâretin şeran ve kanûnen ve hikmeten şeraitini bilir Seraskeriz. İşte rey ve ten-

bihim üzere hareket buyurursanız hakkınızda hayrı iltizam etmişimdir ve bu mesleğe tâip ve mustagfir olup emri veli nimetim üzere rehirastından ر.ر.است mikdârı kifâye şeye kanaat ederek azimet buyurasız; ve eger sakalım yedimde değil dersen cevap yazasın: Allahın inayetile tekellüfâtı âzime ile üzerine varırım, Allahın ve Resulün ve padişahımın şeran ısrarında ne veçhile emrine istilâk kesb etmiş isen onu icra ederim; bizde lâf ve gûzaf olmaz vesselâm. 29 B sene 216 [1]

VII

Hakkı paşanın 1216 tarihli hükûmete gönderdiği tahriratından

Benim saâdetlü devletlü atûfettü refettü cemilüşşemim dâderi kerimüşşiyemim efendim.

Bu defa firistâdei saubı senâveri buyurulan mubârek kaimei alilerinde eşkıyanın olduğu mahalden hareketi ve Kırkkilise kazasına panihade پناهده olduğu mesmuları buyurulmuş olduğundan ve mukaddema Osman paşa maslahatı zımnında eşkıya üzerine memur süvarımı celbe mecbur bulunduğu tahrir olunmuş olduğundan bu surete nazaran şuyû bulan eracif tahdişi ezhan eylemiş olduğu tahriratı kerimânelerinden müsteban olup ancak eşkıya kalkmak vaki olsa behemehal tarafı dervişânemizden evvelbeevvel hakipayelerine tahrir kılınacağı vârestei kaydı iştibahtır.

Ancak eşkıyadan tâlibi aman olanlara ne veçhile reye ruhsat verilmiş olduğu, ordu memurlarına yazılan kâğıdımızın bir aynını ordu kadısı faziletlü efendi dâilerine imza ettirüb hakipaylarına irsal etmiştim. Kara Feyzi ve Halil paşa ve ince oğlu beş rüesadır; matlubum ikisi mürd ve helâk üçü kaldı bunların izmihlali emri verilmiş olduğundan başka hafız oğlu üçyüz süvarisile oldukları kariyeden eşkıya üzerine hareket ile beri taraftan avdet edecektir; şimdi içlerine ihtilâl geldi; meyus olanlar beher gece hafız oğlunu bekler. Hûda bilir bu tedbire sebep yinâ Osman paşa fesâdıdır: o fesat olmasa buna dahi hacet olmadığı alimisseraire ayandır.

Osman paşanın manav ve Kara Mustafaya ilka eylediği fesat bu misil-lü bunlara tesir etti emediğinin aslı, beyinlerine bu tedbirle düşen ihtilâl sebebidir; meyûsı hayat olanlardan ince Voyvoda, Kırkkilise taraflarına

[1] Yukarıda metinde yazdığım üzere Selim III ün [Sübhanallah سبحان الله böyle tabir akraaa değil hizmetkâra yazılmaz] dediği mektub budur.

çapul tarikile seyriseri ile geldi; Kırkkilisede harb ve zarbı duyanlar vardılar, firar ederken bir kelle aldılar ve benim çapulcularım ince'nin ol havaliye çıktığını işitmişler, hayvanlarına itimadı olanlardan ikiyüz miktarı yetişüp altı kelle aldılar, çendruz mukaddem yedi kelle Trisenikli zadenin yedinden çapulcularım taraflarından geldiği tahrir olunmuştur. Şimdiye kadar malumı âlileri buyurulmuştur.

Eşkıya üzerinde olanlar, çapulcuları niçin takip etmiyor buyurursalursa hüda hakkı için bitâblardır; suvariye ihtiyacım olmasa üç mahdır Kütahyadan aman suvari gelsin deyu tasdi etmez idim; Allah aşkına şu matlub eylediğim yarım ağaya [Kütahyalı] başka, eyalete başka, vadiniz olan beşyüz hızır gibi yazılan suvariye başka mübrim ve mukdim mubaşır'er tisyarile bir gün akdem gelüp yetişmeleri esbabını istihsale himmet buyurulmak mütemennüyı sadıkanemdir efendim.

Ve elân iki mücessem kol çapulcularım geştügüzar etmededir; bir kolu Büyük çekmeceye varup Tavukçu yolile gezecektir ve dahi ne mahallere irsalim irade buyurulur ise işaret buyurula; vukuun hilafı şuyuun sebebi budur ki Gürcü paşa melunu gerek kendisinin hizmetinde olan Tatarlara [posta ve emir götürüp getiren memur] ve gerek tarafı devletlerinden giden Tatarlara hakkımızda Asitanede şu veçhile söyle bu veçhile söyle de-yüp ve Hakkı paşanın hakkında bu makule şeyler söylemek size lâzımdır, geçenlerde kendüsünün tatar odabaşısını katleyledi; onun gayretini insan ister dersiniz deyu heriflere tesir ettiriyor. Anlarda yedlerinden geldiği kadar mertebe esvak ve pazarda söylemeklik ile maktul Tatar odabaşımızın ruhuna hizmet ediyorlar. Odabaşımızın bâisi katli (şudur):

Dubniçe'den hareketimiz günü komar? ağası olan odabaşı, Menzilhane âidatını tamamen aldıktan sonra herifleri ihâfe ederek hediye bir beygirlerini almış. Kazâi merkumdan hashelmukteza dâiremiz için alınan Komarı, samakodan avdet ettirmeyip avdeti için beher resinden birer kuruş istemiş. Usulı debendemize! nazaran hıyaneti [sebebile] nizamı maslahat kasdile idam eyledim; işte sebep budur.

Atufetlû kethüda bey bendeleri [İbrahim Nesim efendi] Tatar ağasına ve odabaşıya süfehâyı kavmini terbiye eylesmesini muhkem tenbih buyursunlar; zira o makule süfehâyı ismile tahrir ediyorum; Ne mahalde rastgelirsem burunlarını ve kulaklarını keserim; tenbih ağayı müşarileyhe tesir etmezse efendim.

Gürcü Osman paşa uğradığı kazaları ne hale koyduğu muhtaçı beyan değildir; ancak Filibe kazasını tamam rüsvay ettirdikten sonra pirinç çeltiklerini ve anbarlarını yağma ve ihrak eylediğini ve bu hususi tarafımıza başka ve tarafı âlilerine başka ilâm ve mahzar ve ahaliden sekiz on kadar adam ile irsal etmek üzere olduklarını müşir bu gün kâğıt geldi; gerek ocaklık pirinci ve gerek vazaise ve gerek fâizi mukataa nereden

verilir? verilecek mahal kalmadı? diye mahzarlarında ve ilâmlarında yazmışlar.

İnâyellû efendim,

Silistire valisi atûfettû Hasan paşa hazretlerine, Adai kebir muhafızının muharebede aldığı [bu muharebe pazvand oğlu ile oluyordu] iki kelle ile, fimabad gayret ve sadakatinde kusur etmiyeceği ve kendüsünün bir parası olmadığından Asitaneye irsal eylediği adamı haylı vakittir avdet ettirilmediğinden teellüm eder; maslahat içinde olanların taltifi emri lâzım ve دفع ref'i hüzün ve melâlini داف dâ'fi tedbir eylemeği devlete hizmet اد ad eylediğime binaen derakab mâhsus tatarım irsalile mazharı mükâfat olunacağına taahhüt ve nice mizaçı avama muvâfık tabirat ile tahriratımız ve şimdilik beş bin kuruş [آلاء = عطية] irsal edüp, Eflak Voyvodasından alasin deyü yazılıp ve Eflak Voyvodasına dahi Mustafa ağanın ademisle Buyruldum vasıl oldukta bilâtehir ol mikdar akçeyi veresin deyu tekit olunup devleti âliyyeye bu hususı yazdım kapu kethüdana akçeyi lûtfen eda veyahud hesabına mahsubiyet rica eyledim deyu tahrir olunduğu malumı âlileri buyuruldukta ol veçhile himmet tabiatı maslahattır efendim.

Mazharı lâneti Bâri olduğunda serimu şüphem olmayan Vidinli küfirinin [yani pazvand oğlu Osman] kemali zırruretinden askerinden gizli yeumiye elli adet ikilik, bir müddetden beri katedermiş, şimdiler de askerinin arasında bu madde duyulmağa başladıkta Şehsuvar [Paşa] tarafından başka ve Hafız tarafından [Nişli hafız Mustafa ağa] başka, kateylediği gümüş değildir havadislerini Vidin'e aks ettirmeleri muhkem tenbih olunduktan sonra Sofya müteselliminden ve Gorgoşca غورغو شفا taraflarına dahi aks ettirmedeyiz; Bu madde âzim iştir; şimdi o kateylediği ikilikten birini bir takrip tedarikyledim ve (isim yeri açık) kâtibimize irsal eyledim. Gümüş var mı ve ne mikdardır? Malumunuz buyurulur; eğer adeta gümüş var ise tahrirleri icap etmez; eğer gümüş gayet kalil ve müşevveş ise tarafımıza tahrir buyurun ki etrafa neşredegim; bakiye askerinin kendisinden tenfirini mucibtir. [1]

Lâini لبن mezburun hizmetinde olan Tahir çam, dokuz aylık ulufesi kaldığından, Hasan paşa hazretleri tarafına çıkmak üzere Veziri müşarünileyhin kapı kethüdasına ve saire ve kendülerine yazdığı arzihallerini ve müşarünileyhin kethüdamız tarafına yazdığı ve tarafımıza tahrir buyurdıkları biacmaihim firistadei savbı ulyaları kılındı ve Tahir çam, a rey buyuruldı (aman nâme) yazılıp ve mevcudına göre ulufe ile istihdamı için duhi yazılıp veziri müşarünileyh hazretleri tarafına irsal kılınmıştır efendim.

Köse Mustafadan gelen iki kelle firistadei savbı ulyaları kılındı.

[Hakkı paşanın mühürü vardır]

[1] Pazvand oğlunun bastırıldığı gümüş paranın iki buçuk diremden noksan olduğu ve halbuki dört diremden ziyade gelmesi iktiza eyleyeceği Sadriâzam kaymakamının Hakkı paşanın tahriratının kenarındaki derkenarından anlaşılmıştır.

VIII

Diğer tahriratı ile hattı hümayun ve Sadriazam kaymakamının derkenârı :

Hattı hümayun :

(Manzûrım olmuştur iktiza eden lânet olunsun)

Sadâret kaymakamının derkenârı :

Hakkı paşa kullarının kaimesidir; Kütahya tarafından müretteb beş yüz suvarinin bir an akdem ihraç ve isaliyçün mukaddemce mahsus mubaşir tayin olunmuş olup mezkûr yarım ağa mesmu olduğuna göre elhaleli hazihi الحالة هذه Karaman valisi Zühdü paşa bendeleri maiyetinde delil başı nasb نصب olunmuş olmaglu müşarünileyh Hakkı paşanın mezkûr yarım ağa memuriyetine dâir tahriri hususunda negünâ iradei seniyyeleri buyrulur ise ana göre hareket olunacağı.

Benim saâdetlû devletlû atufetlû refetlû dâderi kerimüşşiyem cazzü-emcedim sultânım hazretleri [1]

Suvariye eşeddi ihtiyacımız olduğundan üç mah mukaddem Kütahya civarında olan yarım ağa kullarına bir mikdar atıyye irsalile beş yüz suvari tedarik edüp serian tarafı senâverlerine gelmesine tekit buyrulmak niyaz olunmuştu. Merhum zaleme makulesinden olduğundan mukaddema Çorlu için Kütahya müsellimi [Müsellim, Mütesellim, vali vekili demektir] marifetile tertib olunan beşyüz suvarinin canibi senaveriye bir an akdem yetişmeleri hususu Kütahya mütesellimine müekkeden tahrir buyurulduğu egerçi işar buyrulmuştu. Üç maha mütekarribdir ki gelmedi ve senakârlarının tahrir ve niyazımdan mukaddem Çorlu için [bir kelime yırtık] buyrulmuş bu surete nazaran bu maddeye iradeleri taalluk edeli üç mahı mütecaviz [yırtık] dört mahı mütenahizdir. İstihdam eylediğim suvarilerin tâbı tüvanlarına hâlel gelmiştir.

Yarım ağa zalemeden olmagla memuriyeti münasip görülmemiş; İna-yetlû efendim, o makulelerin cümlesi bittabi zulme mâildir, at sahibine göre eşer, halâ hizmetimizde olan delilan selefimizin Rumeli valisi iken yanlarında idi; her kazaya buyuruldu misal rüesa daire ve askerisi tezkereler neşrile tecrimı ibad ve tahribi bilâd ederlerdi ve Radomir gibi zaif ve ezaf kazaya dairesi reislerinin irsal eyledikleri tezâkiri tobralarile radomirden hakipaylerine irsal eylediğim malûmlarıdır: o tezâkir eshabının ekserisi yanımdadır; vaktimizde dâiremizden ve rüesayı asakirimizden bir kazaya bir tezkere irsalile akçe alınmış ise zi'file kesemden tazmin ederim.

[1] Bu vesika dolup 1 sandık 14 dedir.

Allah hakkı için şu hâini melun [yani Gürcü Osman paşa] bize selef olmayup bu mel'anetler ile ve bâhusus yüz on beşer ulûfe vermeklik ile beni askerime mudaraya mecbur etmeyeydi bu vakte kadar ne Kara Feyzi maslahatı kalur idi ve ne miri bu masarife mecbur olur idi, Allahın malumudur ki böyledir.

Lutuf buyurun, tahrir eylediğim mevadda illet bulmak ile tefviyeti vakit etmiyelim; Çorlu için dört, beş mah mukaddem Kütahya mütesellimi yedile tertip olunan beşyüz suvarinin bir an akdem tarafımıza vusul ve luhûkı zımında zuamâdan veyahut silâhşorandan bir münasibinin mubâşir tayinile izam buyurulması ve Yarım ağaya da cânibi miriden on bin kuruş atıyye irsalile tûvanâ beş yüz nefer süvari ile tarafıma bir gün mukaddem yetişmesi için mahsus mubaşir irsalile memur olduğum maslahata muâvenet buyurmaları ezdilü can recamızdır

Süvariye eşeddi ihtiyacım takribile Kütahya Eyaletine dahi başka başka mubaşirler tisyarile bir an akdem Edirneye gelip yetişmeleri ve Edirne de yoklama olacakları ve nâ mevcutları timari fımabad tevcih kabul etmiyecek diyerek teşdit ve tehdidi hâvi evamir irsalile mütemed mubaşirler tisyari, maslahatı mucib zan olunmağla tahrir e ibtidar kılındığı [1] Sivas valisi muini fukara saadettü Mustafa paşa hazretleri tarafından dahi cânibi dervişanemize külliyetlu delil ve tüfenkciyan irsalı için müekkid evâmir ve tahrirat ile mahsus mubaşir irsalı niyazı senakâridir [2]

Silistire eyaletinin dahi bir saat mukaddem tekmilen tarafımıza vusulleri için mubaşirimiz irsal olunmağla buyrulduğumuzu mukavvi ve müekkid (ferman) ısdar ve cânibi dâiyaneme tisyar buyrulmak ricamızdır. [3]

Konya eyaletinin dahi maiyeti senaveriye tekmilen bir gün akdem vusul ve luhuka gayret eylemeleriçün müekkid ve şedit evâmir ile mubaşirler tisyar buyurmaları mütemennâyı sadıkanemizdir.

Şeran ve aklen hain olduğu bahir olan Gürcü Osmana tayin buyrulan kapucı başı Süleyman ağa [tarafı] dervişanemize gelmeyüp gitmek üzere memur olduğunu ademisile ifade etmiş idi; mühürdarları [yırtık]

[1] Bu kısmın üst tarafında Sadriazam kaymakamının kırmızı kalemle şu derkenarı vardır :

«Kütahya eyaletlüsünden Hamid ve Tekesancakları ber mutad Antalya kalesine ve Saruhan Menteş ve Karası sancakları Bahri sefid boğazına memur ve Bolu ve Hüdayendigar sancakluları dahi Levend çiftliği ve Üsküdar ocaklarına müretteb olmağla bunlar istisnabirle ma'adusunın maiyeti müşarünileyhe tayini vabestei iradoi seniyeleri idügi.

[2] Muktazayı tahriri üzere Sivas valisine müekkid emri âli ve tahrirat ile mubaşir irsal olubacağı.

[3] Yine bu kısmın bâlasında kırmızı derkenarla : Silistire eyaletlüsü mukaddemee Nigebolu muhafızı Hasan paşa maiyetine memur ise dahi müşarünileyh Hakkı paşa maiyetine tahvili lâzım geleceği,

bilâ tahrirat taraflarına avdet etmek üzere yanımızda bulunmağla Süleyman ağa ile mülâkat ve bir kaç sohbet eylemleri behemehal lâzimei tabiatî maslahat olmağla Süleyman ağa getirtilüp mühürdarlarile çent saat hâli bir odada sohbet eyledikten sonra biçare Süleyman ağa esbabı selâmeti canını mülâhaza ederek hâini melun tarafına bâ menzil irsal olunduğu.

Eşkîya çapulcularının bu havaliye Osman paşa takarrübünden sonra bazı mahallere çıktıkları mesmûmız oldukda tarafımızdan çapulcularına tayin olunan sekiz yüz süvarimiz bir kaç kol ve taraf olarak geştü küzarları esnasında bir kol eşkıya çapulcularına tesadüf ile bilmuharebe aldıkları yedi rûsı eşkıya takdimi hakipayları kılındı [1].

Bundan akdem Gürcü Osman paşanın tezkeresile tırnova tarafına celb olunan ve Vidinden gelen manav ve Filibeli Kara Mustafa ve mâhûdın tatar ağası [ismi okunamedî] ile Trisenikli zade gayyurâne eylediği muharebesinde ahz eylediği yedi kellei eşkıya min hayılmecmû من حيث المجموع on dört rûsı eşkıya tatarım kollarile irsal kılındığı malumı alileri buyrulduktaki babı hümayun pişgâhında galtidei haki mezellet olmasına iradeleri taallûkı niyuzımdır.

Trisenikli zadenin tarafı senâveriye olan kaimesi firistadei savbı ulyaları kılındı; kaimesinde rıza cuyâne hareketi memul olduğundan diğer şukkasında niyazimend olduğu Yılık zade ve emsalinin memuriyetleri zımında selam ağamız bugünlerde irsal olunmağla cümlesi Tırnova taraflarında tehaşşüd idüp eşkıyayı ortaya almak üzere lâzım gelen tenbihatı müştemil buyuruldularımız irsal olunmuştur; şimdilik Tırnova taraflarında külliyeatlü asakir, eşkıya maslahatı zımında derdest bulunsun; Osman paşanın verasından aleyhine tayin için iktiza eder ise bazısı tefrik ve tayin kılınur; yine maslahatı eşkıyaya helel gelmez; mugayiri memul ve muhalifi cezm ve yakın olarak faraza Anadoluya yıkılıp gittiği takdirce (lom) a dogru bazılarını sevk ve irsal [yırtık] mutalea olunmuştur.

Gerçi (Vidin)in içine bir kaç koldan havadis aksettirerek ve o maddelerden dahi hali olmadığımı yazmamış idim ve inayeti bari ve keremî Resul ve himmeti evliyâi kiram ile bu atdi acizki cemii maslahatını halıkına vedia eylemiştir. Sofyaya vusulümde memulüm hayli semerat ve fevâidat manzuru devleti aliyye olacağı bazı delâil ile ilmi acizanem taallûk eylediğinden Edirnedeki Ahyolu tarafına varup, tekmili maslahat'ta derhal o mahalden Sofyaya azimet fikrinde olduğum alemüsserâire ayandır.

İşte Gürcü gibi bir hâinin başında bu kadar haşaratı, kurbi çivarı saltanat da terk münasib olmağından tehir olundu.

[1] Rûsı mezbur pişgâhı bâbı hümayunda nihâdei cayı ibret kılındığı [kaymakamın dekenarı].

Velhâsıl envai mesâlihın mecmuuna hâlel gelmiştir; sekben bedeliyeleri tahsil olunamıyor; uğradığı kazalarda zehâir kalmıyor, mubayea tahsili emri azim olacak ve yanındaki haşarat vardıkları Karyelerin ellerine geçen öküzlerini ve bargirlerini alıyorlar: mekkâri tanzimine dahi sekte iras edeceğinde şüphe yokdur; mühürdar kullarını dahi acele tarafı aliyyelerine iade eyledim; geçenlerde memhuren verdiği takrirden fazla ve ziyade şeyi söyleyor, ezcümle (Şümni) yi meştâ tayin eylemişler; o takririnde bu yok idi, bunu Süleyman ağa ve defterdar ve kethüdamız hazır olarak söylemiştir.

Bunun idamına [yani Cürcü Osman paşanın] iradei şahâne taallukı şer'an velinimete vacib şimdi olmadı; altı mah mukaddem vacib olduğunu isbata kadirim inkâr eder var ise işte meydan, muhlisınız ile sohbet itsün; Beni halime bırakmış olunaydı Silistreden hini azlinde abdi cami, Hasan paşa ؟ يا بكنه terk oluneydi sühûletle ibadullah üzerinden belâ kalkar idi, zarûreti miriden bahs ile cevap yazılmıştı; maslahat zarureti miri dinlermi? muzır olan maddede vaktile akçe sarf olunsa sıyaneti miri budur; akçenin o madde ve emsalinde lüzumı mikdarı sarf olunmaz; kati vafır o maddeler için akçeler sonra sarf olunduğundan başka emvali fukara gasb ve menhub olmaktadır.

Bu hainin idamı hususı şimdiye kadar lieclilihtiyat لاجل الاحتياط bizimle meşveret buyurulmak zannıacizaneme göre lâzımdır; zira bu maddenin tabiatı iki nevi tedbire münhasırdır, kankisi tercih olunur bilemem.

Kerimüşşiyem كريم الشيم efendim

Gürcünün maiyeti menhusunda olanlardan (Abdi Cam)ın filâsıl ulûfesi kibelî devleti aliyyeden verildiğinden mikdarı malumı alileridir; şimdi Abdülcamin yedinde olan tezkere altı bin ulûfedir mahiye mahı bemah iki bin kiseye muhtaç bir sefahettir; terâküm eyledikce ve bu maddeyi etrafıle mülâhaza eyledikce mütekeddir olurum.

Rumeliden ve Arnavutluk civarına karib mahallerden Moraya tertip olunanların ekserisi Âzûr اعذار vahiyeyi müştamil ilâmat ve mahzarlar irsaliyle imrârı vakit etmekte olduklarından mirmirandan sâbika Manastır kaymakamı Numan paşa yine Arnavutluk civarından tertip olunan asakire sūrücû tayin olunmuştur ve Selanik ve Tırhala taraflarına dahi Selanik müsellimi bendeleri sūrücû [sefere ve hizmete tayin olunan askerin ihraç ve sevkine memur olan] tayin olunmagla buyuruldu derdesti tahrirdir; bu madde de bir az kadı ve nūvvab جواب ve Ayan haveneleri istihkaklarına göre tedip olunacaklardır.

Eğer buyurulursa ki defai ulâda olan hükûmetin bu defa olan hükûmetinden şiddetlidir, Filvâki böyledir; o zaman hükûmetimizde olan şiddet lâzım idi bu defa binnisbe mülâyemet biliktizadır ve hikmete tatbik olunmuştur; ikisi de dekayiki hükûmeti hikemiyeye vakıf olanların ma-

lumıdır. hikmetâmiz kelâmı munsıfâne budur ki şeraiti aşerei vezareti cami olan vüzera, velinimetine istikamet ve sadakati daima devam üzere redir Mûtarakki olur, Resuli Ekram hakkiyçün mütenczzil olmanın ihtimali yoktur; o veziri adil hükûmetini daima vakte ve hikmete tatbik eder, Şiddeti hükûmet lâzım iken hükûmetinde şiddet etmez ise veli nimetine sadakat etmemiş olur şiddete karib veya mutevassıt hükûmet tabiatı maslahat iken şiddet veya mülayemet eylese veli nimetine yine sadakat etmemiş olur.

Velhâsıl vezir olan adem envâi hükûmâtı derecatile bilmeli, bilmez ise vay memur olduğu maslahata ve yazık ibadullaha. Def'ai ulâmızda eşkiyaya gizli ve âşikâre mûin olanlara ve cebehane ve zahire verenlere aman ve zaman vermedim, idam eyledim: İdamımın sebepleri bu ki bu maddelerde bulunmaklığa bir cihet 'le mecbur degiller iken mahza cibilliyetlerinde olan ihanetten nâşi idi; anları idam etmemek muğayiri sadakattir.

İnfisâlimizden sonra Devleti âliyye Rumeliyi bayağı eşkiya yedine bilmeyerek verdi; Vüzera deyu tayin eyledikleri Mustafa paşa, Alo paşa, Cürcü paşa, Palaslı Nasrani Mehmed poşa bunların eşkiya [bir kelime okunamadı] İbadullâha hasar ve zararları ziyadedir, noksan değildir, Hazreti Allâha malumdur ki böyledir [yırtık] İbadullâh teneffür edüp eşkiyaya bizzarur muavenet eylediler, iânelerinin esbabı meydanda iken sen cephane ve zahire verdin deyu Allahtan havsetmeden nasıl idam edebilirim; zamanımda ise aman vermem; zira cibilliyeti ihânete mecburdan gayri mana verilmez.

Yetmiş beş tarihinde (1175 hicri) pederim Mısır valisi iken bir gün ağlayarak Hüdavenkigârı esbak validi hazreti cihandari cennet mekân mağfired nişan Sultan Mustafa efendimiz hazretlerine dua ediyor Duası buki; Yarebbelâlemin *يا رب العالمين* *âdâyı امدای* dinile sefer çoktandır olmadı; eğer sefer mukadder ise aman yarabbi Rağıb paşa ve ben ve Sarı Abdurrahman paşa kullarının hayatında aç, velinimetimize hizmet edelim; üçümüzde ahirete gittikten sonra açma, seferde rabitasile asker imal edecek vezir yoktur aman yarabbi diyerek birabbil kâba itulya *بالكعبة العليا* ağlayarak dua eylediğini kulağımla işittim. Ber muktazâyı hadâseti sin zeukına varmadım; iki seferde de bulunduk, bu kelâmın manasının zeukini o vakit derki eyledim; İlak teala habibi hürmetine esbabı buvveti devlet olan vüzerayı devleti âliyyeyi daima muvaffak eyleye âmin sümme âmin.

Eşkiya çapulcularını her ne mahalde bulursa basması için bu def'a dahi Edirnedeki sekiz yüz süvari ile Sirozlu bey [İsmail bey] başbuğluğuyla ihraç ve maiyetine altı Tatar terfik olunduğu malumu âlileri buyrulmak içia işaret kılındı efendim. [Mühürü vardır]

IX

[Hakkı paşa kullarının kaimesidir]

Devletlû atûfettlû rafettlû mürüvvettlû vefiyyülhimem sultanım hazretleri Atufettlû kethûda bey ve refettlû reis efendi hendeleri maiyyeti devletlerle mubarek huzûrî faizinnûrî mülûkâneye ruhsûde buyuruldukta, Hakkı paşa memuriyetini şimdiye kadar bilüp hattı hümayun mantukınca Sofyaya dahil ve Sofyada ikametmi yahut Mirimiran ikâdı افاد veyahut tarafından başbuğlar nasbile asker ikamesi ve kendüsi maslahatı eşkıya zımında Tayyar paşanın ademi muvaffakiyeti ve pederinin vafatı takribile avdetine ruhsatı menûi almagla Edirne'de mi münasip yahut Edirneye ve Sofyaya kurb قرب olması mûlabesesile Filibe'de ikamet ile iki tarafa nezaret mi münasibtir ve Sofya tarafında eşkıyadan bir şey hudus etmemesine dikkat ve Berkofça kolundan Vidinli Osmanın kesri mevfasidi mazarratına gayretli acizanem hususını havi bâ emri hümayun tahrir ve irsal ve ihsan buyurılan kaimei mürüvvet allâmelerinden mübemû مبدء keyfiyet malûmı senakârı ihlâs şiarları olup her halde emrû ferman veli nimeti alem esendimindir. Ve çend ruz sonra بعد idi şerifi meserret redif teşekkürü resmile mubarek rıkâbı hümayuna rûhsûde buyuruldukta tarafı bendekâneme yazılan istilâm استلام kaimesi derununa bâ emri hümayun matviyyen موطوع me'b'us, şükkai behiyyelerinde, Hakkı paşadan iki şıklı olarak istilâm cyledik. Şıkkın birisi Sofyaya mutemed ve muktedir adamlar koyup kendüsü dağlı memurlarına nezaret için Edirneye yahut Filibeye gelmesi ve şıkkı diğeri dahi kendüsü Sofyada oturup Pazvand oğlu maslahatı için (Berkofça) üzerinden usata ilkayı raab ve dehşet رعب ودهشت suretleridir; eğer dağlı eşkıyası memurlarına nezaret için Filibe ve Edirne taraflarına gelmesi şıkkını istisvab ider ise Sofya tarafı bilmem vezirsiz kalma uyarmı? Bugünlerde pazvand oğlunun etrafının zabtolunması ve kaht قحط ve gâlası takripleri muhasara iktiza etse kapanmağı [kalede kapalı kalmağı] gözüne kestiremeyeceğinden taşra manav takımına [Vidin haricinde şekavet yapan pazvand oğlu adamlarından manav İbrahim kuvvetleri] iltihak için bazı tedarik kaydında olur imiş, bu havadis sahih olduğu takdire göre merkum çıkar ise doğru geleceği Sofya tarafları olmak gerektir; Hakkı paşa Filibe ve Edirne taraflarını ihtiyar eder ise evvelki Rumeli valiliğinde Osman paşayı istihdamında hoşnudiyetini yazmış. Osman paşa, Selânik üzerinde olarak [yani Selânik mutasarrıflığı üzerinde olarak] Berkofçada ikamet eylese Vidin altına kadar Berkofça kolundan ikdam eylese ve eğer Hakkı paşa, pazvand oğlu maslahatının ehemmiyetine binâen Sofyada ikamet etmeği ihtiyar eder ise Tayyar paşa defolunacak olmağla Osman paşa Edirneye gelse ve dağlı memurlarına nezaret eylese iki taraf dahi vezirsiz kalmamış

olur dcyu lûtfen ve inâyeten ve keremen bu abdı direm hirîdelerinden şüâli hūmayun varid olmuş

Filhakika her bir suali hūmayun ilhamı rabbani ve mahzâ kerâmet idügi iştibahdan minküllilvücûh âri ve beridir; fesubhânallâh نبهان الله Bosnadan avdeti sadıkanem irade olundukta ber mucibi hattı hūmayun Sofyaya vusulümüzde vehlei ûlâda lâzım gelecek tedabiri müştemil zabt eylediğim lâyihei âcizanemde, Osman paşa hazretleri defai ulamızda istihdam eylediğimiz tavrı rıza cūyanını eger tahvil etmemiş ise dahi cehli takribile kadri emanetullâhı idrâkde istidadı olmadığından başlu başına memuriyet, mazâlimi ibad ve hasârı bilâdi mucib olup ancak o makuleler maiyette istihdam olunması münâsip idüğinden maiyyeti acizaneme celb ile tabiati maslahata bakup Berkofça tarafından ileruye istihdam mı iktiza eder yoksa lieclilihtiyat لاجل الاحتياط kuvvetlûce bir mahalde ikamet ettirmek mi lâzım gelür ol veçhile mültehidâne hareket menuîi zamiri sadakat semiri acizanem idi. hakkı sadıkanemde ne mahalde istihdamiyetim ve ne veçhile hareketim iradei hūmayun buyurulur ise emrûferman veli nimetimin efendimindir.

Kerimüşşiyema sultanım! كرم العيا - اطام! İşbu kaimei صدق dâimei dervişanemizde tahrir olunan kelimatı devleti aliyyeyi taglit ederek maslahatı mahsusamız zımnında külahrubalık كلام رباقي olmayup ihlâskârı sadıkulballeri gibi asdaki sadık ve mücerreb ve terbiyetkerdei devleti aliyye olan bendeye muvafık maslahat zımnında mugayiri nefselemir olarak hilâf şey tahrir eder isem mesleki vezaretde istihdam yakışmaz; emin ve mütemet ve mütemen مؤتمن devleti aliyyenin bir bendesiyini işbu; tahririm tecessüs buyrulsun; vaki hale mugayir ve münafi ise kendim muktazayı terbiyeme bittavı verrıza بالظوع والرضا razıyım.

Selefimiz Osman paşa hazretleri tarafından tahrir tahrirat mugayiri nefse nefselemir olduğu mürûr vakit ile malûmı alileri olur; lâkin tefviyeti vakit buyurmayup kizbine cezm ile maslahatı devleti halden vikayeye himmet buyrulmasını sadakati zatiyem ihtara mecbur etmiştir; müşarüniley ile bey-nimiz altı saat mesafe iken vurûd eden ekâzibi müştemil tahriratına senâkârı bi müralarını مراكبي itimad ettirmeğe sa'yı یدر. Ezcümle tarihi kaimemiz günü tahriratı bi edebanesine mebnî üzerimize asker tayinini men içün Sofyaya iki saat mesafede olan askerim içün karyeleri ihrak ediyorlar deyü tahrir eder ve Berkofcaya giden zahireyi yağma ediyor deyü senakârı bi müralarına yazar; bunun aslı yohtur; علم الله تعالى ve keşâbihi şehiden كني به شهيداً müşarünileyh hazretleri on dört karyeyi askerim açıkta kalsun ve tehassun edemesün deyü ihrakı binnar etdirmiştir. Ve Köstendilden biddefeat bunun hali tugyan beyanını müştemil tahrir eylediğim tahriratın içine müşarüniley Sofyaya manav'ı /pazvant oğlu adamlarından şaki manav İbrahim/

celb için adam irsal eylediğini Sofyalı Mustafa beyin tezkeresini mevzûan irsal etmiştim; tezkerei merkume manzûrî âlileri buyrulmuştur; filvaki bir az akçe ve hediye irsaliyle manavı celb ile bizi işgal ve (Pirzenik) kuralarını yağma ve icrayı mezâk ittiriyor حسبنا الله ولم الوكيل (Pirzenik) de bu hadise mesmûi sadıkanem olduğu gibi derakab tarafı senâveriden asker irsalile metanet verilmiştir; Sofyaya iki saat kala askerimi eşkıya üzerine tayin eylesem verasını kendüsi alır, maazallah ne suret kesbeder; başımda olan askerin cümlesini tayin etsem Berkofcada olan askerini üzerime havale eder, bu dahi meczum, külliyeumin Filibe'ye dönüp avdetimi söyler; maahaza مع هذا Sofyadan kendüsi kalksa, ne tarafa gidecekse gitse bu sureti kesb etmezdi ve hem avni inayeti hak ile şimdiedek ayakda eşkıya üzerine bir kol asker tayini ve Berkofca üzerinden lâzım gelen tedabirin icrasile pesendidei devleti Aliyyeyi mucib muamelatı nüvazişiyeye mazhar olurduk. Bu adamın hareketi işte Allahın hildiği böylece olduğuna cezm buyurun; hilâfına düzme tahrirat ve limaslahatin düzme ve musanna kelâma vücut virmeyin. (Kösten-dil) e vusûlümüzde lâzım gelen muamelat ve nüvazişatta kendüsüne serimu kusur etmedik ve tarafından tarafımıza (Veliyyünniam والى الله) el-kabile yazdığı mektuplar devleti aliyyeye irsal olunur deyü tavrını musaddik kelimat filcümle idhal eylemeyüp daima ve lisânça tarafımıza adamları vesatatiyle ve bizim adamlarımız ile irsal ettiği ahbâri, mugayir tahrirat ve müeyyidi isyanıdır.

Bunun, [yanı Osman paşanın] azli malumu oldukda [Osman paşa, Hakkı paşadan evvel Rumeli valisi idi] Sofyada etbai ile divan edüp Rumeliyi vermem ve azlimi kabul itmeme dediği malumumuzdur. Devleti aliyyeden muradı, maktul Alo paşa taurile Rumeliyi tekrar alup ve azl olmıyacak esbab ile kendüye istihkâm vermektir; yirmi gündür hilâfı hattı hümayun Sofyaya duhûlümüze mani مانع olması tahriratını musaddıkmıdır mülâhaza bâyurula ve anın çıkması tahriratını mükezzib midir mutalca buyurulsa katî zâhir bir manadır.

Ah efendim, Allah devleti aliyyeye imdat eylesün; şu günlerde akçe ile aldığı Berkofca için mirmiranlık ve kapucu başılık ve turnacılık ve kendüye gürk ve hançer misillü teşrifat itası ve nüvazişatın vukui kendüsünün ısrar ve inadına kuvvet ve etrafa neşreylediği ekâzib ve duruguna itimade vesile ile senaveri bimüralarının maslahatı memuriyetine haleli azim iras etmiştir.

İşte bu havalıyı bu hale getürdüğü ve şimdiedek işler görülmesine bed'ı با olunacak iken ihlâl eyledi; bir gün ve bir saat evvel her maslahata takdim ile buna söz anlatacak irsali münâsib ve lâzım bir kimesneyi memur ve irsal ile bunu bir bilâd baideye def'imi irade buyurulur yoksa hakkı müşarünilefihde olan tahriratlanma muktazâi beşeriyet ile garaz ve nef-

niyet girmiş ise terbiye ile haline göre lâyiki vech üzere suret ile istihdamı irade buyrulur, herhalde ne vechile irade buyurulacak ise tacili lâzım geldiği ve manavı dahi nasılca (ne sûretle) getürdise yine def'icün tahrirat ve yeminine bakmayub tekid ile tenbih buyurulmak lâzimeci tabiatı maslahat idügi inşaallah malûmı alileri buyuruldukda herhalde bu asdak ve halis senakârı adimürriyaları mehasini teveccühâtı manli ayâllarile meşmul ve müstesid buyrulması emrinde lütûf ve himemzatıkerimüşşiyem hazretlerininindir
23 za 215
(Zat mûkrû vardır)

X

Hakkı Mehmed paşanın Sofyada bulunan selefi Gürcü oOman paşaya yazdığı mektublardan biri. Hakkı paşa Sofyaya girmek istiyor, Osman paşa da çıkmak istemiyordu. Mektubun üst kenarındaki beş satırlık yazı Hakkı paşanın el yazısı olup, Osman paşaya yolladığı bu mektubun bir suretini İstanbula göndermişti.

Tarafı muhlisiden [yani Hakkı paşa tarafından] Üsküp merhalesinden hareketimizden berü Selanik valisi alup medineci Sofyada ikamet üzere olan veziri celilüşşan saadetlû elhaç Osman paşa hazretleri tarafına irâdei devleti aliyye beyan olunarak ve kemâli tevkir ve taltifâne olarak sekiz kıta hulusnâme tahrir ve başka başka mahsus tesyir olunmuşken nihayet girü avdet ile Üsküpde ikamotimiz suretlerini iş'ar siyakında olarak müşarüniley hazretleri tarafından mahsus tatarlarile muhlisi bi müraları-nın Köstendilden Sofyaya müteveccihen azimeti senakârı günü varit olan kaimelerine cevap olarak saubı sâdikanemizden tahrir olunup müşarünileh tarafına tesyir eylediğimiz kaimemizin suretidir, manzuru alileri buyrulması için takdim olunmuştur.

Saâdetlû devletlû atüfetlû refetlû mürüvetlû karındaşı cazzü ekremim sultanım düstûrı celilüşşan hazretleri :

Köstendil merhalesine varid olan kaimeci âlileri mefhumu zatı seadet ayâtı kerimanelerinden memulün hilâfı olmağla bâisi taaccüb olmuştur. Cenabınızın rızacuyulukla olan şöhretlerinin hilâfı tavır nice olur? muhlisi bi müralarına emriâli ve balâsı hattı hümayunı şevketmakrun ile Rumeli ihsan buyurulmuşken dağlarda ve kırlarda yirmi beş bin kapum halkı ile nasıl gezerim; bunu mülâhaza iktiza etmez mi? Behemehal iradei devleti aliyye üzere Berkofçaya metanet verilip sizin lüzumundan ziyade askeriniz var ise Karslı Ali paşa bendelerinin yanına birağup Sofyadan inkıyadı hazreti

zıllullahi ile çıkup gidesiniz. Tahrikât ile beynimizde bir fesadı âzim olsun da düşmanı padişahi kuvvet mi bulsun? Bu, tarafeynin emekdarlığına ve sedakatine düşer mi? Eyüce mülâhaza buyrula. Sizden Berkofçaya tahririmiz üzere metânet ve size lüzumunuzdan ziyade askeri bırağup çıkup gitmeden gayri matlub yoktur ve memuriyetiniz ancak bu kadardır; işte memuriyetiniz üzere çıkup hareket buyrula ve lâiyikî şanınızda budur.

Bu vakitlerde fesat tevelliidile Vidinli Osman'a kuvvet vermeğe sebep olup da şeran ve aklen medhul mu olacaksınız? Alimallahı taâlâ badi ve sebep ben olmam; lâkin memulün mugayiri siz olduktan sonra ben bu dünyada bir şeyden gerüde kalmam Rumeliye ben talip olmayup istemediğim malûumdur lâkin tevcih buyruldu; kırlarda ve kariyyelerde eglenmemiz nice olur? şeran mansıbımıza gideceğimdir. Çarşamba günü tarihi kaime-mizdir; tuğları kaldırup varıyorum; itaat ve inkiyadınız var ise Berkofça ya metanet verüp size lüzumundan ziyade askeriniz var ise Berkofça muhafızı nasb ve buy.uldusunu irsal ettiğim Karslı Ali paşanın yanına bırağup azimet buyrula, gayri sureti yoktur; tağlit olma etbâ اتباع kelâmına aldanma, haklarında hayırlı budur ve eger Rumeliyi isterseniz, böyle suret ile olamaz, ben memnun değilim; ben arzede bilirim; siz heman tahririmiz veçhile hareket ile bimennihi teâlâ perşembe günü akşama kadar çıkup teşrif buyurasız efendim. 9 - Za [ذی القعدة] - 215

Derkenar :

İnayetlû karındaşım sultanım efendim :

On beş satır balası hattı hümayunı inâyet makrun ile muanven ve müveşşah şeref sudur eden fermanı âlişan ile acele muhibbiniz memur iken nice girmem ve nice taşralarda ikânet ederim; ben mizaçî devleti bilirim ve her veçhile yedi sadıkanemize verilen ferman ve mektubı sâmiye itaatim vardır, elbette gireyim heman çıkasız efendim.

XI

Hakkı paşanın bu mektubı üzerine de Oöman paşanın Sofyadan çıkmadığı malumdur. Osman paşa 21 Zilhicce 215 tarihile İstanbula Hakkı paşadan şikâyet ediyor. Sadırâzam kaymakamına gönderdiği bir mektubunun sureti :

Merhametkârâ, bendenüvâzâ veliyyünniama efendim sultanım hazretleri :

Atufetlû Hakkı paşa hazretlerine Eyaleti Bosna tevcihile kat'ı merahil ederek Yeni pazara ledelvusul لدى الوصول hasbelmemuriye mahalli merkurmdan avdükufül ve Üsküp kazasına nüüzül ve etraf kazâlardan asakir cemeylediği

residei مع sem'i acizânem oldakta keyfiyet ve hal, müşârünileyh hazretlerinin istisal olundukta varan tatarımız bendelerini üç gün hapis eyleyüp Edirne canibine vardığımda tafsilen tahrir ederim deyu mesrur مولد tatarımız kullarına bir kil'a tahrirat verüp tarafı bendelerine irsal ve müşârünileyh Rumelide olmak takribi bermuktezâyı debi vüzera دابوزرا tarafı çakeriden haftânımız فتانيم kullarını mihmandar irsal ve tisyar olundukta Medinei köstendile gelmedikçe salıvermeyüp merhum kullarını dahi avk ve tehir ettirüp Medinei mezbure vürutlarında ve gerek evvelce Rumeli kendulere tevcihini etraf ve enhaya ilân ve işâat ederek bendelerine dahi Medinci mezbure-den magrurâne, laübaliyane izharı etvar ve hakkımda gazabı padişahi hadisesile güftigüyı nâhemvare مامواره ile alettetabu على التابع Sofyadan nühzat نضت ve alessabah varacağım deyu fekkü hareketimizi irâe buyurarak nefsaniyet ve âzuiyetten mürekkeb biraz kelamı aceb fercam ile eğer çıkmazsan neticesinde vehamet ve nedameti hoşça mülâhaza eyle deyu emir güne tavrı nefsin kabul eylemiyeceği derkâr ise dahi bermuktazâyı hâdise arz olundu; biddefeat Samakou ve Filibe taraflarına azimet eylemelerini her ne kadar tahrir ve niyaz eyledim ise semî مع ve iltifat etmeyüp Medinci mezbureye işte duhul ederim deyu ısrar ve bendelerine dahi bir kat vesveseye ilka eylediğinde doğrusu vehim و هم târî olup bunun bu ısrarından elbette hakkımda gazabı padişahi zuhura gelmiş tahakkuk eyleyüp ve reva daşte, ve bu tavrı harekâtı pesendide olmadığından kat'ı nazar neticesinde nezdi veliyyüniamada tahsin olacak hidemati seniyyenin ademi vuku ve brüzine daldır.

Müşârünileyhin Yenipazarda iken bu tebeddülâtı sualimde ketmi, her çent ki emri memuriyetimizi füturdan hâzer ise dahi 'kenduler' ile ittihadı kulubumuz olmak mülâbâsesile bari üsküp'den cûz'i imâ buyursalar idi bizde kendümüze rabita vererek ve kendü umurumuza fütur getirmeyerek güzelce şey olurdu; müşârünileyh sakalımız altına girmedikçe ademi ifadesi bizi vesâvisi ahâra zahip eyledi ve müşârünileyh bu ısrarı ve bizi Sofyadan cebren ve kahren ihracı daiyesi ve etrafa envâî fezahet ile tahrir ve ihbarı ve Sofyayı basup bizi zaaf pezir ederim deyu sevdâyı hamî ve encamında nedameti vehameti mucib halâtı bertaraf ile bu etvarı garibesi ve bu keyfiyetle, iki saat ve bir saat miktarı Sofyaya askeri tekarrübü ve bu güftüğü şüyûile verâyı ihtifada hirasın ve lerzan olan manav İbrahim ve sâir rüesâyı cşkıya fırsat ganimettir diyerek külliyetli haşarat ile Balkanı berû tarafa mürur ve icrâyı fesat ve şürûr ederek Sofya kuralarını ihrâkı binnar ve fukarayı nehbü garat birle Sofya ile Berkofça arasında olan kuralarda tohassunu ve Berkofçada olan asakire zehâr irsali emri asir ve belki muhal olup haşarâtı menhûse üzerine asakir irsali egerçi vazifei zimmetimiz ise müşârünileyh dahi bir tarafımızda oldu-

ğundan bu emre ihtimamımız hususı derkâr ise dahi müşarünileyh Filibe taraflarına hareketlerle inşaallahüteâla kuvvei kahirei padişâhi berekâtile defî şürûrî eşkıyaya ikdam ve sâyı malâ kelâm olunmakta idüğü arz ve beyan olundu [irade] merhametkârâ veliyyülnniâmâ efendimindir.

21 Z sene 215

Abdühû elhac Osman

XII

Hakkî Mehmed paşanın kendi el yazısile 9 Zilhicce 1215 tarihli olarak Istanbula gönderdiği tahriratı sureti:

Seâdetlû, atûfellû, refetlû, mürüvvettlû karındaşı cazzüekremim sultânım hazretleri.

Mehasini teveccühâtı mekârim ayâtları inzimamile uhdei sâdıkancemize tevcihi hümayun buyrulan Rumeli eyaletinin tevcihini havi ve pasbanı [pazvandoglu] habâset nişanın aleyhine olarak memuriyetimi muhtevi balâsı mubârek hattı şerifi mehâbet redif ile muanven مؤانص ve müzeyyen şerefyâftei sudur eden emri şerifi âlişan Üskup merhalesinde Köstendile azimetimiz günü varid ve vasıl olup mucibi ve muktezasile amel ve hareket birle Köstendile azimetimiz günü selefimiz veziri celilüşşan Seâdetlû elhac Osman paşa hazretleri tarafına keyfiyeti memuriyetimizi ve Rumelinin uhtemize tevcih buyrulduğu beyanile kemali tâltifâne olarak kaimei ihlâs perveri tahrir ve mahsus adamım bendelerile irsal ve tesyir olunup ol veçhile keyfiyet malâmı olduğu gibi müşarünileyh ile beynimizde olan ihlâsı defaten mahvedüp türrehat ve bimaâl kelimat tefevvühüne iptidar etmekten nâşi böyle vakitte müşarünileyhin işbu hareketi namarzîşi düşmanın kuvvet bulmasını mucib olacağını ifade ederek telifi hatırına tahriren her ne kadar itina olunmuş ise dahi kârgir olmayup ben bugünlerde Berkofçayı aldım ve aldığımı müş'ir devleti âliyyeye tarifatla hazinedarımı irsal ettim, gelmedikce Sofyadan çıkmam ve bizim dahi Üsküpte ikametimizi tahrir etmelerile işbu tahriratı Köstendil de saubı senâveriye vûrut ettikte bu adam tahvili mizaç eylemiş; evvelki tavurda bulmadım deyu takriren varup kendüsine nüshu pent ile bu güne nâmarzı etvardan feragat idüp kelevvel tahsili rızâyı âliyyeye baksun ve saubı memurelerine (gitmeği âmir fermâna) inkiyat edüp Sofyadan çıkmaları mazmûnını havi yine telifi kulubına riayet eyleyerek kaimemiz ile dâiremizde olan dergâhi âli kapucî başlarından Ağrıbozlu Mehmed beyi müşarünileyh hazretleri tarafına irsal ile bilmülâkat nâsıhâne iradi kelâm ettikte bir veçhile ilzam edemeyüp hazinedarım Astanei âliyyeden gelmedikce çıkup

gitmem ve eğer Hakkî paşa üzerime gelür ise Pasban oğluna iltihak ederim dağlı olurum ve hırsızlığı irtikâb ederim cevaplarile kapucı başı mummaileyh bendelerini iâde ve seksen yaşında Sofye kadısını ve sabık Sofya mollası elhac Fettah efendiye ve Sofye müftüsü ve vücuhten sâir dört nefer biçâreleri sekban bölükbaşısı hapsine وضع vazi ile mahbus edüp Balibaba'ya ve Sofya etrafına meteris'ler hafrına iptidar ve Berkofça muhafazasına buyrulduumuz ile tayin ettiğimiz mirimirâni kiramdan Karslı Ali paşa bendelerini muhafazai mezkûreden tart ve ihraç etmekten nâşi mümaileyh Karslı Ali paşa dahi şehir köyü'ne gelüp keyfiyeti tarafı senâveriye bâ mektup tahrir ve inha ve yanımıza gelmesini iltimas eder,

Müşarünileyh Osman paşaya, maktûl Ali paşanın [Kürt Alo paşa diye anılan vezir] etbaisi mülhak olmagla kazûrat melunları bu adamı idlâl ve rıza cuyâne tavrından minküllilvücuh من كل الوجوه udul ettirüp maktûlün salik olduğu mezalimden عذرية eziyed zulüm ve taaddiyata tesaddi etmesine sebep olmuşlar; Allah bilür nefsanîyet olarak tahrir etmem; Müşarünileyh Rumeli valisi olalı beri Berkofça bahanesile gerek Sofya mütesellimi dahilinde olan kazaları bir hale komuşturki riayasının ekserisi perakende ve perişan ve firar edemiyenlerinin dahi yiyecek ekmekleri olmadığı ve Rumeli kazalarını dahi bu veçhile berbat ve hanedanlarının ekserisi firar edüp bu defa Rumeli eyaleti uhtemize tevcih buyrulduğu birle müşarünileyhin mezâlim ve teaddilerinden firar edenlerin mecmû şükri yezdan ederek dairemize gelüp zulmünden feryad ve figan ve rcâya fukarası taze can bulduğu derkârdır.

Behey efendim, bu adamın aklı aslından kalilce olduğunu bilür idim; lâkin bu mertebelerde bilâmucib ademi inkiyadda ısrarını ve Rumeli kazalarının böyle harabiyetine bâdi olacağını memul etmez idim; bu adamın müdiri ve aklı feâli من قالى delil başısı olmagla kâssei umurını öyle bir kazuratın yedi idaresine verüp ezcümle Pirzenik kazasını nahiye misal bir küçük kazacık iken merkum delil başı tezkeresile ve müsveddatile yalnız Pirzenik kazasından yüz yetmiş kese akçe aldığını kazâi mezkûr voyvodası Yümni efendi kulları firaren gelüp senedatını ibraz ederek birbir isbat derecelerinde ifade etmiştir, hattâ geçenlerde Dubnice kazasına kendüsi اناراً ilgaren gidüp yolda rast geldiği fûkaradan on beş yirmi neferini katledüp ne miktar fûkarayı tecrim ve kazâdan kaç kese aldığı ve keyfiyatı sâiresi bu ânedek devleti aliyye tarafından tahkik buyrulmamış ise tahkiki emrisehildir, hazinen linefsihi من ألفه tahrir ederim. Eğer bu hengâmlarda Rumeliye çıkmamış olsak ve ugradığımız kaza ahalilerinin zahmı derunlerine kelimâtı hayrihanemiz ile merhemyab olmasak idi cümleyi itaatten çıkarup maazallahhü teâla muamelei

gayri layika ve mezâlimi kesîresine tâbâver آرد تاب olamıyacakları ecilden muhalif tarafa biacmaihim باجمهم meyil edecekleri emri meczum idüğünü ve müşarünileyh bir alay kazurat tâifesi cevaplarile bilkülliye etvârı salifesinden udûl etmiş olduğunu Rumeli'ye vürut ve hali meşhut ve mesmu oldukca malûmı senâveri olmuştur.

Acaba böyle şe'ri شرع ve kanun bilmez ve belki sema ve arzı fehmetmez zatın varacağı memleket memâliki padişahiden değil midir? Ah efendim ah! Bu haller neye münce olacak? vallahilazim الله اعلم, bu adamların ahvallerine ve tuttuğu işlere ve memâlike verdikleri fesada bakup mütchayyirûlbal olmadayım. Hâsılı kelâm efendim, ihlâskârı sadıkulmekalleri Bosnadan avdet ile Köstendile vusulümüzden beri etraf ve eknaftan ve hususa meydanda gezen tâifeden hasbelvakit muhalif taraflara iltihak etmemeleriçün on beş bin askerden mütcevaz sunûfi askeriyemiz العيون dâirei senaveride mevcut olduğundan maada bir taraftan dahi geldikce mizacı zaman iktizasınca illeti merkumeye mebni ماهية mahiyelerini veririm deyu celb olunmaktadır, Ve Rumeli kazaları ayanları kemâli şevk ve sūrur ile istikbalimize gelüp elhâletihazihi maıyyeti senâveride mevcut ve kaim ve emir ve reyimize muntazır ve hazırlardır,

Ve selefimiz müşarünileyhin dâiresi istima استماع olunduğu gibi değildir ve mal yoktur; avn عون ve inâyeti bâri ile Sofyaya teveccüh ve azimet ettiğim birle dayanmayup çıkup gideceği derkâr ise dahi aralıkta fükara pâzdei hasar olacağı ve Sofyaya dahi gadir olacağı ecilden hazmolunup sabır ve tahammül oldukca herif [yani Osman paşa] ziyade şirinleyüp edebsizlik ediyor; bu herifi serian ve âcilen ya mansıbına kaldırınız, yahut üzerine varup ibadullahı eylediği zulum ve teâddisinin cezayı sezâsını gayretullah zuhûrile kendüsüne irâet ve işrap için bu asdaki sadık senakârlarına ruhsat buyrulsun. Şikkayn'dan شكين kangisi indi devleti aliyyede tercih buyrulur ise bu hal ile tarafeyinden fesat tehaddüs etmeksizin muktezasını icra ve bir gün ve bir saat evvelce emir ve iradei devleti aliyye iş'ar buyrulması ve bu herifin جور cününü sebebile mütecâsir olduğu etvârı namarziyesinden ve فخر tefevvüh ettiği ve şayia verdiği erâcif kelimatından istiklâl ve ruhsatımızın tekidini havi emri şerif sudûr iktiza eder idüğü malûmı dekayık mersûmı sâmileri buyruldukta ber minvâli muharrer işbu kaimei sadakat allâmemizi canibi seniyyülmenâkibi hazreti kaymakamiye takdim ve irâesile bir gün ve bir saat akdem şunun Sofyadan çıkup saubı memuresine azimet eylemesini hâvi tehdidat ve tahzirat dercile tarafına lâzımüssudur olan emri şerifin ısdar ve irsaline ve hazinedarının dahi takrir ile iâdesine ve ricâmend رجاءمند olduğum üzere istiklâlimizin tekidine himemi valâyı mühihsazileri erzan buyrulması akdemi niyaz ve chassı mütemennâyı halisânemizdir.

Mürüvvetkârım, valâşanım!

İki senedenberu muvaffak olamadığı Berkofçeyi fazlı bâri ile vürûdî senaverânemizden gayrete düşüp Berkofçada Pasban tarafından tahassun eden Arnavut bölük başlarından Sinan bölük başıya ve sairlerine birer miktar akçe verüp Karslı Ali paşa vasıtasile rey [aman vermek] ile çıkarup ele almıştır: Hattâ akça verdiği bölük başı merkum ihlâskârlarının (Köstendil)e vürudumuzdan iki gün evvel geçüp Köstendil mütesellimi Edip ağâ kullarına ve sâirlerine ifade etmiştir; bu Berkofça bahanesile Rumeliden aldığı mal ve telefe verdiği ve eylediği hasârat on beş bin hese akçeyi mütecâvizdir. Müşarünileyhten gelen iki kıt'a kaime ve senâkârımızın dahi telif için gönderdiğimiz sekiz kıt'a tahriratımız müfid olmadığından nihayet (çık Sofyadan) deyu irsal eylediğim kaimemizin tesvidi ve Sofya mütesellimi Mustafa beyin mahremâne gönderdiği tezkeresi ve Karslı Ali paşanın dahi şehirköyüne ric'at ettirdiğinin mektubu manzûrî sâimleri buyrulmak için işbu hulûsnamemize mevzûan takdim olunmuştur: Her halde himmet ve bir gün ve bir dakika mukaddem niyazmend olduğum veçhile tanzimine inâyetleri menûtı ahlâkı zati mürüvvetkârieleridir.

*Hakkı paşanın manzum zat
Mühürü*

Inâyetkâra!

Metni kaime-i hulûsveride beyan olunduğu üzere müşarünileyh selefimiz hazretlerinin sülûk ettiği tavrına binâen Köstendilde tevakkufumuz mülâhaza olunmuştı; ancak istikbalimize peyderpey gelüp cem o'an Rumelinin ağavat ve ayan ve hanedanının bu keyfiyet malûmları oldukça biacmaihim Köstendil mahkemesine varup Sofyaya azimet eylememizi ve Sofyadan kâbüsü vücudî sıkletin def'ini hâvi tarafımıza niyaz eyledikleri ilâm manzûrî alileri olmak için irsal olunduğu ve cümlesi kazalarının ehli ırzını cem ile kati vâfir asker gertürüp her birlerini maiyetimizden tard etsem gidecekleri olmadığı

Ve bu takrip [ile] selefimiz veziri müşarünileyhe müahharan şu mazmunda tarafımızdan bir mektup yazıldı ki, filâsıl olan meslek ve tavrınızı tahvil etmişsiniz. Hâdimi şeriat olan ulemayı, padişâhi ızamın biri tahkir etmemiştir Cenâbınız bu defa Sofya kadısı ve müftisi ve sabık Sofya mollasını hırsız misillü, adamımız Mehmed beyin yanında hayta bölük başısı hapsine ve zincire virüp derzencir etmişsiniz. Bu nasıl keyfiyettir? Ve kangı mezhepte câizdir? Encâmı kârını mülâhaza eyle. Bu tarik çıkmaz; işte ben tuğumu kaldırdım varıyorum; Ser'an mansıbımı zabtedeceğim. Harbim yoktur; lâkin cenabınız tarafından harbe tasaddi olunur ise [bir kelime okunamadı] bağı üzerine şer'an muharebe etmek ve defî sâil لای eylemek banu lâzımdır; bu taraftan ölenler şehittir, lâkin

cenabınız kendü dairenizi tefekkür buyurun; avn ve inâyeti hakla bir saat tahammül edemiyeceğini anlayup Sofyadan kalkup saubı memurenize gidesiniz ve eğer esnaf ve âhar ile rüyet olunacak hesabınız var ise dâirenizden mütemed adamınızı bırakınız hesabınız görülür; velhasıl cenabınızdan bu bir kaç gün bagy جى suretile ibraz ettiğiniz hareketi bastırmak içün kalkup azimete sa'ı buyurasız deyu tarafı sâdikanemizden nâsihâne tekrar mektup yazılup kalkıldığı malûmı âlileri buyrulmak içün işâret olundu.

9 Z sene 215

Zat mührü

XIII

Mehmad Hakkı paşanın valilikte beş sene azledilmeden kalacağına dâir olup daha evvelki vesikalar arasında sureti yazılan ferm'an'a cevâben takdim ettiği tahrihatı sûreti:

Devletlû, inâyetlû, mürüvvetlû refetlû seniyyülhimem sultânım hazretleri,

Senakârı bi müralarının bundan akdem defaten memuriyeti sâdikanesi tahvil ile Edirne tarafına avdet ve memuriyetim vukui mücerred civarı saltanatı seniyyede اشغال işâli nâirei fesat ve şekavet eden melâini hazelan karinin def'i gaileleri esbabının istihsali zımnında bu abdi sadakatmend'den hizmet ve gayret ibrâzı kaziyesine mebni mübarek karihai sabihai hazreti şahânedan sunuh ve sudur etmiş irâdei hūmayun ile olduğu ve işbu sarf ve tahvilâtı memuriyet sebeble ber muktezâyı fesâdı zaman senâveri bi müralarına عذر arız olan sukutı itibarı sadakatkâriyi منع ve def içün lutfen ve inâyeten ve merhameten ve hakkı sâdikanemde mütemadiyüzzuhur olan mehasin ve vūsuk ve itibarı cenâbı şahâneye binâen iki sene zam ile Rumeli eyaletinin beş sene uhdei senakâriye tevcih ve ihsan buyurulduğunu hâvi ve tekidi istiklâl ve ruhsatı senâveriyi muhtevi balâyı ranası mübarek hattı hūmayunı mehâbet makrun ile muanven ve münevver şerefyâfetei sudur olan emri şerifi âlişan irsal ve tisyar kılındığını ve Viranyalı Mehmed paşa hizmet ve sadakat eylemek şartile mukaddem işârı çakera-nem olan çermen sansağı paşâyı mumailayhe tevcih ve emri şerifi irsal buyrulmuş ise dahi mukaddem seadetlû Tayyar paşa hazretlerine tevcihinde mütesellimligini hasbelmaslaha Tokatcıklı Süleyman ağa bendelerine ihâle etmiş olduğundan emri şerifi mezkûrun vusulünde paşâyı mumailayh bendelerine itasile (Cermen) e القاد ik'adımı münasiptir yoksa mütesellimlik merkûmun kemâfıssâbık Süleyman ağa uhdesinde mi ibkası münâsibdir.

Her ne günâiktiza ederse icrasını ve sâir vesâyayı seniyyeyi mübeyyin ve mutazammın مبعوث صوب اخلاصکاری meb'usı savbı ihlâskârî buyurulan kaimei behiyyeleri râha pirayı vusul olup mubarek hattı şerifin bu gûne hakkı kemter ânemde cilvegeri meclâyı sudûr ve inâyet buyrulmasının lâzimeî teşekkürü herne kadar mûmkûn değil ise dahi farizai zimmeti acizânem olan ed'iyei mahsusai hazreti şahâneye kıyam ve lâzimeî sadakatim üzere memur buyrulduğumkahrû tenkili eşkıyaya bezli vücut ve terki hab خواب ve huzûr alundığı beyanile diğer takdim kılınan teşekkürnâmeî sadâkatkaride tahrir ve işar olundığı ve Çermen sancağı mumailleh Mehmed paşaya arz olundukta memur olduğu eşkıya hususunda semerci gayret olacak hizmet izhar eder ise tevcih emri şerifi kendüsine verileceği ifade olunmuş olduğundan elhaleti hazihi emri şerifi mezkûr paşayı mumaillehe verilmeyüp nezdi senâveride idüğü ve mütesellimliğe ve ميارات tayyaratına müdahale olunmadığı inşaallâhü teâla malûmı alileri buyruldukta meluf olduğum teveccûhatı mehâsin asarları hakkımda müstemirrûlâsar buyrulması emrinde lutuf ve mürûvvet cenabı kerimülhaslat hazretlerininindir; Fi 13 S [safer] sene 1216

Mühür

XIV

Mâlî vaziyet sebeble Hakkı paşaya istediği paranın zamanında gönderilemediğine, Osman paşa maddesine ve istiklâl verildiği halde işine niçün müdahale edildiğine ve bu sırada devlet hazinesinin ne elim vaziyette bulunduğuna dâir Sadrıâzam kaymakamının tahriratı müsveddesi :

Hakkı paşaya

Gürcü Osman paşanın mühürdârı senâveri bendelerine terfikan savbı devletlerine gönderdiği biraderine ne veçhile cevab irsalile esnâyı rahda iâde olunmuş olduğu husûsı ve müteferriâtı ve müşariinlieyhın mişvar ve hareketi tafsîlâtını şâmil ve defterdarları bendelerinin akça hususûna dâir vaki olan işârının vâkıa mutabakatini müştemil bu defa enamil vürût olan kaimei seniyyeleri مآلى meâli ve evrâkı mersûle mezayası karin ittilâtı senâveri ثاوری olduktan sonra ركب rikâbı hümâyuna dahi arz birle meşmulı لحاظه lehâzai tacidâri olmuştur.

Evvel ve ahır savbı ülilerine kat'ice beyan olundığı üzere Rumeli maslahatı bilâ müdahale uhdei istiklâli müşirilerine müfevvaz olup bu taraftan icra olunan tedâbir [yani müdahale] hasbelittihad maslahatı müsirilerini teshil iradesine mebni idüğü kaydû iş'ardan vareste ve tesir ve ademi tesiri iradei müessiri hakikiye menût ve vâbeste olub binaenaleyh Osman paşanın dahi vakit ve hal müktezası gözedilerek defî gâilesi ne gûne esbaba

mutavakkıf ise icrası menûlî himmeti iradeleri olan mevaddandır; kaldı ki maslahatı Seraskerilerinin مظارم azmı şânını vebeherhal akçeye mutevakkıf olduğunu cümlemiz teslim ederiz ve tertibatı müşirilerinde ne derece bezli makdur eylediğimiz dahi nezdi dakika sinâsilerinde tarifden mustagni olmak ümidindeyiz; binâenaleyh bu bapta tafsili hal ile tasdie iptidar olunmamakta ise dahi hûda şâhitdir ki cenâbı şeriflerinden akçe dirigi Devleti âliyyenin indinde hilâfı marzı olup mûmkûn olsa tarafı devletlerinden akçe sohbeti lisana getürölmeksizin meblağı mukteziyyeyi peyderpey eriştirmekte kusur tecvîz olunmaz; lâkin Devleti âliyyede bu esnâda fıkdanı nûkud bir dereceye varmıştır ki bazı mevaddı mûhimme için دفعة defaten beş bin kuruş tedârîki hezâr suûbete düçar oluyor; hal böyle isede hutûbı müstakillei düstûrilerinde mûmkinülicra olan mesâi ve ikdamın icrası cümlemizin mültezemi zimmetimiz olmaktan nâşi envâi meşakkat ve ıztırâp ile bazı mahallerden istidâne olunarak bu defa tâvîzan yüz elli kise irsalinin çaresi istihsal olunup bundan böyle yine imkân müsâit oldukça vüs'ü beşerde olan iâneti lâzimenin icrasında dakika fevt olunmayacağı beyanile kaime. [1]

5 Receb sene 1216

XV

Hakkı paşa kethüdası Filibeli Ömer ağanın vezirlikle Belgrad muhafızlığına tayini ve kethüdanın Edirneye muvasalatında Hakkı paşayı azl ile kethüda Ömer paşanın Rumeli valiliğine nakli hükümetce takorrur etmiş ve Hakkı paşayı şüphelendirmemek için kethüdasının vezirlikle Belgrad muhafızlığına tayinine muvafakati kendisinden reca edilmişti. Hakkı paşanın bu tahrirâta kendi el yazısıyla verdiği cevap sureti :

Üst sol kenarda Sadriâzam kaymakamı tarafından (Hakkı paşanın kaimesidir) mütaleasile hükümdara takdim edilmiştir.

Benim devletlû, seadetlû atufetlû refetlû dâdericemilüşşiyem sultânım hazretleri

Bu defa lutfen ve inâyeten mahsus tatarları kullarile firistade buyurulan iki kıta kaimei âlileri residei desti tazim ve mefâhimi müeddâsı karini iz'ânı senakâri olmuştur: her halde cenûbı bâri efendimi ve bu abdi âcizi ve sâir memurini muvaffak eyleye âmin binûrı Seyyidilmürselin.

Kethüdam kullarının vezâret ile Belgrad'a memuriyeti bilittifak tasvib ve bâisi tasvib olunan eslap ve bitahsis Nemçelü'nin elçisinin resmen olan

[1] Dahiliye vesikaları (2028)

ifadeleri derc ve tastir buyurulmuş. Filhakika Devleti aliyyenin mülkünün içinde zuhur eden âteşi fesâdın itfası için eyledikleri tedbir akabinde fesada kuvvet verecek nice nice sûi tedbir ile mülkünü bu hale reside eylediğini elçii mesfurın etraflıca malumı olmak gerektir. Ve Belgrat'ta olan fitnenin zuhurundan şu vakte gelince Devleti aliyyenin eylediği tedâbir tabiatı maslahata mugayir ve mukavvî fesat ve fiten olduğu güneş gibi meydana da olduğu ve devletin bu muamelesine göre fesadı Belgrad dahi cesim olacağı mesfurın meczumına mebni, takrir takdimine mecbur olmuştur. Hini zuhurunda yolile tedbir olunsa velev muvaffak olunmasa dahi dost ve düşman insaf eder.

Belgrad eşkıyalarında elli keseye mâlik adam yok, bunlara müdara etmek bir kaç pasban oğlunu yetiştirmektir. Dört mah akdem tabiatı maslahat, Belgrad şeyi cüzidir, behemehal Morava köprüsüne külliyyetli asker ile biri memur olup vidin ile Belgradın arası ^{فلم} kat ve Nemçe tarafından dahi zahireleri kesilüp sırp reayaşına Belgradlının aleyhine ruhsat verilüp ve Bosna Palangalarından yedleri kat'ı olunup ve Izvornik mutasarrıfı seddübende ihtimamından ibâret bir maddedir. Morava taraflarını hafıza [Niş mütesellimi Hafız Mustafa ağa] iâne ile rabıta kabul eder maddedir,

Kethüdamın itibarı, Asitânede mecâlisi kibara dühuli takribile bir itibardır; öyle ayan makulesi adamı vezir etseniz kim dinler Behey efendim? Zihneli Hasan paşa esirlikten çıktıkta eşkıya üzerine memuriyetine dâir meclisi meşveretlerin cümlesinde beraber idim; akli yetişenler tesâhub edenlerin mekri havflerinden sükût eylediler; Akli yetmiyenler (beli Rumeli hanedanının azamıdır, fesadı bilir, ref'i fesadı bilir) diyerek ibkayı vezâretile eşkıyaya memur eylediler, Rumeli agavatından kim hazım eyledi? Ve vaktinde kimler sadakat eyledi? Ve kim kendüsini vezir yerine koydu? Velhasıl kendüsi hâin değil iken maslahatı fesad ne sureti buldı?

İşte Filibeden gelen mahzar ve ilamda Osman paşanın mademki hayatdayım Filibeye girmeğe mühtacım demesi ve eylediği hasârat ve bekirlili (dağlı sergerdelerinden) askerisi olduğunu ve Kara Feyziye [dağlı eşkıyasının en azılı sergerdelerinden] on bir adet cebehâne arabası verdiğini anlarsınız. Ağriboz valisi, Kara Feyzi üzerine varmak üzere iken Filibeden paşayı müşarünileyhe, ruhi Resûl hakkıçün, aman Kara Feyzi üzerine gitme, Filibeye imdad gel deyu yazmışlar. Tarafı senâverlerinden ne tarafa varayım deyû istizan eder; cevap itasında mütahayyirim.

Behey efendim! Ben bu kâfir kerifi yaza yaza anlatamadım; mazhar olduğu muamele ile devlet kendü hakkında aleyhine ^ی sa'y ediyor; halâ cümlelerin itikadı, bu adam Bosna'ya gider, bu itikat ile bilmem nasıl olacak? Eosnaya gider ise Süfyan ağa götürür, gayri bilmem; Bosna'ya

irsal olunacak ise beherhal vakit geçirmeyüp tarikile irsal buyurun; gitmeyecek ise niçün tarikine bakılmıyor; böyle. böyle eşkiyaya ve kendüsine Rumeliyi *پازدمی* pazdemi ettirmeli; âlimallahû teâla sonra peşiman olunur lâkin çifâide!

Kethudamızın vezâret istisvabı kaimesine baktıkca beni her şeyden bu mizâcî devlet meyûs edecektir. Böyle sûi tedbirler ile bir taraftan teksiri fesat niçün olsun? Bunu her kim sevk etmiş ise maslahatı mahsusi içündür. Maazallahütealâ o maddeden azlimize dâir tekevvün edecek eraciften tevellüd edecek mahzurlar ile bu mevsimi sayıf da telef mi olsun? Yok eğer filhakika bu umûrî cesime kendüsine ihâle buyrulacak ise ne güzel. Muhlîsınıza göre hiç mâni yoktur; emir ve irâde velinimetimindir. abdi rıza cuy bir bendeyim; lâkin neler olur sonra malûm olur ve olacakları benim tarafımdan zan buyurmayın biz velinimet bendesiyiz.

Behey efendim! Öyle adamı kim adam yerine kor; şimdiedek başa gelenleri devleti aliyye niçün zühûl ediyor; muhlîsınız kalacak isem Asianede onun böyle hengâmda vezâretine bir veçhile razı olmam; velinimetimin mubârek başı içün vezâret ile gelse Edirneye komam ve fena olur.

İnayetlû efendim! hayırhahânı devleti aliyye ile şu Rumeli fakat Osman paşa fesâdile ne sureti kesbeyledi? Ve Bosna tarafına irsal edemezseniz dahi neler olacaktır. Bunu Allah ve Resul için iyice fikir buyurup muktezası ne makule tertibe muhtaç ise, mülk devlete lâzım ise buna bakılsun; muhlîsları Rumeliye geleli devletimin kaç maddede sûi tedbirinden bu hal kespölundu? itimat buyrulmaz ise birer birer tahrir edeyim ve delâil ile isbat edeyim; Yine ahvali âleme dikkat olunmıyor, alimallahüteâlâ bu *تأويل* taurile fena oluyor.

Kethüdam kulları yanımızda iken bir veçhile sedâket eylediğinden bunu Deriseâdete şu veçhile irsâl eyledim ki, Osman paşanın Anadoluya mürur etmiyeceği meczumumdur, devleti aliyye ve velinimetim efendim aman elâman tağlit olmasun; böylece cezm buyursunlar, iktiza ve çaresine bakmağı farz gibi bilsunler; saniyen sekban bedeliyeleri ağırlaşmaktadır ve Osman paşa sebeble bu kış, yaz gibi masraf oluyor, ezcümle şu Filibeyi Osman paşa keydinden muhafaza içün paşalı bin başı Kır Ali'yi [bir isim okunamıyor] ve Hacıyı ve Söğütüklüyü ve Salih'i ve Ahîçelebili Hasan'ı ve küçük Salih, bunların cümlesi senin ibramına mebni alınıp yanımıza getirtmeyüp Filibeye memursun deyu bu binbaşılara buyrulduklar ıslarile memur eyledik, var bunları ifade eyle. Bedeliye ile idare olunamaz, külliyetlû aralık aralık akçeye muhtaçtır, terâküm eder ise devlete ve bize sıklet olur deyu ifade içün memur etmiş idik; henüz bu vakte kadar Asitanede ikameti mugayırı rızâyı fakirânemiz olmagla bir gün

akdem kemâfissâbık istikamet üzere hizmetimizde bulunması içün iâdesine himmetleri mütemennâyı sadıkanemizdir efendim.

İnâyetlû efendim;

Çend ruz akdem bedeliyenin hali ve mubayeanın terakümü ve şu günlerde askerimi tahrir edemez isem münasib olmayup işe yaramıyacakları ifade ve külliyetlû meblâğ niyaz olunmıştı; lutûf ve inâyet buyurup beşyüz kese seriân ihsanile eşkıya üzerinde olanların ulûfelerini ita edelim; rûtbei vûcubdadır efendim. [1]

(Paşanın zat mühürü)

XVI

Mehmed Hakkı paşanın azli üzerine yerine gelen kethüdası Ömer paşadan sonra Rumeli valiliğine Yanya sancağı mutasarrıfı Tepedelenli Ali paşa tayin edilmiş olup ana giden 1216 Zilhicce iptidasındaki fermana Hakkı paşadan şöyle bahs edilmektedir.

(... Rumeli hıttasının tasfiye ve tathiri zimmeti himmeti şahâneme vacib ve mülhattim olduğu aşikâr ve Rumeli valisi esbak Hakkı paşa sûreti zahirde ناسفت nasafet ve hakkaniyet yüzünden görünüp ibadullâhı himâyet ve sıyânet ve defî دفع ve tenkili eşkıyaya dâmeni dermiyanı gayret eder memulüne mebni Rumeli eyaleti kendüye tevcih ve استقلال bilistiklâl serasherlik ünvanile hutûbı mezkûre uhdesine ihale ve tefviz olunup bu bapta iktiza eden vesâya ve tenbihâtı şahânem biddefeat etrafıle tavsiye ve tekid olunmuş ise dahi Rumeli canibine teveccüh eyledikte merkûzى كوزى hilkatı asliyesi olan kibir ve gurur sebeble sair memur olan vûzerayı ızamima icrâyı garaz ve nefsaniyete ictisar birle asılmemur olduğu maslahata sarfı zihin itmeyüp taraf taraf mucibi fitne ve fesat olur harekâta tesaddi eylediği nûmûdar ve Hakkı paşanın bu veçhile zuhur eden harekâtını merkum pasban oğlu fırsat ad edüp Belgrad yamakanından kendüye muin olanları tahrik birle Belgrad gibi bir serhaddi celili dahi karini ihtilâl ve teşviş eylediği bedidar olduğuna binâen fimâbad Hakkı paşadan hizmet memul olmayup tedibi lâzım gelmekden nâşi derakab vezâreti ref ve Sakızda menfiyyen ikameti hususına irâdei seniyyem taalluk etmiş ise dahi Hakkı paşanın Edirne'de cem eylediği neferati askerden bazı serseri makuleleri ve bitahsis Edirne civarında geştügûzar üzere olan dağlı ve sair haşarat gürûhı fırsatı ganimet ad ederek bir nevi fesat ايقاع ikaina

[1] Sandık 26 evrak numarası 13

cesâret edemeyecekleri suret ile def'i esbabının istihsali zımnında paşayı mumâileyhin mukaddemâ kethüdalık hizmetinde bulunup bâdehû rütbei vezâret ile çırağı şahânem olan düstur vezirim Seyid Ömer paşa iclâlehû hasbeliktiza Rumeli eyaleti tevcih ve mirimiranı kiramımdan halâ Edir nede olan oğlun Muhtar dame ikbalehû دام اقباله ile bilittifak icrayı irâdei şahâneme mubâderet eylemeleri olbabta şeref sudûr olan evâmiri şerifem ile kendülere tavsiye ve tekid olunmuş olmağla mucibince amel ve hareket birle Hakkı paşayı Edirnedan ihraç ve savbı maksuda irsal ve maiyetinde olan neferatın dahi lüzumundan fazla olanlarını تنجیح tenkihe ikdam üzere oldukları varid olan tahriratlarından müsteban olup ancak Rumelide tahribi bilâd ve ızrârı ibad ile melûf olan dağlu eşkasının ve alelhusus bâdii fesat olan Vidinli Pasban oğlu merkumun ve sâir bu mıkule havene'nin kahrütedmirleri ve bir müddetdenberû sekbanlık vesilesile hattai Rumeliye münteşir olup erbabı fesatdan olan Arnavut tâifesinin vilâyelleri tarafına tard ve defileri zımnında vüzerayı ızamımın kaviyyüliktidarlarından birinin işbu hutûbı cesimeye memur ve tayin kılınması vacibâtı halden olmağla sen ki veziri müşarünileyhsin.... Mühimme 215 sahife 49

XVII

Hakkı paşanın (5 Zilkâde 1222 ذى القعدة 1222) de boğaz seraskerliğine tayini üzerine gönderdiği tahrirat [1]
Sadriazâmı kaymakamının derkenârı [Boğaz Seraskeri Hakkı paşa kullarının kaimesidir]
Devletlû, inâyetlû, mürvüetlû, atûfetlû kerimüşşiyem efendim sultânım hazretleri ;

Bu emekdârı sâdıkın ricallığımızda ve vezâretimizde her bulunduğumuz hizmetlerde sadakatimiz zahir ve celi iken devri sabıkda süfha makulelerinin [Selim III ricalinin] kelimeleriyle bu fakir gibi emekdar, mücerrebi umur eski veziri ne hale koyub velhasıl mehalli menfâmızda desti çınar gibi keşimizde badıhavadan gayri bir şeyi kalmayarak irsal ve altı seneye karib o zaruret ile kûşei nefide كوشة نفيدة terk ve hali zaruretimiz ne halde olacağı bedihi idi. Erzurum eyâleti zuhur ve şark canibi Seraskeriyeti münzam olmağla kat ender kat memnun olup mansıbı mezkûr nemâlî ve seraskeriyet takribi rabıtalı dâireye, ihtiyaç muktazi idüğinden mansıbın nemasına binâen ehaliî İzmir muhtaç olduğumuz şeyleri vererek

[1] Dolap.1, sandık 42 evrak numarası 8 olup (12 zilkade 1222) de kendisine cevabı yazılmıştır.

yalınız baş âyan Şerif ağa kullarının yedile ikiyüz bir kise temessük ve voyvodası Elhaç Mehmed ağaya dahi beş bin kuruşa hoşka temessük ve akrabaşından Elhaç Bekir efendiye iki bin kuruşa başka temessük ve tüccardan Balcı İbrahim'e dahi yirmi bir keseye bir tûmessük verilüp seraskeriyet takribile iâne, âdeti kadimci Devleti iliyreden olduğu zahir iken [1] hõrmetlice memulile selefi nimelhaleflerine ifâde ve reca olundukta, iâne olunacağını tahrir ile tebşir buyurmuşlardı ve Konyanın ordûyî hûmayundan tevcihinden [2] dört gün sonra ۱۲۱۰ idin ikinci günü tatarımız ile Erzuruma istical ve biraz evrakı serâiri tısyar ve Karsda tehaşşüd idin, asker firar eylediler cem ve hıfz edin deyü tekidi havi kaimeleri İzmirde vurud ve akabinde boğaz seraskerliği ve Konya zuhurunda yine diğer kaimelerinde Erzurum mesâfe olmagla ۱۲۱۰ iâne lâzım ve boğaz'a tahvil olmagla heman bilâ emir kaime ile isticalden ibaret; keyfiyeti hali pûrmelâlim ۱۲۱۰ mübemu malûmı rahimâneleridir. Mansıbım Kûtahya değil Konya, sâniyen defaten bu kadar borca girdim ve boğaz seraskelerine iâne mansıbın zafından ve masârifin- kesretinden- ziyade- muktazi idüğü reyî rahimâne ve merhameti kerimanelerine muhtaçdır; cenabı bâri ۱۲۱۰ şu memuriyetleri mesmûmız olduğu akabinde hakkı vezirânelerinde olan duamızı dergâhı icabetinde kabul eyleye amin.

Bimennihi tealâ bir kaç güne kadar boğaza vusul ve iktizayı tabiatı maslahata ne veçhile yakınim mütaallik olur ise hakipaylarına âdem irsalile tahriratı senâveri irsal kılınacağı ve kaldı ki boğazın şimdiye kadar teseyyübü ve adaların ۱۲۱۰ eliyazûbillâh halleri ve üç sefinei ۱۲۱۰ adadan külli vehim ve iztiraba müptelâ olacakları tenhalıklarından malum ve şimdiye kadar olan tedabirin ademi metanetinden âdâ musallat olsa netice müşkül zan olunur; gerek adalara ve gerek memurlara başka başka tatarlar irsallerile hem istilâm ve hem nushu pend ۱۲۱۰ olup velhasıl iktizasına göre adaların dahi tertibi ve istihkâmı lâzımedendir. Midillünün ve Sakızın ve İstanköyün ilâmları takdim kılındı; bu sadık, esdak emekdarın hakkında hüsnu teveccüh ve müsaadeleri erzan buyurulmak vabestei lûtfü mür- üvvetleridir.

Efendim; bahırde ۱۲۱۰ âdâ her ne kadar kavi olsa, erbabi tecrübe ve dikkat ona kavi demez ki lâzımülmuhafaza olan mahaller lâyıki üzere kuvvetlice muhâfaza olundukta düşmanı kavi her ne mahalle hücum eylese topa tutulmuş maymuna ve oka tutulmuş hınzıra döner; bu sûret ile ۱۲۱۰ neubenev kuvveti mübeddel olur ve maâzallah sevhilden birlimani cesime malik olur ise o vakit ona düşmanı kavi derler. Limniğin lima-

[1] Hükûmetce vûzeraya nakden yardım usul lendi: onu ima etmektedir.

[2] Ordu Rus harbi münasebetile Tuna boyunda idi; Konya tevcihatı oradon yapıldı.

nına malik olmağa düşman elbette harısdır; zira cesim donanmaya kışlak olabilir; haktâla hıfz eyleye amin.

Kara Osman zade elhac Hüseyin ağa tarafından içinde olan üç yüz Aydın askerinden Limni'de bir fert kalmadı, firar eylediği, boğazdan yazılmıştır; derhal ağayı mummaileyhe yazıldı, eğerçi iâde ederim diyor, ancak İstanköyden gelen ilâm dahi hakipâyâ irsâl ve takdim olunmagla düşmanı din melunlarından muhafaza zımında Suyiceli? İbrahim tarafından tayin ve Gezirede olan mutemed Hasan ağa namında başbuğını Nusuh oğlu muharebesi zımında aldırılmışlar; maslahatı âdâ farzı ayın derecesine vasıl olmuşken serendi mukataâsı nizâile yirmi otuz bin asker tehiye birle tanzim olunmakta adalara ne suret ile muhafazaya kuvveti tam verilür; hele etrâfile mutaleâyâ mütehammil bir madde olmagla mukteza ve münasibi reyi rezini isabetkarinlerine muhavveldir.

Efendim! taraflı âlilerine derkâr olan hulûsı derûnı senâverânemi havi işbu kaimi senâfahime تائيدنامه tahririne bâdi olmuştur, bimennihitealâ ledessadelvüsûلدى السدالوصول berveçhi muharrer hakkı senâveranemde hüsnü teveccühleri erzâni buyrulmak vâbestei lutuf ve mürüvvetleridir.

5 Zilkade sene 22

Mühür

Elhâc Mehmed Hakkı

XVIII

Hakkı paşanın Akdeniz boğazı Seraskerliğine tayin kılınup İngilizlerle musaleha yapmağa memur edildiğine dâir dördüncü Mustafanın kendi el yazısile beyaz üzerine üç hattı hümayunı sureti:[1]

Sen ki boğaz Seraskeri Mehmed Hakkı paşasın;

Senden her veçhile sadakat ve gayret memûli şahânem olup boğaz kalelerinin istihkâmına ve takviyetine dâir hususlara kemâlile dikkat ve levâzimat ve mühimmâtı celb ve ihzâra hadden ziyade gayret eylemen matlûbı padişahânemdir. İngilterelüye müsaleme ve musaleha maddesine matlûbı hümayunım üzere حکامه hakimâne hareket ederek nizam vermeğe sa'ı سی ve ikdem cyleyüp duâyı mülûkâneme mazhar olasin; tebdil hasekilerimden emin bendemle onbeş bin gurusluk altın, harçlık olmak için tarafına gönderilmiştir; göreyim seni tanzimine memur olduğın masla-

[1] Bu üç hattı hümayunun fotoğrafları makalenin sonuna konulmuştur. (Topkapı sarayı Arşivi numara 8782, 6575, 8784)

hatlara gece ve gündüz خواب hab ve rahatı terk ederek dikkat ve gayret eylesin. Cenâbirebbilâlemin tevfikını refik eyleye âmin.

XIX

Sen ki boğaz Seraskeri Mehmed Hakkı paşasın;

Davleti aliyyem ile İngiltere devleti beyninde iâdei müsalemetin müzakere ve tanzimi içün seni ruhsatı kâmilei şahânem ile murahhas eyledim; muktezâyı ruhsatın ve kaymakam paşa tarafından sana yazıldığı veçhile İngiltere murahhasile müzakere ve tanzimi maslahata dikkat idesin.

XX

Sen ki boğaz Seraskeri Hakkı paşasım;

İngiltere murahhası vürûdunda müzakere ve devleti aliyye ile İngiltere beyninde akdi musâleha eylemen içün balâsı hattı hümayunımla müveşşah ruhsatnâmei şahânem gönderilmişti; bu defa İngiltere fırkateyni gelup içinde elçi olduğunu beyan ile tekrar ruhsatnâme istida eylemişsin; mukaddem verilen ruhsatnâmei hümayunım ve talimat muciblerince İngiltere murahhasile müzakere ve akdimaslahatı hayriyeye mubaşeret idesin; göreyim seni, şu maslahatın bitmesine gayet dikkat ile ع- sa'ı ve gayret edesin. Cenâbıhak muvaffak eylesun âmin. Bu hususun bitmesi senden matlûbı hümayunımdır.

XXI

Mehmed Hakkı paşanın Mahmut II zamanında ve 1224 ibtidasında[1] hükûmete gönderdiği tahriratı olup. içnde bazı şayâni dikkat noktalar vardır.

[1] Hakkı paşanın bu tahriratının sonunda sene gösterilmeyerek 17 m [Muharrem] işareti vardır. Buna göre tahrirat tarihi 1224 sonesi muharreminin 17 si olup Hakkı paşanın rakibi Yusuf Ziya paşanın ikinci defa sadarete daveti tarihidir.

Sadriâzam kaymakamının derkenarı:

Sabıka boğaz Seraskeri olup bu defa mansıbı olan Konyaya azimeti içün emri şerifi تظهير tastir olunan vezir Hakkı paşa kullarının kaimesidir; kethüda bey ve reis efendi kullarına olan kaimelerinde dahi işbu arizanın huzûrı mekârim mevfüri şahânelerine arzolunmasını tahrir ve tekit etmiş olduğundan mücerret manzûrı hümayunları buyrulmak içün takdim olunduğı malûmı âlileri buyruldıktaki ferman hazreti veliyülemrindir.

Devletlû inâyetlû, atûfettlû refettlû eazzû ekremim kerimüşşiyem sultânım hazretleri;

Bundan akdem Kûtahya eyaleti uhdei senâveriye tevcih ve ihsan buyrulması niyazına dâir takdim olunan kaimei senâveriye cevap ölarak bu defa cânibi sadakatcılarında inâyet buyrulan keremnâmei atûfet-bahşaları varid ve keşidei silküccevahiri sutur buyrulan meânî مانی ihlâsa rehini, izân ve karini müdrikei senâkâri olduğı ve tevcihati hümayunda eyaleti mezkûre Osman paşaya ve endek vakitte Karaman eyaleti bu sadık emektara tevcihinden kalilülvakti bilmutaleâ eyalâtı mezkûre huzûrı faizünnûrı mülükâneye arz ve istizânı münasib olmadığından tevkiş ve bir müddet dahi inrar ve vakti merhûne talikile tanzimine dâir tebşirleri imalarından tebeyyün eden kemâli hüsnü teveccühleri bâdii memnuniyeti fuâdı ihlâskârü dervişânem olmuştur. Lâkin salifülbeyan eyalâtı mezkûrın tevcihine mütedâir rayıhai televvün istişmam olunacağı ednâ mekule fikir ve mülâhaza olunsaydı kat'a hususı mezkûr tarafı acizânemden tahrir ve kaleme alımak mümkün olmayacağı aynelyakın عين البين malûm buyrulması mütemennamızdır; zira bu emektarı emeğı ve tecrübesi sebk etmeyenlere tercih televvün değildir; şer'an ve aklen ve kanûnen mücibi memduhiyettir ve kaldiki tahrir ve niyazıma sebeb velinimeti âlem olan şevkettlû mehâbetlû kerâmetlû padişâhımız efendimizin tarafı devletlerine nizami saltanatı seniyeyi usuli kadime ircâ ve tekidi mutazammin ve adâleti mucib mufasssal mubarek hattı hümayunı mehâbet makrunlerinde beyan ve men buyrulduğı üzere bir müddettenberu ihtilâli tevcihat takribile alemde zuhur eden fesat, فساد binihâye olup ezcümle umurı اعمام eâzımı mülkiyeden olan menâsıbı vüzera nâehle رüşه ve şahidi zor vesatı ile bazan tevcih olunarak nizamı mülk muhtel ve müyızengi gibi piçâpiç olduğundan müddeti medide senâkârları işbu keyfiyâta nazaran meyûs

derecelerine vasıl ve mütehayyır iken işbu ahdi saidi hazreti zıllullahide hüsnü mükâfat olunacağı zâhir ve nümâyan olduğuna mebni usulî reftâri kadime itibâren devletce keyfiyati acizanem ifadeye ictira kılınmıştı.

Kerimüşşiyem sultânım; halâ bu emektar kırk senedir bervechi sadâket ve cümle indinde müsellemler olarak umurı devleti aliyyeye hizmetim sebkât eylediği hasebile nâili mükâfat memul olunur iken bir maslahat zımnında olmayup ancak bir kaç zâlin garaz ve nefsanîyetlerinden neş'et etmiş bir keyfiyet olduğu ukalâyî bigarazın teslim kerdeleri olan kaziyeden olarak iki defa nefy فی ve bir defasında kemâli şiddet üzere müsadere, hattâ bir entari ile mahalli memûreme عزم azim ve beş sene sekiz mah menfâda kaim ve duâyî devâmı devleti aliyyeye meşgul iken ibkayî vezâret ve Erzurum eyaleti ve şark cânibi Seraskerliği munzam olduğunu haini pâdişâhı âlem ve devleti ebediyülkiyam olan kaimmekam Musa paşa tarafından bâ tahrirat tarafı acizaneme ifade, ve tekellûf ve intizâmı dairemi tekit ve aşıkâr eylediğinden İzmir canibinde üç yüz kese akçe deyne giristar ve tanzimi daireye ibtidar olunmuşken Erzincan tarafından sâhibi alâka ve külliyetlu irâdî olan Kemahlı Osman ağanın dört yüz kise akçasını ahz ve Erzurum eyaleti ve şark seraskerliği mumayileyhe ve boğaz seraskerliğini tarafı âcizaneme tevcih eylediklerinden nâşi mahalli mezkûre vusulümüzde her tarafında kemâli teseyyüb ve perişanîyet üzere olduğu lâyuhsa kimesnelerin malumudur. Velinimetimiz olan Devleti âliyyenin tanzim ve rüyeti hizmeti bâisi iftiharı dâreyn olduğundan terki Hâbü rahat ve klâi علاع erbaayı keştüğüzâr ve geceleri tabyelerde ikamet olunarak vaki olan hizmet ve sadakatından başka boğaz canibine sayfiye asakir tertibi olmadığından vakti şitadan bakiyye kalan asakirin idareleriyle tevkîfine sâyû ihtimam ve dairemiz dahi teksir ve mükemmel olmagla masarifi külliyeye dūcâr ve tavrı kadime dahi riayet ve muhafazai miri hususunda gayret ve seraskeri sâire misüllü nüzülden bir pare mande kabul olunmayarak hattâ dâiremiz tayinatlarına verilen شمر şair saf olur ise iki ve mağsuş oldukta üçer kıyye olmak üzere tevzii vazâif askeriyenin dahi tayinatları maddesine dikkat ve ziyade nesne verimekten ve telefî miri olmaktan himâye ve zabturlarında dahi bir قیل و قیل kıylûkal mevcut olmadığından başka iki defa İstanbul tarafında ihtilâl vâki olmuşken boğaz tarafında olan asakirden tahtı edebden hariç bir suret olabildi mi? Ol mevsimi ihtilallerde bu idaremize kelâmı munsıfane budur ki dikkai oldukça ceybi insafda mevcut olan nukudî râyicülayârı aferini nisar etmeğe şayan olmak gerektir. Velhâsıl icrâyı levazımı sadakat ve rızâyı yümün irtizâyı hazreti şehinşâhiye muvafık ve reyî ülilarayı رأی اولی saltanatı seniyyeye mutabık hizmette

kusur ettirilmediği ve bu tarafta olan sair ibâdî müslimin dahi sâyei hümaîyei mülûkânede emnû rahat ve duayı devamı Devleti aliyyeye meşgul ve kıyam üzere olmalarına **الله أكبر والله** kemalile sarfı vüsi âci-zânem olduğundan işbu hizmeti fakirâneme mukabil usuli manazımı devleti âliyye olan atıye ve kürk ve bazı iltifatlar ile mazharı mükâfat memul olunmakta iken sadrı esbak Mustafa paşa [Alemdar] ve Tahsin efendi ve kethüdası Refik efendi seuku delâletile incirli çiftliğine **اطماع** itma birle ibkâyi vezaret ve boğaz seraskerliğine hediye olarak **احد** ahız ve tec-rûbe kerdei devleti aliyye olmamış Rağîb paşayı [Şamlı] boğaz içi gibi üç düşman ağzı mahalle serasker tayin ve bu sâdıkı esdikayı devleti aliyye olan senakrlarını Limni cezresine memur eyledikleri ve esnafa balâda beyan olunan sebeblere mebni terâküm eden borcuma, mâlik olduğum hayvânât ve sâire ne varsa verilup yine keenne **كان** bir müsadereye mübtela olduğumdan bir kaç cihet ile devletce Kütahyaya istihkakımız nūmayan olduğu ve selefimiz mumâileyh boğaza vusulünde bir müddenberu bu kadar mihanû meşakkat ile tanzim eylediğim takviyet ve istihkâma memur asakirden akçeler alınarak ve mevcutlara izin ve ruhsat verildiğinden mâada kendüleri erbâbi heva ve fesekadan olmagla irtikâbı muharremat ile ve hiffeti mizaç ile topçu ve sairlerinin tahtı edebten huruç-larile veziri müşarünileyh baridâne muâmele ile rüsvay etmelerinde ne bunlara bu muameleden bir sitem ve ne muhlisinizin idaremise bir aferin gelmedi ve senukârları dahi mukaddemleri on bir mahta nüzûl tarafından bir para mande almayarak kesreti dâire ile mübtela olduğum dūyuna hayvanat ve saire her ne var ise furuht ve teslim ve mahalli mezkûre azimet üzere iken Şehinşâhi cihan şevketlû mehâbetlû velinimeti âlem efendimizin mahza inayet ve abdi hıridelerine merhameti şahaneleri zuhurile betekrar boğaz seraskerliği ihsan ve tevcih buyrulup ıztırap ve mesarifi beyhudeden halâs buyurdıkları ezhari mineşşemstir.

Elhasıl efendim bu güne hizmetim ve emektarlığım ve mağduriyetim takribile Kütahya eyaletin, velinimetimiz şevketlû kerâmetlû efendimden niçün rica etmem? zira halâ Kütahya valisi olup mingayri istihkak malûmülmiktar meblağ ile vezâret ve Erzurumu tehsil eden Osman paşa hazretlerinin sâbık şudrîâzam Memiş paşa hazretleri vaktinde eyaleti mezkûri ne vechile tahsil eylediği malûm. Binâenaleyh vakti kalilde senâkârlarına tevcih olunduğu surette tebeddûlat vukuile telvûin taraflarına hamlolunarak bir taraftan tefevvüh olunmayacağından fazla maslahatın hakikatine vâkıf olan devleti aliyye emektari ve esdikalarının ed'iyeci hayriyelerine bâis ve mecbul oldukları sıdku gayretlerini tahrik ve igraya vesile olacağı malûmi alileri buyruldukta hali etvâri sadaket şîârım?

tıbbı tahriri acizanem üzere arz ve mubârek hakipayi hûmayundan eyaleti mezkûrun tevcihi niyazım olduğunu cenâbi devletleri dahi rica ve müsaadei şahâneye delâlet ve mazhari ed'iyei hayriyyemize nâil buyrulmak temennasile işbu senanamei vefa daime tahrir ve رافت ممبرلری فرستاده نادی firistâdei nadii refet masirleri kılındı; inşâallahüteala ledasadilvusul salifûlbeyan müsadere ve sâir bu teraflarda olan hali acizanem malûmi devletleri buyruldukta eyâleti mezkûr gibi mansıp ihsan olunmadıkca hali diğer günüm bir kat dahi perişan olacağı zâhir olmagla zâti alilerine mevhibei celilei rabbaniye olan şimeî seniyyei mürüvvetkâri ve hakkaniyet muktezâsından iimitvar olduğum üzere eyaleti mezkûrun suyi senakârililerine tevcihi hususuna vücuyla meknet ve tanzim ve temşiyetine ve canibi senâkârlarını rehini şadumani ve meserreî birle baisi inbisatımız olur. مرورالفراد زبیره عایت ونبره لری

17 m [1]

Elhac Mehmed Hakkı

XXII

Istanköyde bulunan Hakkı paşanın vezâretinin ibkasile Girit valiliğine tayinine dâir telhis ve Mahmud II nin hattı hûmâyûnı

Kaymakam paşa

İşbu telhisin mucibince tanzim olunup keyfiyeti ordûyı hûmayuna işrab oluna
Pâdişâhım

Şevketlû, kerâmetlû, mürüvvetlû, kudretlû velinimetim efendim

Hanya'nın ihtilâline dâir mârûzı huzûrı avarîf mevfûrı tacidarileri kılınan takriri çakerânem balâsına «Girit ceziresine bir muktedir vezirin memuriyeti lâzım gelmekle bir münâsib vezir memur olsun deyü yazmak üzere idim; Abdülkadir paşa erbâbı değildir. İbtida kandiye Hakkı paşa mı olur, Ragıb paşa mı bir münasib adam memur olsa. Abdülkadir paşa dahi Hanyaya münasib ise tevcih olunsa yahut başkası memur olsa. Hakkı paşa ile Ragıb bir mahalde olmaz münasibi veçhile tanzim oluna» deyü شرفریز صدور şerefrizi sudur olan hattı hûmâyûnı kerametmakrûnı mülûkâneleri meşhûmı münifi karini izânı âbidânem olmuştur. Müşarünileyh Hakkı paşa kulları mukaddemlerde eyaleti Kandiye tevcih olunup kalası muhafaza

[1] Topkapı serayı arşiv vesikaları numara 1260

zası şartile anda ikamet etmiş olduğuna binâen ol tarafın *و* nevama müşarünileyh ile muarefe ve münasebeti takribile Ragıb paşaya tercih olunması hatır güzârı çâkerânem olmagla müşarünileyh Hakkı paşanın ibkayı vezâretile Kandiye tevcihi muvafıkı irâdei seniyyeleri buyrulur ise Hanya sancagı dahi müşarünileyh Abdülkadir paşa kullarına tevcih olunup kapı kethüdalarına ilbası hil'at birle keyfiyet ordûyı hūmayunlarına dahi tahrir olunacağı muhâtı ilmi âlileri buyruldukta emrū ferman şevketlû kerâmetlû mehâbetlû kudretlû velinimetim efendim padişahım hazretlerininindir. (Emiri efendi tasnifi Numara 9867)

XXIII

Hakkı Paşanın tayin fermanı yukarıki telhisin arkasında işâret edildiği üzere 28 muharrem 1225 senesinde yazılmış olup, vesikalar arasına konulan ferman da Girid vâilîğine tayini 28 muharrem 1225 dir.

Hakkı paşanın vezâretinin iâdesile 1225 muharreminde Girit valiliğine tayin edildiğini gösteren höküm sûreti:

Sâbika Karaman valisi olup bu defa vezâreti ibkasile Kandiye kalesi muhafazası şartile Girit eyaleti kendüye tevcih olunan vezirim elhac Mehmed Hakkı paşa iclâlühüya höküm

Senki veziri sûtûde semiri müşarünileyhsin; bundan akdem hasbeliktiza vezâretin refile İstanköyde ikamete memur kılınmış isen dahi bu defa hakkında neyyiri alem eszûnı şefakati şahânem pertevfken *بر و افکن* ve bahri âtifeti şehriyârânem *و جهز* mevcezen olup şerefyâstei sudur olan hattı hūmayûnı merhamet makrûnı şahânem mucebince ibkayı vezâretinle avâtıfı âliyyei şahânem ve avârıfı behiyyei hüsrevânemden Kandiye kalesi muhafazası şartile Girit eyaleti uhdei hamiyetine tevcih ve ihsanı şahânem olmakdan nâşi vusûlî emri şerifimde zinhar imrar ve ifâtei vakit etmeksizin derhal dâire ve etbâını vezârete şayan veçhile tanzim birle âcilen ve mûsâreaten olduğın mahalden hareket ve bir an akdem ve bir saat mukaddem kandiyeye vusule şitab ve mûsaraat birle makarrı muhafızın olan mahalde ikamet ve zabtu rabtı memleket ve hıfzu harâseti kale ve enhaya dikkat ve kal'ai merkumenin emri muhafazasına memurların aleddevam yerlû yerine ve hizmeti lâzimelerinde kıyam ve *و* mesûl eylemelerine sâyü gayret eylemen fermanım olmağın memuriyetini şâmil rikâbı müstetabımdan işbu emri şerifim ısdar ve tevcih hökûmî münifime matviyyen *و حاکم منصفه مطوباً* [isim yeri açık] ile irsal olunmuştur; imdi işbu emri şerifimin tarafına .

vusuli anında kal'a beyhûde imrar ve ifâtei vakit etmeyüb derhal dâireni şânı vezâretine şayan vechile tanzim ile serian ve âcilen hareket ve mü-sareaten kandiyeye vusûle kemâli acele ve şitab birle zabtı rabtı memleket ve hıfzu haraseti kal'a ve enhaya ve muhafazaya memur olanların aleddevam hizmeti lâzîmelerinde ve maslahatları başında bulunmalarına ve evânîri âliyyemle muhavveli uhdei ehliyetleri kılınan kâssei mehamı saltanatı seniyyemin emrû fermanı şahânem mucebince tediye ve tesviyesine ve def'uref'i şûrur دفع و دفع ve erbâbı mazarratla istihsali esbabı refah ve asâyişi ibada ve her halde tahsili rızâyı sâd irtizâyı مصلحت رضای سعد ارتضای mülûkâneme ve tarafından ve etbâın caniblerinden hiç ferde hilâfı şeriatı garra zulûm ve teaddiden mücânebet ve dâima merâsimi hidem ve tebassura ve levâzımı teyakkuza riâyet ve etraf ve eknafa ihâlei enzârı basiret ve kandiye kalesinin agavat ve zabitanile tarhı encümeni ünsü ülfet birle kandiye muhafızlığına müteferri bilcümle mehamın ber vefkı meram tediyesine dikkat ederek ol havali ve sevahilin keyfiyâtını daima istitlâ اطلاع ile mesmuatını ve serian ve âcilen hareket ve kandiyeye azime-tini derbârı şevketkararına tahrir ve iş'ara müsâreat eylemen matlûbı katii mülûkânem مطلوب فطی. ملوکاهم idügi ve bir madde de ednâ derece zühul ve gaflet ve olduğun mahalde beyhûde مكث meks ve imrârı vakit misillü vaz'a birveçhile rızâi şehriyâranem olmadığı malımı gayret melzûmın oldukda berveçhi meşruh amel ve hareket ve icrâyı fermânı şahâneme ve acaleten hareket ve azimetini serian deriâliyyeme tahrire bezli vûs'u liyâkat ve hilâfı, ferman ve münaşîi tenbihâtı şahânem hareket ve tavakkuf misillü vaz'ı tecvizden ittika اتقا ve mubaadet eylemen babında. Fi evâhiri [M] sene 225 [mühimme defteri 229 sahifa 108

XXIV

Hakkı paşanın Agriboz muhafızlığına tayinine dâir ferman süreti:

Sâbıka kandiye muhafızı olup bu def'a kalesi muhafazası şartile Agriboz ve Kartli sancakları tevcih ve ihsan olunan vezirim elhaç Mehmed Hakkı paşa iclâlühûya hüküm

Senki veziri fetanetsemiri müşarünileyhsin; nâsiyei hâli sadakat iştima-linde lâmi ve tâbân ve cebini hamiiyet mübininde سامع sâtı ve dırahşan olan pertevi sıdku reşad ve mâyei istikâmet ve idâdı hüddâdad مکتاداد mukta-zasınca şimdiedek memur olduğın mahallerde akilâne ve dirâyetmendâne

hareket ve dini mübin ve devleti âliyyei ebed karinime ibrâzı hüsni hizmete bezli cülî himmet idegeldiğin nezdi mekârım ferdi dâverânemde malum ve bundan böyle dahi senden rızâyı صد sad iktizâyı mülukâneme muvafık ve vakit ve hal muktezasına mutâbık etvârı berküzide ve hidemâtı pesendide zuhurı memul ve meczum olmaktan nâşi avâtıfı âliyyei şahâne ve avârifi behiyyei padişahânemden bu defa inâyetrizi sudur صدور olan hattı hümâyûnı şevketmakrunım mucebince kal'ası muhafazası şartile Agriboz ve Karlıeli sancakları sana tevcih ve ihsanı hümayunım olmagla vusuli emri şerifimde kandiyyeden sefineye sūvar ve Agriboz'a gūzar ve mecbul oldığın kâragâhi کارآگاہی ve dirâyet lâzimesi üzere ضبط و ربط zabturabtı memleket ve muhafazai kal'a ve enha ve himâyet ve sıyâneti fukara ve zuafa maddelerine ve evâmiri âliyyemle muhavveli uhdei ehliyetin kılınan mehâmi devleti âliyye ve hususatı saltanatı seniyyemin ber vefkı rıza وفق رضا tediyesine sıdkı vüsi iktidar eylemen fermânım olmağın memuriyetini hâvi ordüyı hümayunımdan işbu emri şerifim isdar ve tevcih hōkmi münifime matviyyen [isim yeri açık] ile tisyar olunmuştur. İmdi keyfiyet malûmı gayret melzumın oldukta berveçhi meşruh münasib sefine ile kandiyyeden Agriboz'a geçüp zabturabtı memleket ve muhafazai kal'aya dikkat ve zâti şevketsimâtı cihandara-neme vedini hazretî halıkulberâya olan acezei reaya ve sekenei fukara üzerlerine bastı cenâhı refet ve neşri meâsiri şefakat ve âdalet ederek cümleden isticlâbı daavâtı hayriyye velhasıl senden memul ve meşhut olan harekâtı sadıkane ve refâtı hamiyetmendâneyi bundan böyle dahi ibraz ve izhar ile istihsali tezayüdi teveccühâtı hidiyâneme bezli cülî meknet ve sıdkı gencinei liyâkat ve hilafından ittika ve mubâadet eylemen babında.

Evaili Za (zilkade) 25

Mühimme defteri 220 sahifa 102

XXV

Hakkı paşanın Agribozda vefat ettiğine eşya, ve âilesinin İstanbula gönderilmesine dâir kadı ve âyanlara gönderilen 1226 zilkade sonu tarihli hōküm :

Agribozdan deriâliyyeye gelince yol üzerinde vaki kazaların نوايب و نوايب kuzat ve Nüvvabına ve zikrolunan kazaların âyanlarına hōküm ;

Sabika Agriboz muhafızı müteveffa Hakkı paşanın Agriboz [da] olan hareminin eşyalarile ماان deriâliyyeme azimetleri bâbında bundan âkdemce Maliye canibinden emri şerifim isdar ve tisyar kılınmış ise [de] zikrolunan eşya ve haremi müteveffâyı müşarünileyhin esnâyı rahda muhafazasile muzayeka çekdirmiyerek merâsimi mihmannüvaziye riâyet birle

âminen ve sâlimen deriseadete ايساله isâle mubâderet olunmak babında emri şerifim sudurى بانقرىr bâ takrir istida olunmaktan nâşi sizki mevlâna ve âyanı mumaileyhimsiz vechi meşruh üzere amel ve hareket olunmak fermanım olmağın imdi eşyâyı mezkûre ile haremi müteveffâyı müşarünileyhin esnâyı rahda muhafazasile bir mahalde zarûret ve müzayeka çekdirilmeyerek ve merasimi mihmannüvaziye riayet olunarak âminen ve sâlimen deriseadete isali hususuna mezidi ihtimam ve dikkat eylemeniz matlûbı mülûkânem olduğu malumunuz oldukta berveçhi meşruh amel ve harekete dikkat ve hilâfından tevakkı ve mücinebet eylemeniz babında.

[Mühimme No. 233] Fi evâhiri Za sene 226

* *

Bu vesika sûretlerinden başka vesikalar da varsada hepsinin sûreti yazılmayarak bunlardan bir kısmının fotoğrafları eserin sonuna konulmakla iktifa edilmiştir.

HAKKI PAŞA MEKALESİNİN VESİKA KISIMLARI HARİC OLARAK TERTİB EDİLEN İNDEKSİ

A Abdülkadiri Geylani : 221 Abdülhamid II (Osmanlı hükümdarı) 222 Abdi (yeniçeri serdari) 216 Abdullah bey (Hakkı paşasının amcası) 221 223 Abdullah paşa: (sadâret makamı) 190 Adnan 224 Ahmed (Bay Ahmed - doktor) 224 Ahmed paşa (Hamâmi zâde) 182 Ahmed İzzet (paşa) 221 Ahmed Kâmil paşa 178,182, 191 Ahi çelebî Hasan 203 Alamdâr (Mustafa paşa) 214 Alamdâr Mustafa paşa 215 Alaüddin paşa (Sivaslı) 181 Ali molla 180, 182 Ali paşa (Vidin muhafızı) 182 Ali paşa (tepedelenli) 219 Ali paşa (Bağdat valisi) 212 Alo paşa 186, 218, 219 Ali Rıza paşa (Trabzonlu) 221,223 Ali Rıza paşa (Mirliva. Tuğgeneral) 224 Ali Suâvi 222 Antuvan (Kılıççıoğlu, sarraf) 205 A. Elöve 177 Asım efendi (Mütercim 183, 185 Ataullah (Şeyhulislâm) 213 Aziz paşa 221,222,223,225 Ayşe hanım 225 ••• Adana 214 Ağrıboz 178,189,196,198,202 216	Anadolu 179,183,186,197,198 199,203 Ankara 222 Akdoniz boğazı 213,214 Arnavutluk 179,181 Asitâne (İstanbul) 198,202, 203,204 Avlonya 181 B Bodir efendi (şeyh) 221 Bekir ağa (bostancıbaşı) 189 Bekir paşa 192 Bekirîlî Mustafa 182,202 Behremend hanım 225 Behire hanım 224 ••• Bağdad 212,213,222 Basra 212 Belgrat 182,185,186,194,195, 199,200,201,202,204, 211,219 Bihko 222 Burgos 205 Berkofca 181,193 Bosna 178,189,190,191,192, 196,197,202,217 Bursa 177,215 Bulgaristan 191 C Cavad paşa (Sadriüzam) 217 Celâl bey 224 Cevdet paşa 189 Cemile 224 Cevvâle 224 Cenkçioğlu 182 General Sebastiyani 213 ••• Canik (Samsun) 222 Ç Çelebi ağa (Hakkı paşa ket- hüdâsı Filibeli Ö.	meraga, paşa)204 205,219,220 Çelebi Ömer ağa (Filibeli Ömer paşa) 197,198,199 Çelebi Ömer paşa (Filibeli) 206,211,212 ••• Çanakkale boğazı 214 Çekmeceler 185 Çorum 222 D Deli Hakkı paşa 177,220 Deli Kadri 182 ••• Deriseâdet 185 Deli orman 179,180 Dersim 222 Dimetoka 184 Diyarbakır 214 E Ebubekir paşa 216 Ekrem (Bay Ekrem) 224 Elhac Mehmed Hakkı paşa 187,188,191,220 Elhac Mehmed paşa (Es- bak kapdânı derya) 215 Emin ağa (Samakov âyanı) 184 Ebüzziya Tevfik bey 177 Ertuğrul bey 224 Esmâ hanım (Koca Yusuf paş kızı) 221 Eyub ağa (Edirne âyanı)184 ••• Edirne 177,182,183,184,192, 193,194,195,197,198, 199,200,204,205,206, 207,208,209,219 Ereğli (Konya Ereğlisi) 189
--	---	--

Erzurum 212,213,214	Hakkı paşa (Koca Hakkı Mehmed paşa) 177,182,183,184,185,186,188,189,190,191,192, ilâ 222	185,190,197,198,205,206,207,210,213,216,217,220,222
Erzincan 213		
Eski Zağra 184		Istanköy 188,189,216
F		K
Faruk 224	Hakkı paşa (Koca Hakkı paşa torunu) 221,222,223	Kara Ömer 187,188
Fehmi bey 224	Halil (yeni zağra âyanı) 184	Kara Yusuf 182
Filibeli Çelebi Ömer ağa (paşa) 199	Halil (Belgrad'da turnacı başı) 199	Kara Feyzi (Dağlı eşkıyası reislerinden) 197,202,218
•••	Hasan efendi 219	Kadızâde Tahir efendi (Sakız kadısı) 208
Filibo 193,202,203,205	Hasan efendi (Hakkı paşanın eniştesi) 223	Karslı Ali paşa 216
Firecik 180	Hüriyo hanım 225	Kır Ali 203
G	•••	Koca Hakkı paşa 177,223
Galib efendi (Amedci, Galib paşa) 195	Hanya 178,189,216	Koca Yusuf paşa 221,223
Galib paşa 195	Halob 178,185,186,187,213	Kâmil boy 224
Galib bey 224	Hafsa 205	Kâmil Ahmed paşa 217,221,223
General Kiramüddin 224	Hasköy 181	Kemahlı Osman ağa 213
Gürcü Osman paşa 178,190,191,192,195,197,210,219	Hezargrad 180,181	Köprülü Mehmed paşa 217
Genç Yusuf paşa (Şam valisi) 213	Hudoydo 222	Köso musa paşa 213,214
Gâvur imam 185	I	Küçük Hüseyin paşa 195,199
•••	İbrahim Etam boy 224	Küçük Salih 203
Gelibolu 186	İbrahim Nesim efendi (devlet kethüdası) 195,218	•••
Girid 178,196,215,216	İbnülemin Mahmud Kemal İnal 177,219	Karaman 213,215
Gömülcine 179,180,181,182,184,185,210	İzzet boy 225	Kandiyo 215,216
H	İzzet Mehmed paşa (Sındırızam, Safranbolulu) 185	Karlıeli 178,216
Hacı Ahmed İzzet paşa (Hakkı paşanın oğlu) 222,223	İsa oğlu 180,182	Kaynarca 179
Hacı Abdi paşa (Siliştire valisi) 182	İlhami bey 225	Kıbrıs 222
Hacı Emin ağa (Hasköy âyanı) 183	İrfan bey 224	Kırım 179
Hacı İbrahim efendi (İrâdî cedid defterdarı) 195	İsmail ağa 178	Kırca ali 179,181
Hacı Hüseyin (serçeşme) 188	İsmail bey (Serezli) 180	Konya 188,215
Hacı manav 182,183	İsmail boy 224	Köstendil 190,191,192
Hacı manav 203	•••	Kütahya 188,215
Hâdi paşa 225	İncirli çiftliği 215	L
Hafız (Niş mütesellimi Mustafa ağa) 202	İşkodra 181	Lem'an لمان 224
Hafız Mustafa ağa (Niş mütesellimi) 202	İştîp 184	•••
	İzmir 207,209,212,214,222	Lofca 181,182,185
	Izvornik 202	Lom 181
	I	Limni 214
	İsmet hanım 224	M
	İstanbul 178,179,181,183,184,185,190,197,198,205,206,207,210,213,216,217,220,222	Macar Ali (Servi voyvoda) 185

Mehmed bey 225
 Mehmed Raşid paşa (Bahriye feriki) 225
 Mehmed paşa (Palaslı) 190
 Mehmed Hakkı paşa 177, 178, 183, 185, 189, 196, 205, 206, 207, 209, 213, 216, 220
 Mehmed Şakir ağa 207
 Mehmed Muhiddin bey (Hakkı paşanın oğlu) 221, 223
 Mahmut II (Osmanlı hükümdarı) 215
 Mahmut bey 223
 Memiş paşa (Sadriâzam) 215
 Muhiddin bey (Hakkı paşanın oğlu) 205
 Muhiddin (Bay Muhiddin) 222, 224
 Musa Celâl bey 222
 Melek Esma hanım 221, 223
 Melek hanım 225
 Murad V (Osmanlı hükümdarı) 222
 Muhtar paşa (Tepedelenli zâde) 201, 204, 206
 Mestan (Gömülcine âyanı) 184
 B. Mertün 224
 B. Meziyet Kadriye 224
 B. Meliha 224
 Mustafa bey 225
 Mustafa ağa (Edirne bostancı başısı) 178
 Mustafa paşa (Sadâret makamı) 215
 Mustafa paşa (Belgrat muhafızı, Şinikli) 182, 185, 186, 190, 195, 199, 219
 Mütercim Asım efendi 185
 Makedonya 180
 Manastır 219
 Mısır 181, 214, 217
 Morava 201
 Mora 196, 216
 N
 Nasuh zâde Nasuh ağa (Ge-

diz âyanı) 188
 Nigâr hanım 224
 Nuri Halil bey 183, 185
 Numan paşa zâde Sadullah molla (Belgrat kadısı) 199
 Nemçe 201, 202
 Nigebolu 181, 185
 O
 Osman III (Osmanlı hükümdarı) 215
 Osman bey 225
 Osman ağa (Kemahlı, paşa) 213, 214
 Osman paşa (Kemahlı) 215
 Osman paşa (Gürcü) 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 212, 218
 Ö
 Ömer ağa (Çelebi Filibeli Hakkı paşa kethüdâsı) 197
 Ömer paşa (Çelebi Hakkı paşa kethüdâsı) 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 212
 P
 Palaslı Mehmet paşa 190, 219
 B. Pakize 224
 Paşalı binbaşı 203
 Pazvant oğlu 178, 181, 182, 186, 190, 191, 192, 195, 196, 197, 198, 199, 211
 Pazvantoglu Osman 181, 183
 Paris 195
 Pilevno 181, 182, 185
 R
 Ragıp paşa (Şamlı) 213, 214, 215, 216
 -Relik efendi (Sadâret ket-

hüdâsı) 215
 Relia hanım 224
 Relika hanım 224
 Ridvan bey 224
 Rahova 181
 Resmo 178
 Ruscuk 179, 180, 181
 Rumeli 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 189, 191, 192, 193, 194, 196, 198, 200, 201, 210, 219
 Rumeli eyâleti 182, 185
 S
 Salih 203
 Salih bey 222, 224
 Soâdet hanım 224
 B. Sâmîye 224
 Sâre hanım (Hakkı paşanın kızı) 205, 221, 223
 Sâre hanım (Hakkı paşa torunlarından) 224
 Said Mehmed paşa (yirmi sekiz çelebizade) 217
 Seyid Ömer paşa (Çelebi, Filibeli) 206, 208
 Selim III (Osmanlı hükümdarı) 183, 184, 190, 192, 195, 196, 209, 210, 212, 214, 215, 217
 Siyâvüş paşa zâde İsmail bey (Serezli) 179
 Sinap (dağlı eşkıyası reisi) 182, 184
 B. Sıdika 224
 Süleyman ağa (Tokateçlikli) 197, 198
 Süleyman paşa (Bağdat valisi) 213
 Süleyman Asaf bey (Hakkı paşa torunlarından, şâir) 220, 222, 223, 224
 Sokullu Mehmed paşa 178
 Süreyya paşa (Bursa valisi) 221
 Söğütcüklü 203

••	Tayyar paşa 190,213	Veli paşa) 183
Sakız 178,206,207,208,209, 211,212,222	Tirisenikli oğlu (İsmail) 180	Veli paşa (Palaslı Mehmed paşa zâde) 201,204
Samako 184	Tirisenikli İsmail ağa (Rus- cuk âyanı) 179,181,195,197	Veys oğlu Halil (ayan) 184
Saray (Bosnada) 196	Tokatcıklı (Süleyman ağa) 180 190,197,198,211	••
Selânik 192,193	Tokatcıklı Süleyman 179, 180,181,185,210,211	Vidin 181,182,183,195,198,199 201
Serez 179,180	Turhan 224	Vraça 181
Servi 181,185	Torkullu oğlu Mehmed (a- yan) 184	Y
Silistre 179,181	Tepedelenli Ali paşa 177, 181,183,195,205,211,212,219	Yılık oğlu Süleyman 179,180
Silivri 205	••	Yusuf Ziya paşa 181,185, 197,198,210,212,213,215,216
Sofya 190,191,192,193,194	Taşköprü 178	Yusuf ağn (valde kethüdası) 195
Söğüt 186,187,188	Taşoz (Ada) 222	••
Ş	Tuna 181	Yanya 181,183,212
Şaban ağa 202	Tırnova 179,184,185	Yeni pazar 191
Şefik bey 224	Trabzon 190	Yeni Zağra 184
Şefika hanım 224	Travnik 189	
Şeyhulekber Muhyiddini a- rabi 122	Tekirdağı 206	
Şerif Mehmed paşa 214	U	
Şeyh Mahmut 221	Urhan bey 225	Z
Şinikzâde Mustafa paşa 182	Ü	Zihnoli Hasan paşa 182,202
••	Üsküp 180,190,192,193	••
Şam 213,222	V	
Şehri zor 212	Veli bey (Tepe delenli zâde	Ziştoy 181
Şumni 195		
T		
Talat 224		
Tahsin efendi 215		

Yanlış doğru cedveli

Tashih esnasında bazı yanlışlıklar gözden kaçmıştır. Bunlardan bir kısmı karine ile anlaşılacağı için cedvele konmamış, mübim bir kısmı ise aşağıdaki cetvelde düzeltilmiştir. Eski harflerle yazılan bazı Arabca ve Farsca kelime ve terkiplerin noktaları düşmüş ise de yine karine ile anlatılacağından anlarda halî üzere bırakılmıştır. Vesikaların aslında mevcut olan bazı düşüklükler olduğu gibi bırakılmıştır.

187	11	رعايا reaya
189	8	قواخر li evâhîr
191	8	O sûretle işi ele almıştı
191	15	Göreyim seni
191	28	Uhdesinde
200	7	الحالة هذه elhâleti hâzihî
201	26	بیتاهی bitahsis
202	8	Hasan paşa
202	19	مصلحت maslahat
202	20	روح رسول rûhı Resul
202	31	چاقا çifâide
206	21	دامت معالیه dâmet meâlihî'ye
209	11	" " "
209	15	şehriyarânem
211	4	مرکوز merkûzı
216	42	müreffehen İstanbula
218	31	müşarünleyleh
219	10	nasıl
219	23	nümâyan
219	27	خیزان Hızlan
219	27	نصایه nesâyah
220	3	بفضل الله bifazlillah
220	19	Kâttblerimizin
220	28	ey nümâyende liden mihri kamerde şakki
222	21	mirillva Ali Rıza paşa
223	13	Mahmud bey divânı hümâyun
226	31	کرب karbi
228	23	إجلاله iclâlühü
228	27	نصاحب tesâhub
229	1	Berkofca
229	2	آنان آنان leânen
229	3-4	(باعث حسب ورفاه مملکت) balsi hisab ve refâhı memleket olmak lazımdır
229	6	و بطلالت وعدة نظام va betâlet ve umdel nizam

229	10	mürür birle
229	11-12	Aleksandır Voyvoda hutimet avâ- kibûhû bilhayr
229	15,16	اجلاله iclâlühû
229	17	بعون و عنایت = biâvni inâyet
229	19	و استخیر برله ve teshir birle
229	19	Vücûdî şekavet
229	21	iclâlühû
229	25	کیفیت رديه keyfiyeti rediyye
229	31	اغده فی رأسه
229	31	مفهوم مدق حقایق mefhûmı sıdkı halleri
229	34	Kurâyı
229	36	itiyad
230	2	olup
230	2	Hayyız encâm
230	5	بغی و فساد = bagyû fesad
230	9	kemâli itibar ve mezidi kuvvetü iktidar
230	39	بو خطاب جیم bu hatbı cesim
231	1	emri şerifimle
231	11	olmagla
231	12	esâsı bünyan
231	15	ایمار imarı
231	18	kaydında olup
231	24	گوشمال güşmal
231	28	مواضع mevazı
231	33	kapıcı
231	38	الامر زکاة القفر
232	8	و خطب جیمک ve hatbı cesimin
232	9	matlûbi
232	17	olup
232	21	خير البریه Hayrülberîyye
232	23	شمسیر şimşir
232	38	emri vilayetinde
233	12	eşkıyanın
233	13	منع ve men'i
233	16	فارس حکیم و لاتومه İbârenin doğrusu
233	30	دربار derbâr
233	31	eylemen
234	15	اجلاله iclâlühû
234	31	تذکر برلرندن tahmirlерinden
234	34	معاذ الله تعالی meâzallahi teâla
235	11	بره واجب انعام ber mûcebi nizam
235	25	بذل جد [غیرتی] bezli ciddü [gayreti]
235	27	فرمان fermânım
235	38	rahla
236	1	ایجرای صرف icrâyı sarfı
236	2	دربار derbârı
237	9	احد هما châdehümâ
237	28	buyrulacağımı

237	29	انجاز incâzı
242	14	خيرخواه hayırhah
244	30	عالم السرائر = allmüссерâire
249	15	من حيث المجموع min haysülmeccmü
257	1	كيفية حال keyfiyetü hâl
260	28	شعبه
261	1	Berkofca'yı
261	23	جمع cem olan
270	16	لدى محمد الرسول ledâ sadılvüsül
272	25	إخلاص ihlaskârı
272	25	إيالة eyaleti mezkûrın
272	28	kaleme alınmak
272	29	سبک sebkat
272	34	mehâbet makrunlarında

Rumeli ahvaline ve eşkiyaya dair Hakkı paşanın birin-
ci valiliğinde kendi elyazısı ile gönderdiği tahrirat

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a historical document or a page from a manuscript. The text is written in a cursive style and is enclosed within a decorative border. The script is dense and fills most of the page area.

Hatib Valisi Hakkı paşaya Söğüt kasabası hadisesinden dolayı tekdiri ve delil-
başısı Kara ömeri idamı hakkında ıerman süreti (Mühimme No. 3)

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a military or administrative document, featuring dense script and some marginalia.

Haleb valilüğinden azl ve vezareti rcd edilen Hakkı Paşanın istankoy adasına nefyine dair ferman sureti (Mühür 3)

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a military or administrative document, featuring dense script and some marginalia.

Hakkı paşanın, selefi gürcü Osman paşaya dair Hükümete gönderdiği 1215 Z. 9. tarihli tahrirati

Gürcü Osman paşanın, Hakkı paşadan şikâyet yolu
Hükûmete gönderdiği tahrirat

[illegible][illegible]

Hakkı paşanın beş sene müddetle Rumeli valiliğinde
İbkanı hakkında gönderilen fermana teşekkürü hâvi ka-
imesi

[illegible]

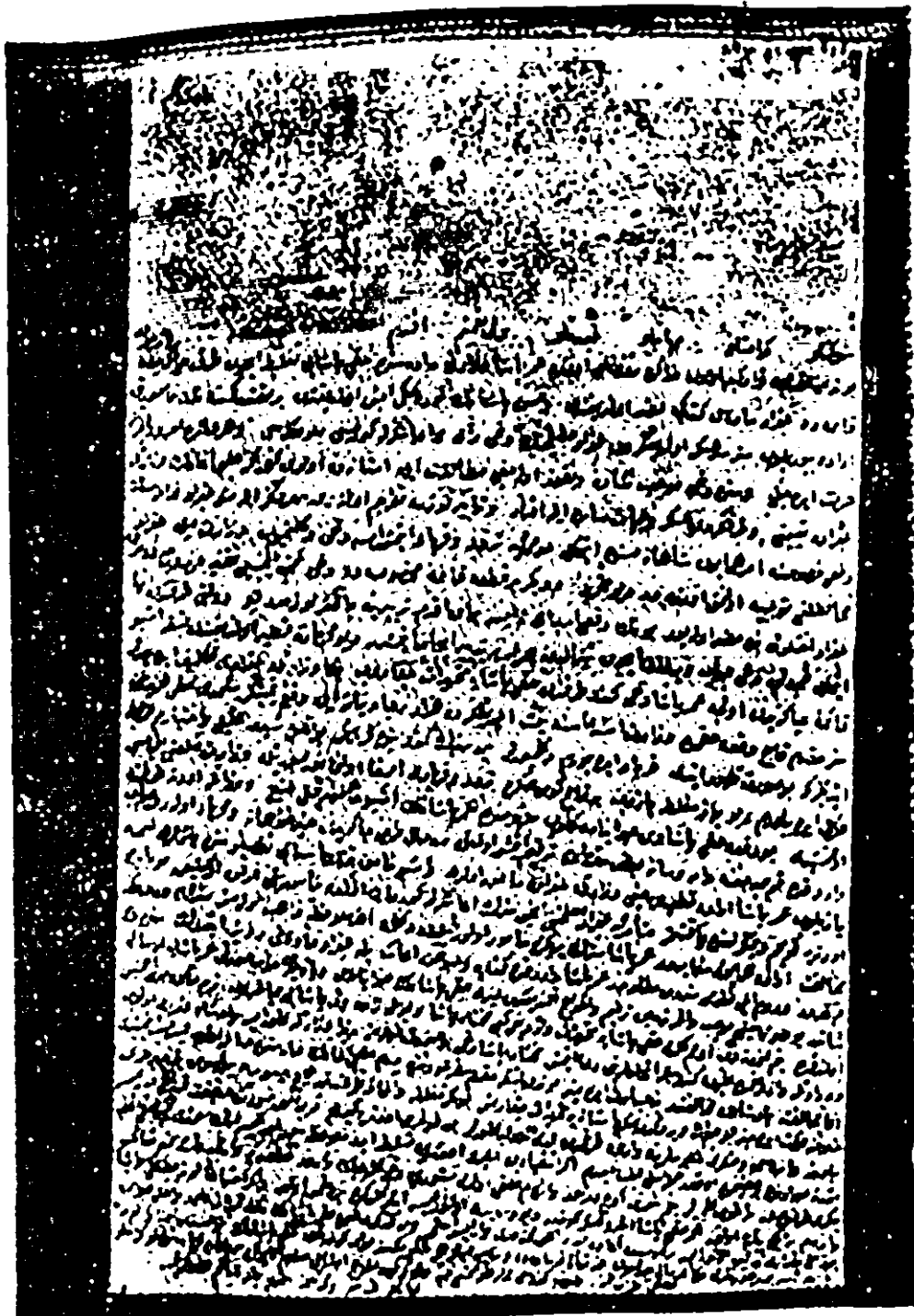
Halkı paşanın Gürcü Osman paşaya dair kendi el yazısıyla
Hükümete gönderdiği kaima [tahrirat]

Hakkı paşanın Rumeli Valiliğinden azl ve kethüdasi
 Ömer ağanın tayini hakkında Hükümetin oynadığı oyun
 ve buna dair "Padışah sellm III"ün hatı Hümayunu
 [d. i. S. 26]

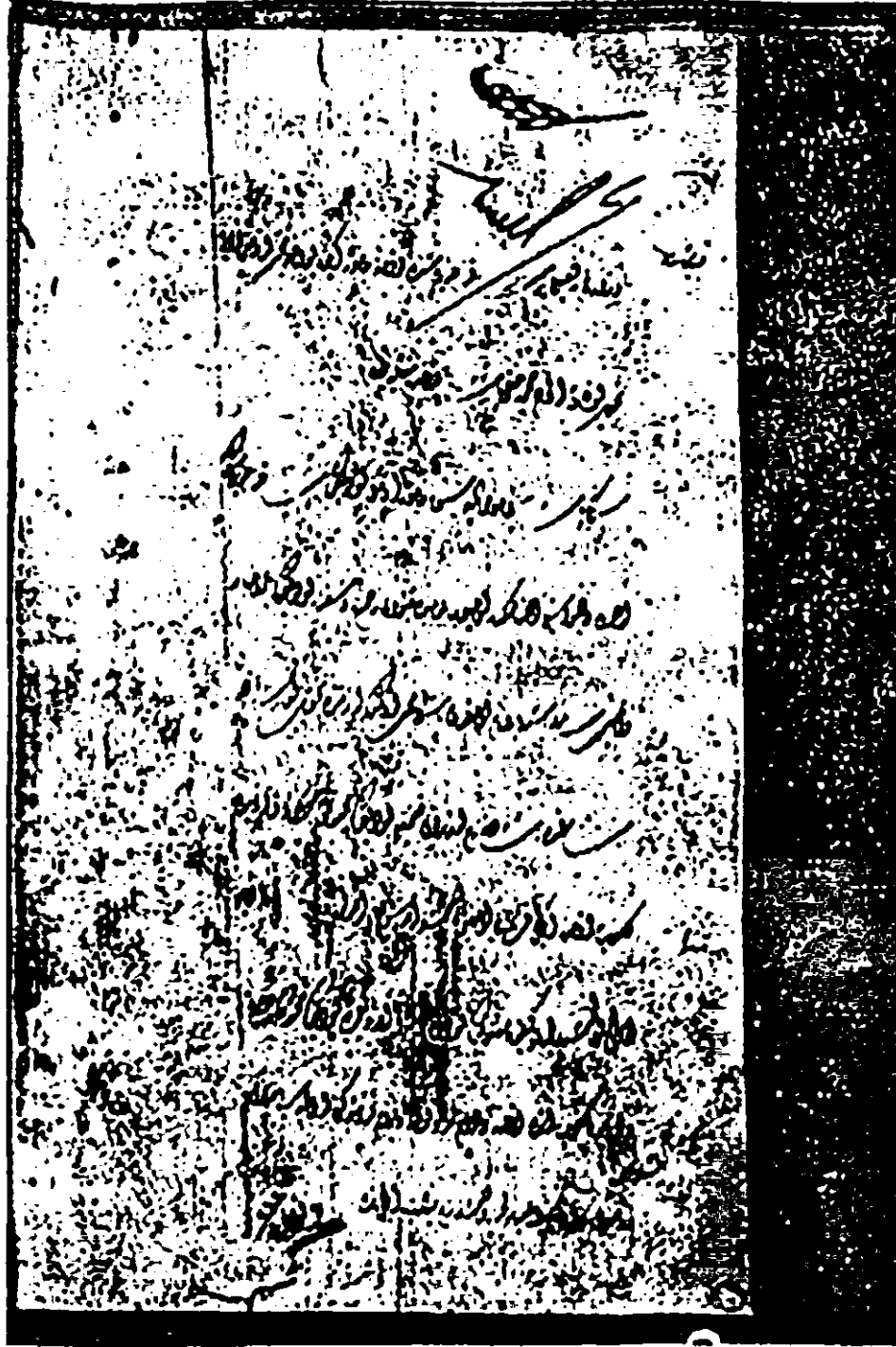
Kethüdasi Ümer ağanın Belgrada tayini Hükümetce münasib görülüb kendisinde tasvib etmesi hakkında Hakkı paşaya yazılan tarifrata, paşanın kendi yazısıyla gönderdiği ağır cevap [d 1 S. 26 E. 13]

Hakkı paşa Kethüdası Ömer ağanın zâhiren Belgrad muhafızlığına tayin edildiğine dair hakkı paşayı igfal yollu alınan tertibat hakkında telhis [arz tezkeresi]
(d. 1. S. 26)

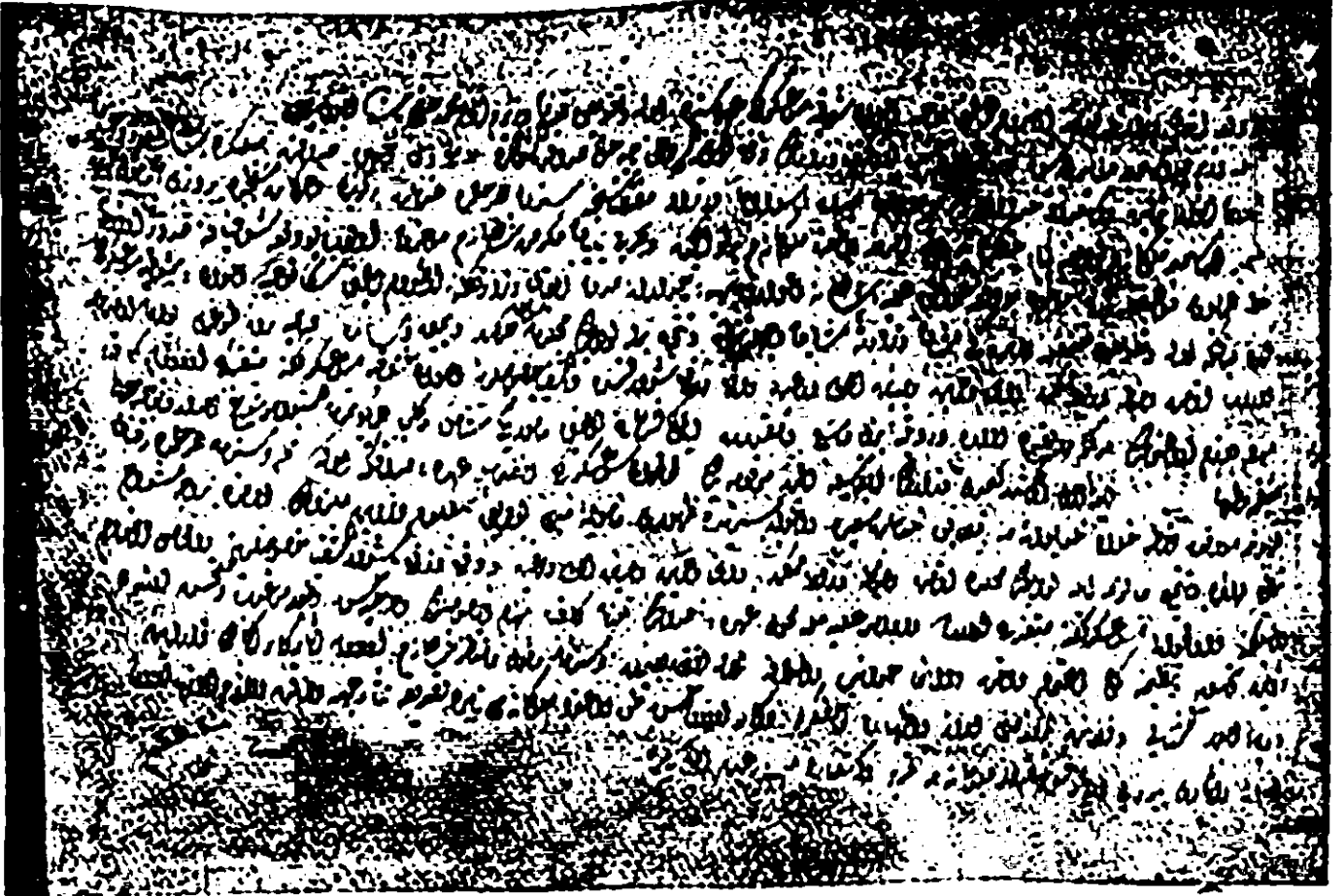
Hakkı paşaya ihtiyacına kâfi Mazuliyet maaşı tahsisine
dâir muameleli evrak

Hakkı paşanın 1218 senesinde havası ve çhalisile imti-
zac edemediğinden dolayı menfasının sakızdan izmirle
tahvill hakkında Ferman. [Başvekalet Arşivi dahilliyec
vesikaları]

Hakkı paşanın Erzurum Valiliğine tayini münasib oldu-
ğuna dair telhis ve dördüncü Mustalanın el yazısile
irâdesi

Hakkı paşanın vezilliğ.nin iadesiile Erzurum valive Seraskerliğine tayini hakkında
1222 Şaban Tarihli Ferman [mühimme No. 227]

شکه بوناز عسکری محمد حق پاشا
 دولت حکیم ایدہ انگلترہ دولتی بندہ انعام
 مسالہ نیک مذاکرہ و تنظیمی چون سیر خص
 کاملہ شاہانہ ایدہ و خص ایدہ تقضای
 رخصتہ و قانقار باشا طر فدن کما
 یازدنی ویرہ انگلترہ و رخصیلہ مذا
 و تنظیم و صلحہ وقت ایدہ

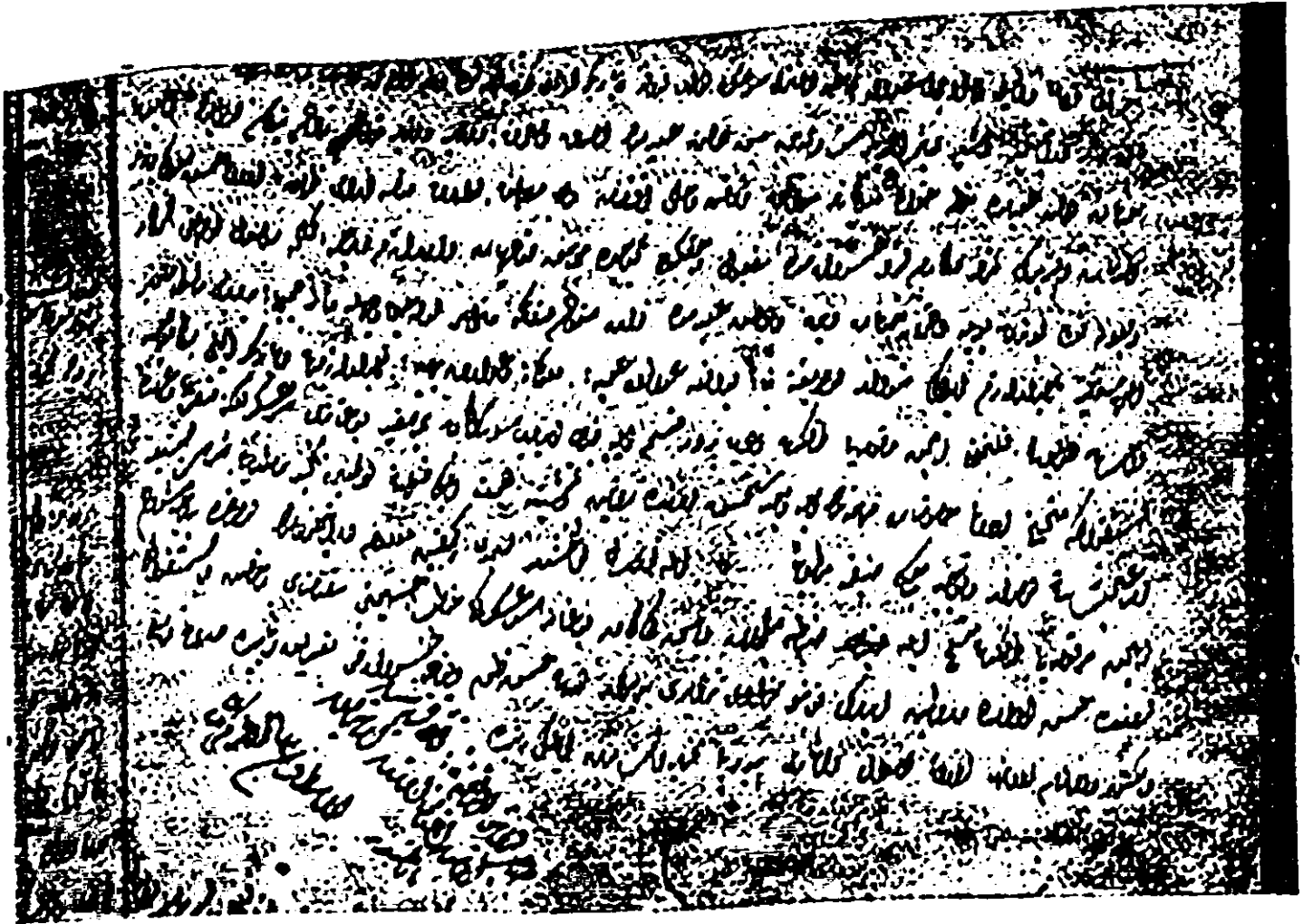
İngilizlerle musaleha ukdine dair Hakkı paşaya tam
 selahiyyet verdiğini gösterir Mustafa IV ün kendi elya-
 zısıyla beyaz üzerine [resen راساً] iradesi [Topkapı
 Sarayı Arşivi Nö. 6575]

سکه بوغاز سرکری محمد حق باشا سن
 سندن هر مریه صدق و عفت مانو هان
 اولوب بوغاز قلعه لریله استحکافه و تقویت
 وارخصه کمالیده دق و لوا ازان و مریه
 جلد و احضاره حدون زیاده عفت ائماله
 مطلوب یادشانه مدد انکله لوقه سانه و خط
 ماده سنه مطلوب هابونم اوزره حکیمانه حرکت
 ایدره رله نظا و رکه سنی و اقدام ایتدیحای
 مانو کانه ده نظره اوله سن تدل خطکده و سن
 ایتین بنده مله اوزن بشیرلم غریزه اوله سن
 اولموا ایچون لوقه کوندرکده کونیه سن
 نظینه مانور اولدیرن صلیح اولموا و سن
 صواب و راحتی لایحه ایدره و سن
 ایتین جناب رب العالمین و حق
 رقیق ایتیه ایتین

Boğaz Seraskeri Hakkı Paşaya Mustafa IV ün Beyaz
 üzerine Hattı hümayunı [Hükümdarın kendi el yazısı]
 Topkapı sarayı Arşivi No. 8782

سکه بوزار عسکری حق بایان است
 انکله بر خصی و دنده مذاکره و دونه
 حکیم ایه انکله لو بینه عقد صلح
 ایماله ایکن بالاسی خط هالومده لوح
 رخصتیه شاهانم کوند رشید بود بقیه
 انکله فرقتی کلوب ایچنه ایچی اولدی
 یان ایه تکرار رخصتیه استیما المشریت
 نقد فریلان رخصتیه هالوم و نقیبات
 جو بلرجه انکله برخصله مذاکره و عقد
 صلحت خیریه به بشارت ایه کوره هم
 نو صلحتله بینه نجات دقت ایه سمر
 و غرت ایه سن صاب حق فوق ایست
 اینت بوخصو صلح بینه و طلوب هالوند

Hakkı paşanın İngilizlerle musaleha akdine mezuniye-
 tline dair Mustafa IV ün beyaz üzerine kendi el yazısı
 [Hattı Hümayun] Topkapı Sarayı Arşivi No. 8784

Hakkı paşanın Boğaz Seraskerliği üzerinde kalmak üzere karaman Eyaletinden
Diyaribekir valiliğine tayini hakkında Ferman (S. 1223) Mühimme 227 S 45

XXVIII

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a historical document or manuscript. The text is written in a cursive style and appears to be a formal decree or record. The document is numbered "XXVIII" at the top.

Handwritten signature or stamp at the bottom left.

Handwritten text at the bottom right, partially cut off:

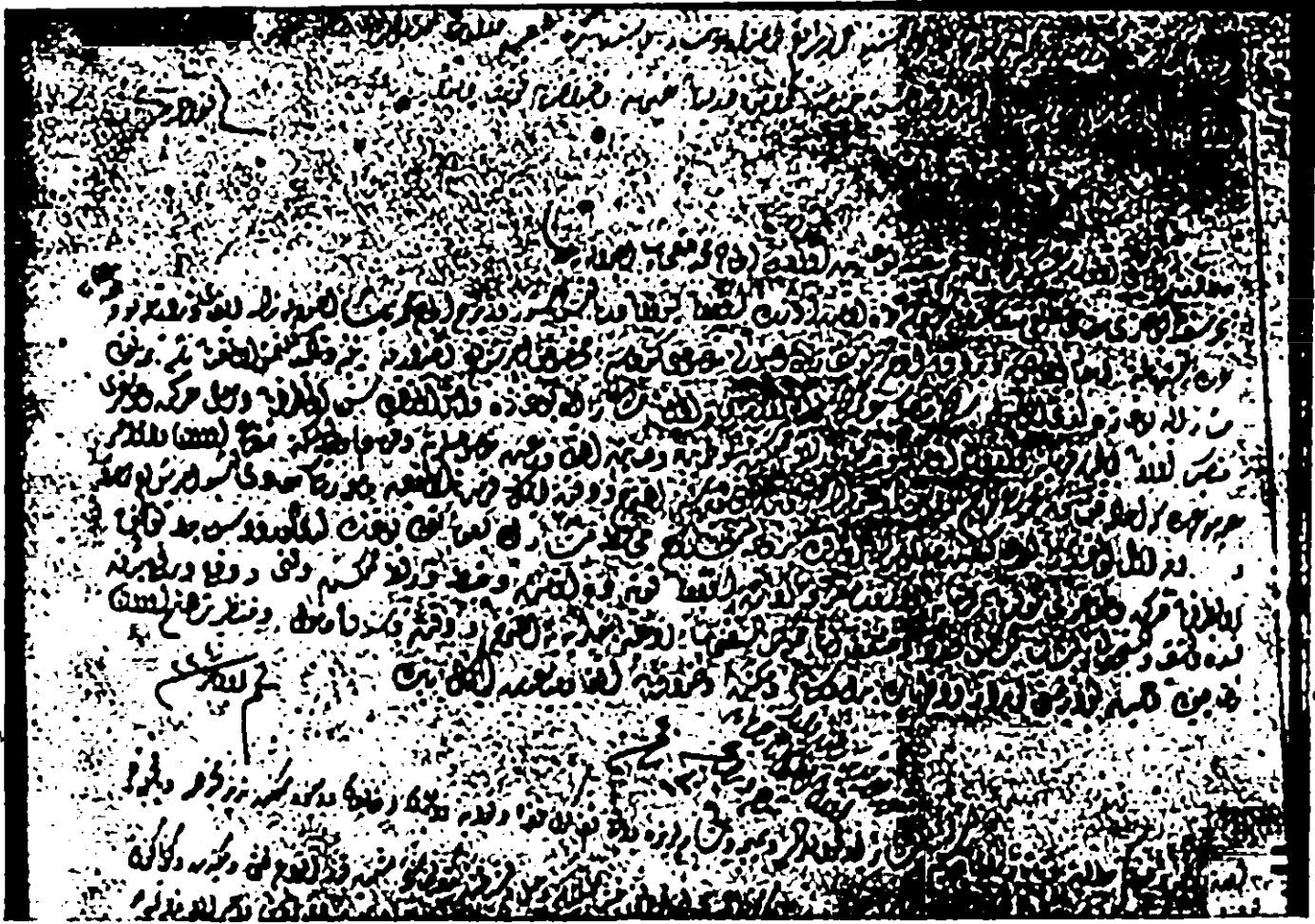
... 1223 de Karaman eyaleti ilâveten tevcih edildiği

... [Mühimme 227 S 108]

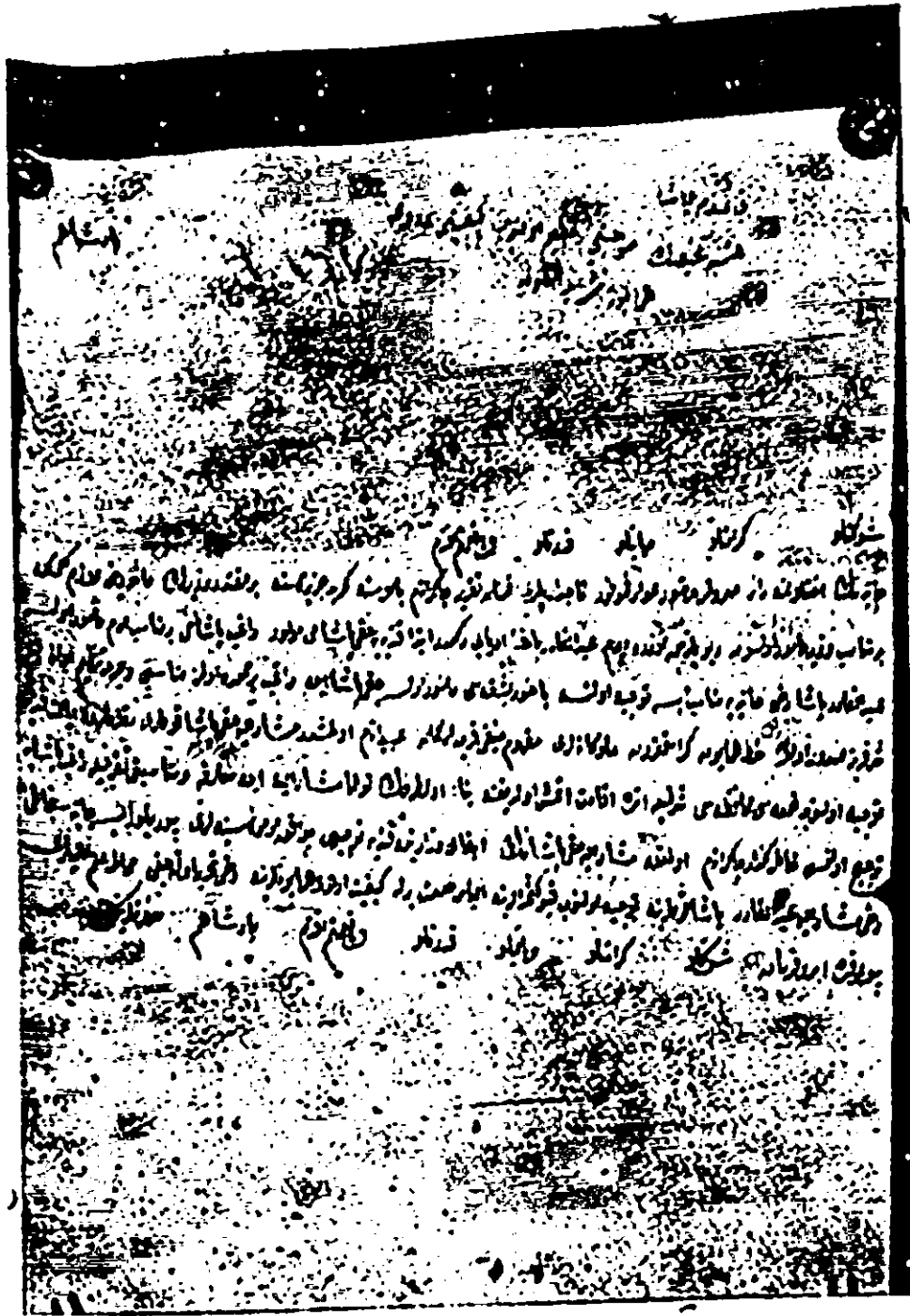
XXIX

Hakkı paşanın 1223 Şevval de Kandiye ile beraber Gir
 [Mühimme 227 S. 136]

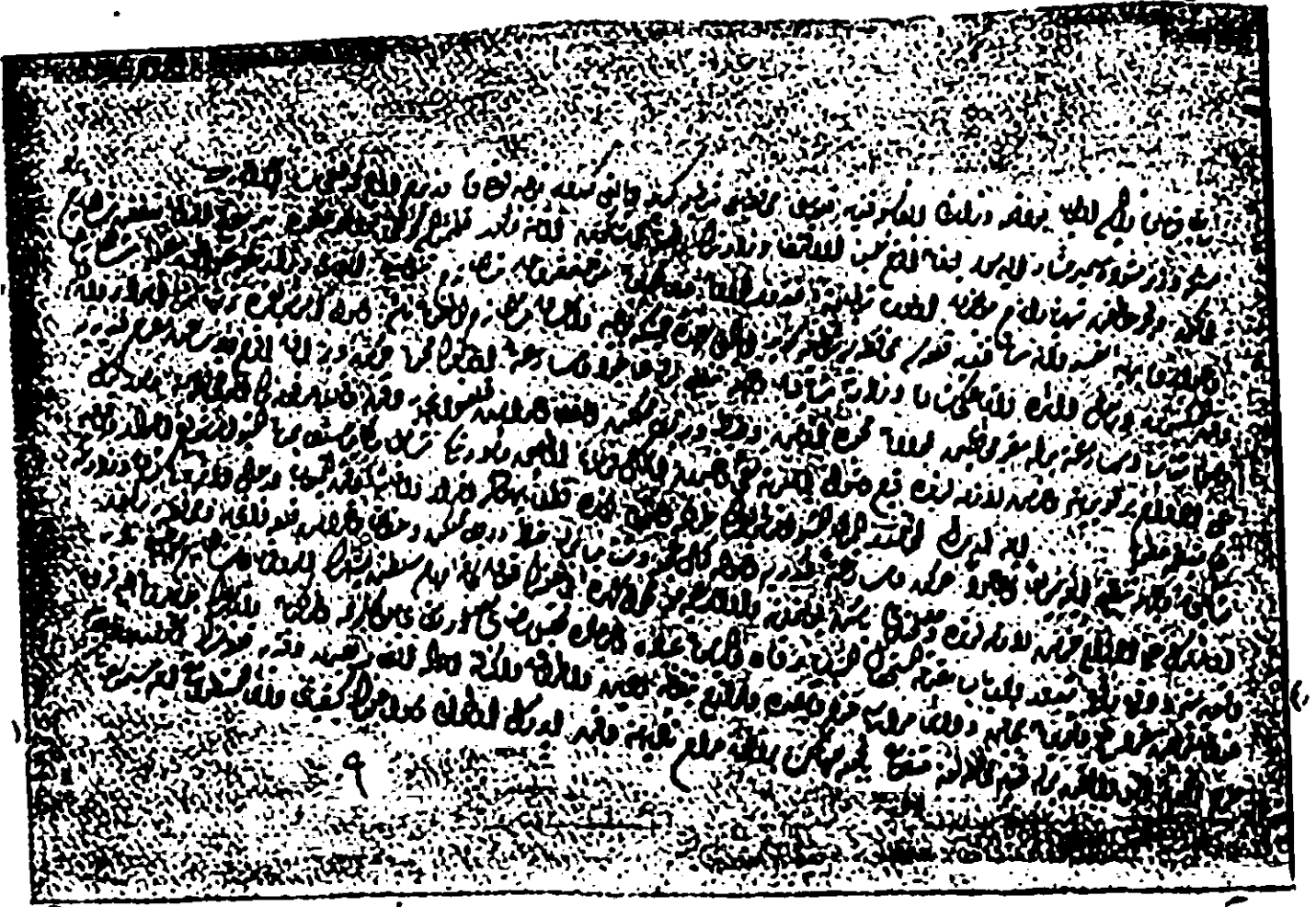
Kandiye Mahalızı olan Hakkı paşanın 1223 Şevval de Kandiye ile beraber Gird
valillğine tayinine dâir Ferman sureti [Mühimme 227 S. 136]

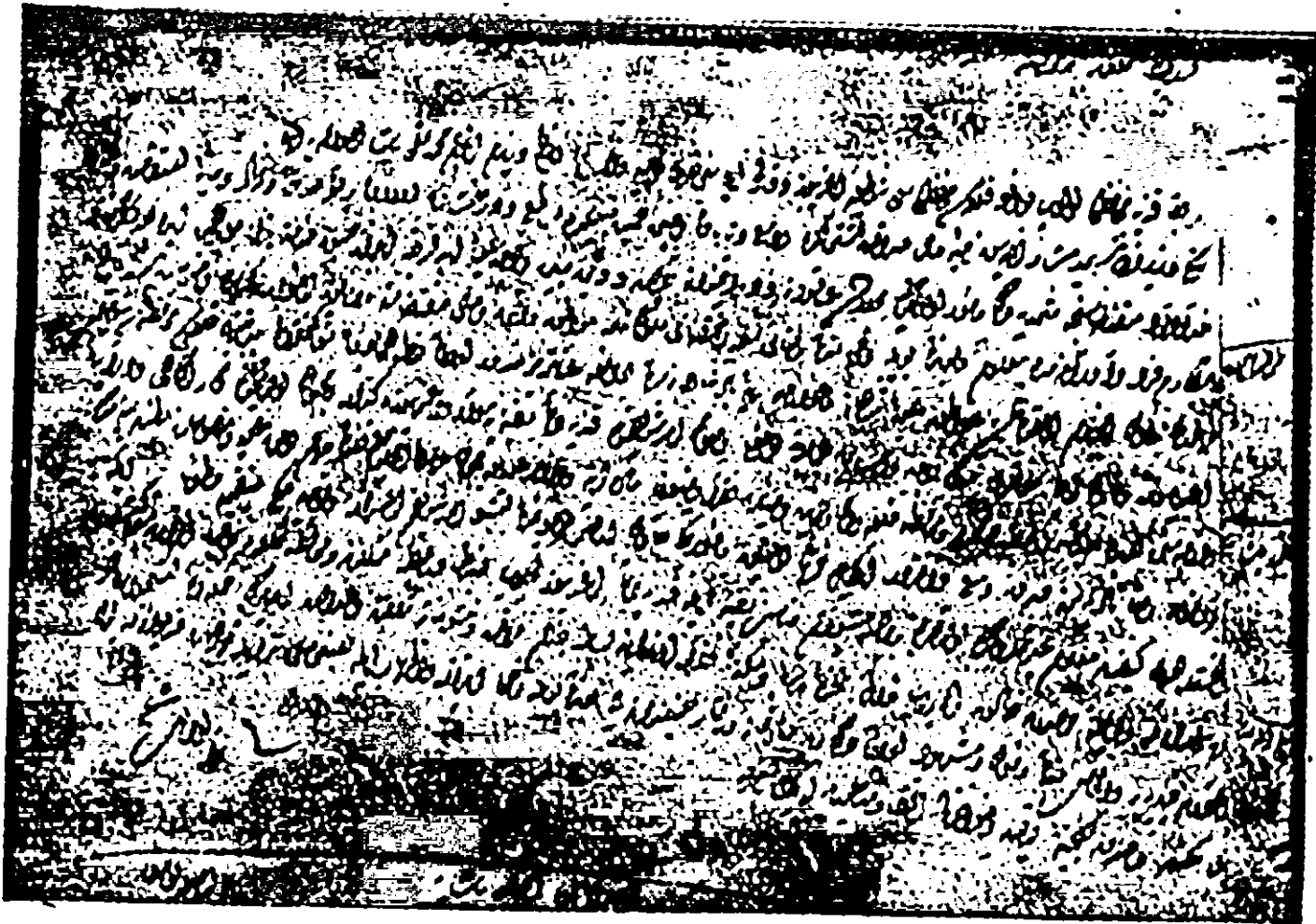
1224 de Karaman valisi ve Akdeniz Boğazı seraskeri olan Hakkı paşanın Seraskerlikten alınarak, Konyaya gitmesi hakkında Ferman sureti [mühimme 227 S. 228]

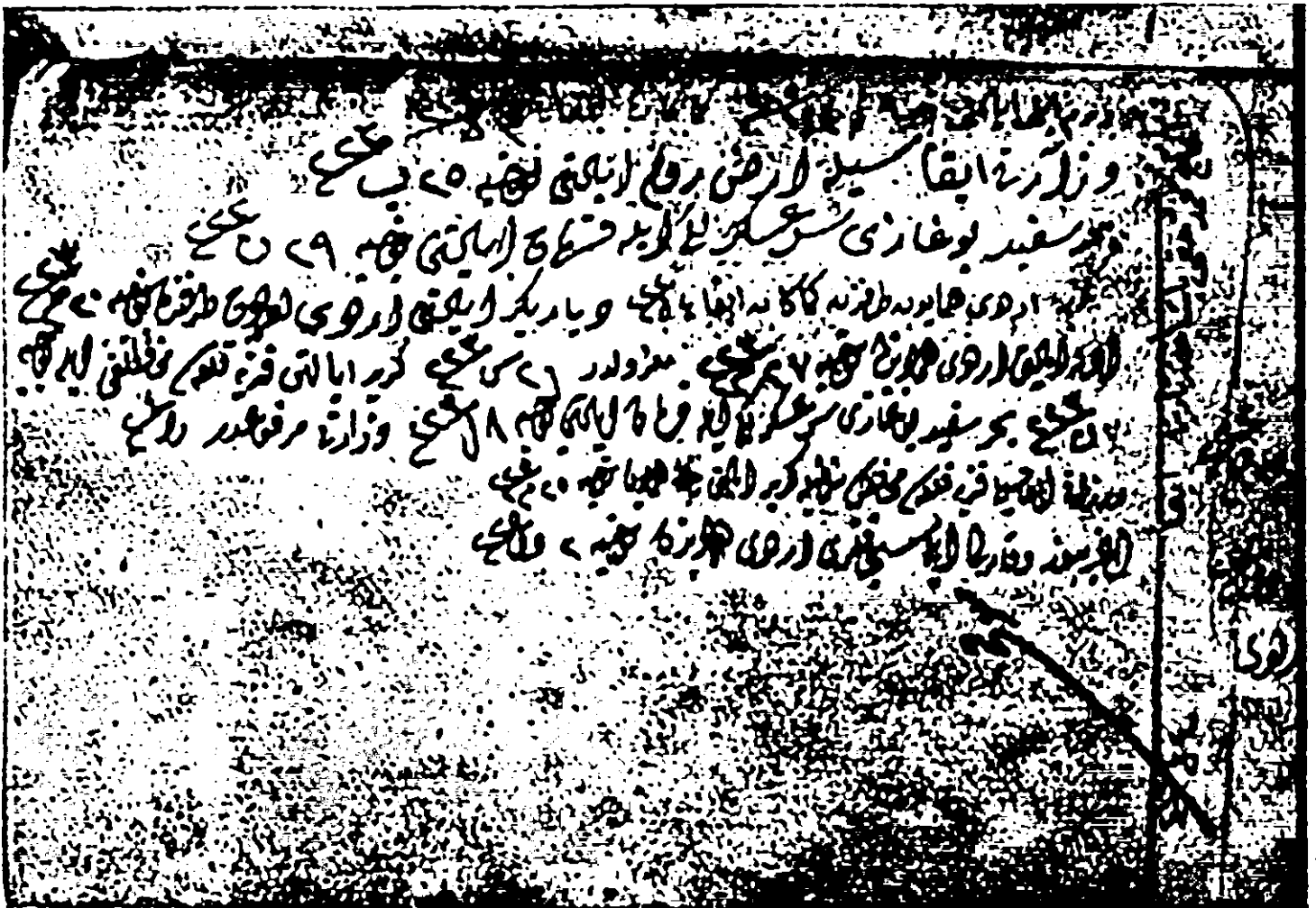
Hanyada çıkan Rum ihtilaline binâen Hakkı paşanın ikinci defa Kandlye (girit) valiliğine tayinî lüzûmına dair arz tezkeresi [telhis] ve Mahmud II nin hattı Hümayunî [A. Emîrlî Tasnîflî 9867]

Karaman Valisi İken vezirler arasındaki tasliye dolayısıyla Vezirliği alınarak İstanköyde ikamete memur edilen Hakkı Paşanın Girit eyaletine tayini hakkında Ferman sureti [Mühimme 229 s. 108]

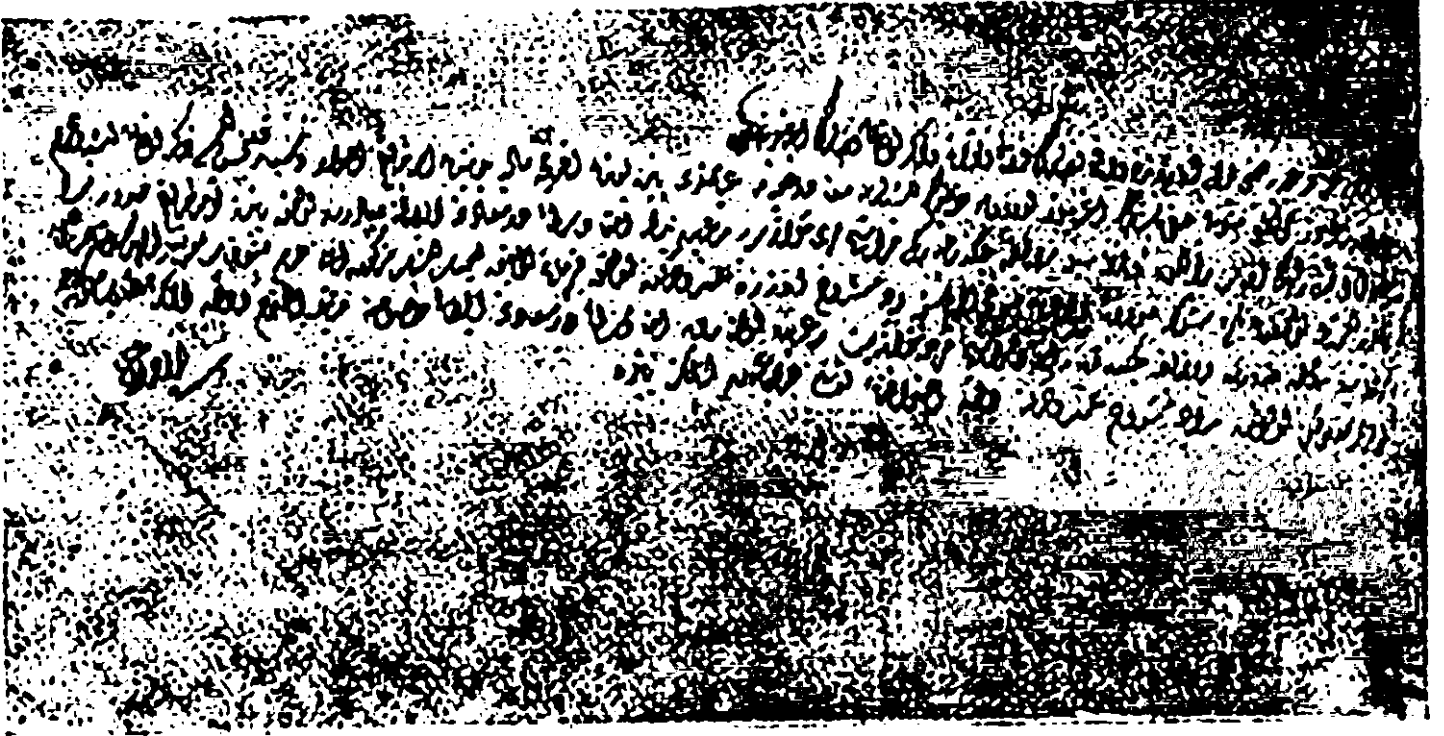

1225 de Ağrıboz ve Karlıeli sancaklarına tayin olunan Hakkı paşaya giden ferman sureli (mühlatme 230)

Hakki paşanın atik عتيق vüzera defterindeki künyesi

A grıbozda vefat eden Hakkı paşa âile ve eşyasının İstanbula
gönderilmesi hakkında hüküm

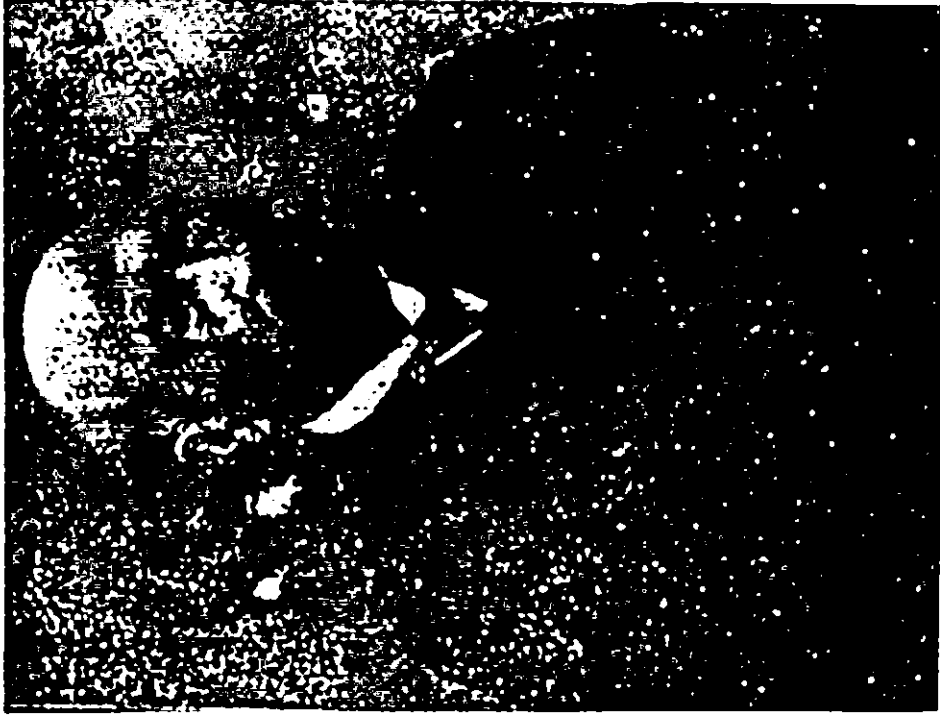
Hakkı Paşanın Mühürü

ای نمایندہ ابدن مهر فردہ شقی
حال سرندہ بولہ مهر محمد حق

Ey numayende eden mihri kamerde şakı
Hali sırrında bula mührü Muhammed Hakkı

Hakkı paşa ahfadından merhum
şair Süleyman Asaf Bey

Hakkı paşa ahfadından Bay Muhiddin